

Εθνικό και Καποδιστριακό
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

**Η «ψυχιατροποίηση» της γαλλικής κοινωνίας τον 19ο αιώνα: Επιστημονική
πρόοδος ή νέο όπλο καταστολής και ελέγχου στην υπηρεσία της αστικής-
πατερναλιστικής εξουσίας;**

ΑΘΗΝΑ ΔΟΓΚΑ (Α.Μ. 201701013)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΩΝ/ΝΟΣ ΡΑΠΤΗΣ

Α΄ Βαθμολογητής: ΚΩΣΤΑΣ ΓΑΓΑΝΑΚΗΣ

Β΄ Βαθμολογήτρια: ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΑΘΗΝΑ

ΙΟΥΛΙΟΣ 2019

Λέξεις κλειδιά συχνά χρησιμοποιούμενες και η σημασία τους.

aliénation mentale διανοητική αλλοτρίωση-αποξένωση.

aliéniste ο ειδικός γιατρός που ασχολείται με τη τρέλα, και μεταγενέστερος ψυχίατρος.

aliéné/e ο/η ψυχικά ασθενής.

aliénisme η νέα ιατρική ειδικότητα, που αναπτύχθηκε τον 19ο αιώνα στη Γαλλία και ασχολήθηκε με την εφαρμογή της μελέτης και τη θεραπεία της τρέλας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 5
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Από τη νευρολογία στη φρενολογία και στην «υπέρτατη» νέα ιατρική ειδικότητα την ψυχιατρική	
1.1. Η τρέλα και η θεραπεία της, πριν τον 19ο αιώνα.....	σελ. 12
1.2. Η «τρέλα», εγκεφαλική ή ψυχική πάθηση; Το φρενολογικό δόγμα.....	σελ. 15
1.3. Η γέννηση της σύγχρονης ψυχιατρικής - Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις και ζητήματα ορολογίας.....	σελ. 18
1.4. Η κατασκευή της ψυχιατρικής/ψυχαναλυτικής αυθεντίας.....	σελ. 22
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Το κυρίαρχο γαλλικό πρότυπο ενός «ψυχιατρικού πολιτισμού» που επιβάλλεται και επεκτείνεται	
2.1. Ο νόμος του 1838.....	σελ. 26
2.2. Ψυχική ασθένεια και εγκληματική συμπεριφορά - Η αντιπαράθεση της «αλιενιστικής» γνώσης και του νομικού πεδίου.....	σελ. 30
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η θεωρία του εκφυλισμού ως σημείο καμπής στην ιστορία του «ψυχιατρικού πολιτισμού» και προάγγελος της εγκληματικής ανθρωπολογίας και της ευγονικής	
3.1. Η θεωρία του εκφυλισμού - Το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο.....	σελ. 34
3.2. Οι κοινωνίες έχουν τους εγκληματίες και τους τρελούς που τους αξίζουν;.....	σελ. 37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η γυναίκα αναφομοίωτη άλλη και εν δυνάμει τρελή - Τα όρια μεταξύ κοινωνικής κατασκευής και επιστημονικής πραγματικότητας

- 4.1. Υστερία, μια «σεξιστική τρέλα» που συνεχώς μεταμορφώνεται.... σελ. 42
- 4.2. Το αμφιθυμικό αδιέξοδο της αστικής τάξης και των aliénistes: Η γυναίκα ως σεξουαλικό/υποταγμένο, ή, σεξουαλικά ακόρεστο/ ανυπότακτο ον..... σελ. 52
- 4.3. Η ζωή στο άσυλο: Από την ηθική θεραπεία (traitement moral), στη θεραπεία της ηθικής..... σελ. 63

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Πολιτικοί και κοινωνικοί επαναστάτες στο στόχαστρο των aliénistes

- 5.1. Από την Theroigne de Mericourt στη «δημοκρατική ασθένεια» και τις εμπρήστριες της κομμούνα..... σελ. 74
- 5.2. Οι αυθαίρετοι εγκλεισμοί των «κοινωνικά απροσάρμοστων» - Οι περιπτώσεις της Hersilie Rouy και του Jean Mistral ..... σελ. 78

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η γεινίαση ψυχιατρικής και λογοτεχνίας - Η ψυχιατρικοποίηση της διανόησης

- 6.1. Ψυχιατρική και λογοτεχνία - Η αλληλεπίδραση δύο φαινομενικά ασυμβίβαστων χώρων..... σελ. 85
- 6.2. Παραλήρημα και όνειρο συνδέονται και συνδέουν aliénistes και λογοτέχνες - Moreau de Tours και η λέσχη των χασικλίδων ..... σελ. 91

ΕΠΙΛΟΓΟΣ..... σελ. 96

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ..... σελ. 101

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... σελ. 102

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη σωματική αρρώστια έχουμε μια σειρά αντικειμενικών ευρημάτων που καθορίζουν τον προσδιορισμό της. Στην ψυχική «αρρώστια», τι έχουμε;

«Τίποτα. Απολύτως τίποτα, απαντά ο ψυχίατρος Κλεάνθης Γρίβας. Απλώς, κάποιος [...]ψυχίατρος, διαπιστώνει το «παθολογικό» της συμπεριφοράς ενός ατόμου. Αυτό σημαίνει πως όλα εξαρτώνται από τον κρίνοντα και μόνο. Ποια στοιχεία ρίχνουν το βάρος τους στη ζυγαριά; Το προσωπικό συμφέρον οικονομικό, επαγγελματικό και κοινωνικό. Η διανοητική συγκρότηση του κρίνοντος. Η ύπαρξη ή η ανυπαρξία ευρύτητας πνεύματος, ευαισθησίας, φιλοσοφικού και κοινωνικού προβληματισμού. Δηλαδή, με δυο λόγια, το γραμμένο ή άγραφο χαρτί που κουβαλάει ο ψυχίατρος στο κεφάλι του. Από ποιον κρίνεται η ψυχική αρρώστια; Κρίνεται από τον αρμόδιο «ψυχιατρικό εισαγγελέα» και μόνο. Και στη διάγνωσή της δεν υπεισέρχεται κανένας άλλος παράγοντας πλην του ψυχιατρικού υποκειμενισμού. Η ψυχανάλυση (όπως και η ψυχιατρική, που μια στιγμή στην εξελικτική της πορεία, αποτελεί και η ψυχανάλυση), είναι μια θρησκεία μεταμφιεσμένη σε επιστήμη[...].»¹

Έχοντας παρακολουθήσει, ως κόρη ψυχιάτρου, για πολλά χρόνια την άσκηση του ψυχιατρικού επαγγέλματος σε όλες τις εκφάνσεις του (ψυχιατρική κλινική, ιατρείο, ψυχιατρικές πραγματογνωμοσύνες, ψυχιατρικό κατάστημα Κορυδαλλού), και έχοντας στη συνέχεια κατά τη διάρκεια της ζωής μου έρθει σε επαφή με πολλούς «τρελούς» και αρκετούς ψυχιάτρους, μάλλον θα συμφωνήσω με τα παραπάνω, αφού ακόμα και σήμερα, δύο και πλέον αιώνες μετά την «ίδρυση» της ψυχιατρικής ειδικότητας, ακριβής εννοιολογικός προσδιορισμός του τι είναι «τρέλα» δεν υπάρχει. Η ψυχιατρική, η οποία επικεντρώνεται στη μελέτη και θεραπεία των ψυχικών ασθενειών και ψυχικών διαταραχών, διασχίζεται σήμερα από πολλά ρεύματα, και έχει εξελιχθεί πολύ. Το επίσημο *Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών DSM* (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders), συνεχώς εμπλουτίζεται προσθέτοντας ολοένα νέες υποπεριπτώσεις ψυχικών ασθενειών ή διαταραχών, σε μια προσπάθεια οριοθέτησης της τρέλας, όπως ακριβώς συνέβαινε και στην αρχή της εμφάνισης της ψυχιατρικής. Αλλά τότε όπως και τώρα οι ψυχίατροι συχνά δυσκολεύονται να «προβλέψουν» και να αποτρέψουν μέσω της κατάλληλης θεραπείας, την αποκλίνουσα και συχνά επικίνδυνη συμπεριφορά του «τρελού», ή να διαχωρίσουν με απόλυτη ασφάλεια, για παράδειγμα, τον κοινό εγκληματία από τον ακαταλόγιστο-άρρωστο εγκληματία, ώστε να προστατεύσουν τον ίδιο, το οικείο περιβάλλον και το κοινωνικό σύνολο, από την αντικοινωνική και εν δυνάμει επικίνδυνη συμπεριφορά, του δυνητικά, αλλά και συχνά με ψυχιατρική διάγνωση αρρώστου-εγκληματία. Παράλληλα η υπερασπιστική γραμμή πολλών εγκληματιών επιδιώκει πολλές φορές την αναγνώριση του ακαταλόγιστου στους «πελάτες» της, αφού αυτό θα σημάνει μείωση της ποινής και καλύτερες συνθήκες κράτησης, με αποτέλεσμα σήμερα, να παρακολουθούμε συχνά «ψυχιατρικές μάχες» στα δικαστήρια σχετικές με το θέμα του καταλογισμού. Η ψυχιατρική λοιπόν κατά την εξέλιξη της καταλήγει να γίνει ένας κοινωνικός θεσμός, ο οποίος εκτός του να

¹ Γρίβας Κλ., *Η Εξουσία της Βίας* (33 ερωτήματα για τον ψυχιατρικό ολοκληρωτισμό), Ιανός, Θεσ/νίκη 1987, σ. 154.

ασχολείται με την έρευνα και θεραπεία των ψυχικών ασθενειών, αποκτά εξουσία. Κι ενώ η αντίληψη περί τρέλας όλο και διευρύνεται, η απρόβλεπτη συμπεριφορά των «ψυχικά ασθενών» συνεχίζει να εκπλήσσει τους ειδικούς, δυσκολεύοντας όλο και περισσότερο τη διάγνωση αλλά και την πρόβλεψη της πορείας του ασθενούς. Είναι ακριβώς εξ αιτίας αυτών των λόγων που οι περισσότεροι «σκεπτόμενοι» ψυχίατροι σήμερα, αποφεύγουν να χαρακτηρίσουν τον ψυχικά ασθενή βάζοντας του μια συγκεκριμένη ετικέτα, κάτι που μετά μανίας προσπαθούσαν να κάνουν όπως θα διαπιστώσουμε οι «πρώιμοι» ψυχίατροι του 19^{ου} αιώνα.

Η «τρέλα» λοιπόν, από τον 19^ο αιώνα οπότε και πρωτοχαρακτηρίστηκε, όπως θα δούμε «ασθένεια» συνεχώς αλλάζει πρόσωπο και επεκτείνεται δυσκολεύοντας τους ειδικούς στον προσδιορισμό, την εννοιολόγηση της, και τελικά τη θεραπεία της. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών, αφού όπως φαίνεται, συγκεκριμένα κοινωνικά προβλήματα και συγκεκριμένα κοινωνικά μοντέλα που επιβάλλονται, μπορούν να οδηγήσουν σε συγκεκριμένες ψυχιατρικές παθήσεις, που πολλές φορές δεν είναι, όπως θα διαπιστώσουμε και στην παρούσα εργασία, παρά οι εκφράσεις των ανησυχιών και των ανικανοποίητων επιθυμιών, των συγκεκριμένων κοινωνικών «ψυχιατρικών» υποκειμένων. Μια τέτοια χαρακτηριστική περίπτωση είναι για παράδειγμα η υστερία που αναλύουμε στο κεφάλαιο 4, παλιά «γυναικεία ψυχική ασθένεια», που σήμερα θεωρείται σύμπτωμα άλλων ψυχικών παθήσεων.

«Για τον Stéphane Liard, κλινικό ψυχολόγο στη Λωζάννη, οι λόγοι είναι πολλαπλοί. Πρώτον, πρέπει να ληφθεί υπόψη η εξέλιξη των ιατρικών και ψυχιατρικών επιστημών. Η υστερία δεν θεωρείται πλέον μια ασθένεια ως τέτοια, αλλά ένα σύμπτωμα άλλων ψυχιατρικών διαταραχών όπως ψύχωση, σχιζοφρένεια, ή και οργανικών ασθενειών όπως ορισμένες μορφές επιληψίας. Μπορούμε επίσης να θεωρήσουμε την υστερία ως το κακό μιας εποχής, που αντιστοιχεί σε μια συγκεκριμένη κατάσταση της κοινωνίας. Σήμερα είμαστε σε μια πιο ναρκισσιστική, από τη νευρωτική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα, εξηγεί ο Stéphane Liard. Επομένως, οι ανησυχίες μας είναι διαφορετικές και η εκδήλωση των ανησυχιών μας επίσης. Νομίζω ότι η απελευθέρωση των γυναικών, όπως έγινε στη Δύση κατά το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα είναι κάτι που έχει να κάνει με την εξαφάνιση της υστερικής νεύρωσης, όπως ο Φρόντλ την είχε αντιληφθεί όπου το σώμα γινόταν το θέατρο συμπτωμάτων που σχετίζονταν με την απαγόρευση της ελεύθερης σεξουαλικότητας».²

Η εξέλιξη άρα της ψυχιατρικής «εξελίσσει» και «μεταμορφώνει» την τρέλα, σε συνάφεια πάντα με το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνονται τα «κακώς κείμενα» της εκάστοτε εποχής, τα οποία στη συνέχεια συνδέονται με αντίστοιχες μορφές τρέλας, συμβάλλοντας τελικά στη διαμόρφωση της εικόνας της κάθε κοινωνίας. Έτσι σήμερα πολύ διαδεδομένες μορφές ψυχικής διαταραχής, όπως η κατάθλιψη, η μανιοκατάθλιψη (διπολική διαταραχή), ή η ναρκισσιστική διαταραχή προσωπικότητας, που έχουν καταχωρηθεί με αυτό το όνομα στο DSM, θα

---

² Meyer Sophie, *Les hystériques du bon Dr. Charcot*, (Thèmes: Histoire, Psychiatrie), (26 avril 2007), ανακτήθηκε 15/5/2019, https://360.ch/culture/3129-les_hystériques/.

μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ανταποκρίνονται στα «αδιέξοδα» που οι εξουσιαστικοί μηχανισμοί των σύγχρονων κοινωνιών έχουν επιβάλλει.

Εάν το εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο προκαλεί και συγκεκριμένες ψυχικές παθήσεις, το κυρίαρχο πρότυπο του ειδικού γιατρού που έρχεται να θεραπεύσει αυτές τις ψυχικές παθήσεις, εδραιώνεται τον 19^ο αιώνα στη Γαλλία και κατ' επέκταση στην Ευρώπη, (όπως θα διαπιστώσουμε στο κεφάλαιο 2 της παρούσας εργασίας) και παραμένει έκτοτε, σήμερα ίσως πιο δυνατό από ποτέ, αφού περιπτώσεις πλήρους ή μερικής, παροδικής ή χρόνιας απόκλισης από την «πραγματικότητα»³ αφορούν όλο και μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Η ψυχιατρικοποίηση έτσι των σύγχρονων κοινωνιών είναι σήμερα θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε απόλυτη, αφού η συνεχής διεύρυνση των ψυχικών διαταραχών μας αφορά όλους, εφόσον το καθαρά «λογικό κομμάτι» της κοινωνίας εξ αιτίας αυτής της διεύρυνσης των ψυχικών ασθενειών, τείνει να είναι όλο και πιο συρρικνωμένο. Οι σύγχρονοι ψυχίατροι δίνουν οδηγίες, χορηγούν ψυχοφάρμακα σύμφωνα με την κρίση τους, αποφασίζουν τον καταλογισμό ή όχι του εγκληματία στα δικαστήρια, τον εγκλεισμό «του αρρώστου» στις δημόσιες ή ιδιωτικές κλινικές, χορηγούν απαλλακτικά στρατιωτικής θητείας, αποφασίζουν για το αν κάποιος είναι χρήστης ή έμπορος ναρκωτικών καθορίζοντας ουσιαστικά με αυτόν τον τρόπο τις ποινές, εν ολίγοις ασκούν επιρροή και εξουσία ίσως μεγαλύτερη από αυτήν που τους επιτρέπει η ίδια η ανθρώπινη υπόσταση τους, αφού τελικά όπως ήδη αναφέραμε δεν μπορούν πολύ συχνά να προβλέψουν και να αποτρέψουν την εγκληματική, λόγω ακόμα και διαγνωσμένων από αυτούς ψυχικών προβλημάτων, ανθρώπινη συμπεριφορά.

Στη Γαλλία -στην οποία εστιάζουμε στην παρούσα εργασία- τα τελευταία πενήντα χρόνια τα περισσότερα έργα για την ιστορία της ψυχιατρικής έχουν βασιστεί σε μη δημοσιευμένα έγγραφα, κυρίως από τα παρισινά αρχεία. Οι πηγές που χρησιμοποιούνται εξαρτώνται από τον χρόνο που μελετάται. Ο Φουκώ⁴ (1961, 1972) αξιοποίησε κυρίως τις συλλογές της Εθνικής Γαλλικής Βιβλιοθήκης και της Βιβλιοθήκης του Arsenal των υπογεγραμμένων από τον βασιλιά «μυστικών ενταλμάτων» (lettres de cachet) του 18^{ου} αιώνα. Ο Αμερικανός D. Weiner (1977), ανακάλυψε στο Εθνικό Αρχείο ένα σημαντικό έγγραφο σχετικά με τον Pussin⁵, τον

³ Όταν χάνεται η επαφή με την πραγματικότητα αρχίζει το πρόβλημα σύμφωνα με τους ειδικούς.

⁴ Ο Φουκώ μέσω της διατριβής του *Ιστορία της τρέλας στην κλασική εποχή* (1961), με το πρόσημα της αποχώρησης από το λεγόμενο αδιέξοδο του ασύλου, ανοίγει στο συγκεκριμένο πεδίο της ψυχιατρικής, μέσω των αποκαλούμενων τεράστιων κινήσεων αποϊδρυματοποίησης, μια θεμελιώδη αμφισβήτηση της κλινικής κληρονομιάς και της φιλοσοφίας της, και κατ' επέκταση μια γενικότερη αναμόρφωση των βασικών εννοιών του υποκειμένου και του πολίτη. Βλέπε Thierry Jean, *La folie est-elle une question idéologique?* ανακτήθηκε 20/5/2019, <https://www.cairn.info/revue-journal-francais-de-psychiatrie-2003-2-page-4.htm>. Οπαδοί και πολέμιοι της θεωρίας του γάλλου στοχαστή επισημαίνουν ωστόσο ως σημαντικότερη συμβολή του έργου του, την ανάδειξη της τρέλας ως μεταβλητής κοινωνικής κατασκευής-έκφρασης της κάθε εποχής, καθώς και της ιστορίας της τρέλας ως αναπόσπαστου μέρους της ιστορίας της λογικής. Βλέπε Gary Gutting, “Foucault and the history of madness”, G.Gutting (επιμ.), *The Cambridge Companion to Foucault*, CUP, 1994, σ. 48.

⁵ Ο Pussin ήταν ο επιβλέπων του Pinel στο άσυλο του Bicêtre. Γίνεται λεπτομερέστερη αναφορά σε αυτόν στο κεφάλαιο 1.4.

επιβλέποντα του Pinel.⁶ Για τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, οι Gauchet και Swain (1980), χρησιμοποίησαν χειρόγραφες διοικητικές πηγές από τα Εθνικά Αρχεία και τα Αρχεία Δημόσιας Βοήθειας του Παρισιού (πρακτικά από το Γενικό Συμβούλιο Hospices). Για την περίοδο 1838-1880, έχουν αξιοποιηθεί κλινικά και ιατρικά έγγραφα, από τα αρχεία των ασύλων του Bicêtre και Salpêtrière, μερικές φορές και για στατιστικούς σκοπούς (Ripa 1986, Goldstein 1987, Edelman 2003, Murat 2011). Τα νομαρχιακά αρχεία (Charuty 1985), και τα αρχεία ορισμένων παριζιάνικων ιδιωτικών ασύλων (Murat 2001, Edelman 2003), ή επαρχιακών (Quétel 2009), χρησιμοποιήθηκαν επίσης για περαιτέρω έρευνα.⁷

Στην παρούσα εργασία γίνεται προσπάθεια παρακολούθησης της εξέλιξης της ψυχιατρικοποίησης της γαλλικής κοινωνίας (με τη βοήθεια κυρίως των εργασιών των Ripa, Edelman, Renneville, αλλά και αρχειακών πηγών), μέσα στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό και ιστορικό πλαίσιο από το τέλος του 18^{ου} αιώνα, οπότε πρωτοεμφανίζεται η ψυχιατρική ως επιστήμη, και καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Μας ενδιαφέρει να ερευνήσουμε τα αρχικά κίνητρα των πρώιμων ψυχιάτρων, και το κατά πόσον κατά τη διαδικασία αυτής της εξέλιξης της ψυχιατρικοποίησης της κοινωνίας και της συσσώρευσης εξουσίας από τη μεριά τους, διαπλέκονταν ή όχι με τις πολιτικοεπιστημονικές και ιδεολογικές élites της Γαλλίας. Αναρωτιόμαστε επίσης και θέλουμε να απαντήσουμε στο πως η συγκεκριμένη διαπλοκή, αν και εφόσον υπήρχε, συνέβαλλε στην οργανογένεση-κοινωνιογένεση συγκεκριμένων ψυχικών ασθενειών. Μας ενδιαφέρει ακόμα η σχέση της ψυχιατρικής με τις υπόλοιπες υπό ανάδυση επιστήμες, όπως και η αλληλεπίδραση της με αυτές, όπως μας ενδιαφέρει επίσης, το να αναδείξουμε την κατασκευή και στη συνέχεια την ισχύ και την αντοχή αυτού του τελικά κυρίαρχου γαλλικού ψυχιατρικού προτύπου, που επηρέασε όλη την Ευρώπη τις Ηνωμένες πολιτείες της Αμερικής αλλά και τη χώρα μας. Αναρωτιόμαστε τέλος και θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε, σε ποιο βαθμό η ψυχιατρικοποίηση αυτή επέτρεψε να μετακινηθούν τα σύνορα μεταξύ φυσιολογικού και παθολογικού, μεταξύ του συνηθισμένου δηλαδή λογικού κόσμου και του ασυνήθιστου παράλογου κόσμου.

Στόχος μας δεν είναι να αναδείξουμε την εστίαση της ψυχιατρικής στη «διαφορετικότητα», ούτε η «καταδίκη» της ψυχιατρικής ειδικότητας, ως μιας επιστήμης που τελικά συνέβαλλε και πιθανότατα συμβάλλει ακόμα -μέσω της εξουσίας που συσσώρευσε, του ασύλου ως θεσμού που εδραίωσε, και του καταναγκασμού που συχνά επέβαλλε και επιβάλλει- στον περιορισμό της ανθρώπινης ελευθερίας, αφού κατά τη γνώμη μας αυτό παρουσιάζει ιστορικά ένα επιστημολογικό εμπόδιο, που αν δεν αρθεί, οδηγεί σε παρερμηνείες και μοναδικές παραλείψεις. Αντίθετα θέλουμε να επισημάνουμε ότι η ψυχιατρική από την αρχή της εμφάνισης της ακόμα, αφορούσε ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο, είχε ένα κοινωνικό-

---

⁶ Ο Pinel, πρώιμος γάλλος ψυχίατρος θεωρείται από πολλούς ως ο θεμελιωτής της σύγχρονης ψυχιατρικής επιστήμης. Γίνεται λεπτομερής αναφορά σε αυτόν στα κεφάλαια 1.3, 1.4.

⁷ Haustgen Thierry, *Les archives et l'histoire de la psychiatrie. Première partie: les sources et les travaux*, Mis en ligne sur Cairn.info le 07/11/2013, ανακτήθηκε 1/5/2019, <https://www.cairn.info/revue-psn-2013-3-page-69.htm?contenu=resume>.

φιλοσοφικό υπόβαθρο καθώς και ένα ανθρωπιστικό πρόσωπο. Με μια κριτική ματιά παρ' όλα αυτά, και χρησιμοποιώντας ως αναλυτικό εργαλείο το φύλο στο μεγαλύτερο μέρος αυτής της εργασίας, στόχος μας είναι να διερευνήσουμε και να αναδείξουμε την κατασκευή ενός πατερναλιστικού ψυχιατρικού λόγου, που καθιερώθηκε τότε, βοηθώντας να εδραιωθεί μια προκατάληψη που θεωρεί συχνά, ακόμα και μέχρι σήμερα, την κάθε γυναίκα ως εν δυνάμει τρελή, δίνοντας τότε, άλλο ένα άλλοθι στην κυρίαρχη πατερναλιστική ιδεολογία που με πάθος αντιστεκόταν στη γυναικεία χειραφέτηση. Όπως σημειώνει η ιστορικός Nicole Edelman το «κοινωνικό» φύλο, όπως ιστορικά δημιουργείται, είναι η κοινωνική οργάνωση της σεξουαλικής διαφοράς, την οποία πρέπει να αντιληφθούμε ως μια κινούμενη δομή, που πρέπει να αναλύεται μέσα στα διαφορετικά ιστορικά πλαίσια, και που συγκεκριμένα εδώ (στην εργασία μας), μας επιτρέπει να μελετήσουμε άντρες και γυναίκες σε ένα πλαίσιο πέρα από τον βιολογικό ντετερμινισμό, ο οποίος μας παραπέμπει απλώς στη φύση, στη μορφολογία και τη φυσιολογία των ανδρών και των γυναικών. Το φύλο λοιπόν, είναι χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο για την ανάγνωση, την κατανόηση και την ερμηνεία του ιατρικού λόγου (στην παρούσα εργασία του ψυχιατρικού ειδικότερα), γιατί μας επιτρέπει να αποκαλύψουμε πώς χτίζονται οι διαφορές και οι ιεραρχίες μεταξύ ανδρών και γυναικών, πώς καθορίζονται τα ανθρώπινα όντα ως διαφορετικά και παρόμοια, πώς γίνεται η επεξεργασία τελικά, του αρσενικού και του θηλυκού. «Δεν γεννιέται κανείς γυναίκα, κάπως γίνεται» έλεγε η Simone de Beauvoir.⁸ Εν προκειμένω θα μπορούσαμε να παραφράσουμε τη ρήση της λέγοντας: Δεν γεννιέται κάποια τρελή γυναίκα κάπως γίνεται, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Η ψυχιατρική θα γεννηθεί στο ιστορικό πλαίσιο της γαλλικής επανάστασης, που θέτοντας ζητήματα ελευθερίας και ισότητας προπάντων δε ζητήματα δικαιωμάτων του ατόμου και ορίων της ελευθερίας του, αλλάζει σε βάθος τη μέχρι τότε υπάρχουσα αντίληψη περί ατόμου. Παρ' όλα αυτά το αίτημα για ισότητα είναι το πρώτο που θα οπισθοχωρήσει αφού το μισό του γαλλικού πληθυσμού, οι γυναίκες, παρά τη μεγάλη συμμετοχή τους στην επανάσταση και τις πολύ μεγάλες διεκδικήσεις τους, θα στερηθούν παντελώς βασικών δικαιωμάτων τη στιγμή μάλιστα της ριζοσπαστικότερης και «προοδευτικότερης» φάσης της επανάστασης.⁹ Η οπισθοχώρηση του ιδεώδους της ισότητας, σε συνέχεια της γαλλικής επανάστασης, παρατηρείται επίσης και στις περισσότερες αναδυόμενες «νέες επιστήμες». Η ισότητα δεν είναι πλέον παρά απλώς μια φιλοσοφική χίμαιρα, η οποία συγχέεται ταυτόχρονα

---

⁸ Edelman N., *Discours médical et construction des catégories homme /femme, masculine /feminine*, (Article publié en ligne: 2003/06) ανακτήθηκε 12/5/2019, <http://www.senspublic.org/spip.php?article9>.

⁹ Πολλές γυναίκες δραστηριοποιήθηκαν πολιτικά σε πολύ ριζοσπαστικές ομάδες λέσχες (club), ακόμα και αριστερότερα πολιτικά του Ροβεσπιέρου, όπως οι «πολίτισσες επαναστατημένες δημοκράτισσες» (citoyennes républicaines révolutionnaires), κύριες ηθικοί αυτουργοί των ημερών 5 και 6 Οκτωβρίου 1789 και βρέθηκαν σταδιακά κοντά στην κίνηση των «Enragés» στην επαναστατική σκακιέρα. Οι γυναίκες λέσχες θα κλείσουν κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τη Συμβατική συνέλευση (Convention), και με τα διατάγματα της 27ης Ιουλίου 1794 (9 Thermidor) θα έχουμε εξάλειψη των γυναικών αβράκωτων, ενώ στις 24 Μαΐου 1795 (4 prairial), θα τους απαγορευτεί οποιαδήποτε παρουσία στις συνεδριάσεις της Συνέλευσης, καθώς και η συνάθροιση τους σε παραπάνω από πέντε. Βλέπε Marand-Fouquet Catherine, *La femme au temps de la Revolution*, Stock/Laurence Pernaud, Παρίσι 1989, σ. 262.

με την αντεπαναστατική λογοτεχνία και με ένα πλήθος θετικιστών φυσιολόγων. Σε αντίθεση με τον Διαφωτισμό, η εθνολογία για παράδειγμα, η οποία βαθμιαία επιβάλλεται στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, βασίζεται στη διάλυση της έννοιας του καθολικού ανθρώπου, την οποία υποκαθιστά με την έννοια των φυλών. Διαφοροποιώντας και ταξινομώντας, επιδιώκει να δώσει προτεραιότητα στους λαούς σύμφωνα με τις ψυχικές και σωματικές τους ικανότητες. Το δόγμα των φυλών γίνεται έτσι ένα από τα κλειδιά ανάγνωσης της Ιστορίας της Γαλλίας, του Guizot για παράδειγμα.¹⁰

Γενικότερα η ταξινόμηση θα αποτελέσει ζητούμενο των περισσότερων επιστημών, αφού θα θεωρείται αρετή και δείγμα προόδου η καταγραφή, η ονοματοθεσία και η τακτοποίηση κάθε νέας ανακάλυψης. Αυτή η τάση θα οδηγήσει αργά και σταθερά στη δημιουργία νέων ταυτοτήτων και φυσικά σε μια νέα ιεράρχηση. Παρ' όλα αυτά και παρά τις γενικότερες οπισθοχωρήσεις κυρίως στα ζητήματα ελευθερίας και ισότητας, η επανάσταση προκαλεί και μεγάλη «θετική» αναστάτωση στον επιστημονικό κόσμο. Έτσι για παράδειγμα στον τομέα της ιατρικής που μας ενδιαφέρει στην παρούσα εργασία, παρατηρείται σαν επακόλουθο της πολιτικής επανάστασης, μια άλλη, η «κλινική επανάσταση», αφού το ιατρικό βλέμμα πάνω στο ανθρώπινο σώμα και τις ασθένειες μεταβάλλεται, το νοσοκομειακό σύστημα αναδιοργανώνεται και το στάτους του αρρώστου μέσα στην κοινωνία αλλάζει.¹¹ Ο ιατρικός λόγος είναι θεμελιωτής σε μεγάλο βαθμό κατά τον 19ο αιώνα, σε ότι αφορά τις κατασκευές, τις ανακατασκευές, τις ενοποιήσεις ή τις αλλαγές, στις αντιλήψεις για τη φύση. Ο λόγος γενικά είναι ένας τρόπος να μπαίνει σε τάξη ο κόσμος. Ακόμα και αν δεν προηγείται της κοινωνικής οργάνωσης δεν διαχωρίζεται από αυτήν. Οι γιατροί λοιπόν, κατά τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, είναι κοινωνικοί δράστες-επιστήμονες, που επεκτείνονται σε όλους τους ορίζοντες. Τον 19ο αιώνα επεξεργάζονται τις κατηγορίες αρσενικό/θηλυκό ως φυσικές κατηγορίες, οι οποίες δίδονται από το φύλο της γέννησης, αμετάβλητες και αιώνιες (το αιώνιο θηλυκό). Όμως τα διακυβεύματα πλέον αυτής της έννοιας του «φυσικού» είναι πολλά, επειδή το «φυσικό» βασίζεται τώρα και στην έννοια του φυσικού δικαίου, υποστηρίζοντας έτσι όλα τα αιτήματα, και ιδιαίτερα τα αιτήματα για την ισότητα των πολιτών και αργότερα των πολιτισμών. (Βλέπε Δήλωση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του 1791: «Οι άνθρωποι (άνδρες) γεννιούνται και παραμένουν ελεύθεροι και ισότιμοι νομικά», το οποίο μεταφράζεται από την *Olympe de Gouges* στη δήλωση των δικαιωμάτων της γυναίκας και της πολίτισσας με αυτά τα λόγια: «Η γυναίκα γεννιέται και παραμένει ίση με τον άντρα ως προς τα δικαιώματα»). Παρ' όλα αυτά το μοντέλο τελικά που θα «χτίσει» η επαναστατική περίοδος είναι αρσενικό και μόνο αρσενικό, απ' όπου οι γυναίκες αποκλείονται. Η Επανάσταση σχεδιάζει έτσι ένα «ιδανικό» πορτραίτο του άντρα και της γυναίκας που

¹⁰ Renneville Marc, *De la régénération à la dégénérescence: la science de l'homme face à 1848*. Στο *Revue d'histoire du XIXe siècle*, Tome 15, 1997/2. 1848. Nouveaux regards, ανακτήθηκε 10/5/2019, σ. 8, https://www.persee.fr/doc/r1848_1265-1354_1997_num_15_2_2287.

¹¹ Edelman N., *Les metamorphoses de l'hysterique*, La Decouverte, Παρίσι 2003, σ. 15.

το συναντάμε στον πολιτικό και φιλοσοφικό λόγο.¹² Ο ψυχιατρικός λόγος θα προσπαθήσει από το δικό του πεδίο να εδραιώσει αυτό το ιδανικό πορτραίτο του άντρα και της γυναίκας, τόσο ασύμβατου όμως με τη φύση που μετ' επιτάσεως ο ψυχιατρικός λόγος επικαλείται, προβληματικού εν τέλει για την ψυχική υγεία και κατά συνέπεια την ευτυχία τόσο των γυναικών, όσο και ορισμένων «απροσάρμοστων», στο ιδεατό αντρικό μοντέλο, αντρών, όπως θα διαπιστώσουμε.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, επιχειρείται μια σύντομη αναδρομή στις θεραπείες της τρέλας πριν την εμφάνιση της νεώτερης ψυχιατρικής, εξετάζονται οι σχέσεις της με τις συγγενείς επιστήμες της νευρολογίας και της φρενολογίας, αναζητείται το φιλοσοφικό της υπόβαθρο μέσα από την ανάλυση της ονοματοθεσίας της και ερευνάται ο τρόπος κατασκευής της ψυχιατρικής αυθεντίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται ο νόμος-πρότυπο του 1838, που επηρέασε όλη την Ευρώπη, μέσα στο γενικότερο πλαίσιο ενός «ηθικού ψυχιατρικού πολιτισμού» που διαρκώς επεκτεινόταν, εισβάλλοντας μέχρι και την ποινική δικαιοσύνη. Στο τρίτο κεφάλαιο κρίναμε σκόπιμο να ασχοληθούμε με τη θεωρία του εκφυλισμού, σημείο καμπής αυτού του ψυχιατρικού πολιτισμού, που επηρέασε την επιστημονική σκέψη γενικότερα, τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις, και ουσιαστικά προανήγγειλε την εγκληματική ανθρωπολογία και την ευγονική. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύεται η γυναίκα και το αδιέξοδο της αστικής τάξης ως προς τη σεξουαλικότητα της, η οποία και την καθιστά «αναφομοίωτο ψυχιατρικό υποκείμενο». Εξετάζεται επίσης ο θεσμός του ασύλου και η ζωή σε αυτό μέσα από το παράδειγμα των έγκλειστων γυναικών, με την εφαρμογή της «ηθικής θεραπείας» που καταλήγει να γίνει θεραπεία της ηθικής. Στο πέμπτο κεφάλαιο μέσα από τα παραδείγματα δύο «κοινωνικά απροσάρμοστων», που εγκλείονται ως τρελοί, ερευνάται η ψυχιατρική αυθαιρεσία, οι παράνομοι εγκλεισμοί, η θέση της ψυχιατρικής απέναντι στις επαναστάσεις, και ο συχνός εναγκαλισμός της με την πολιτική. Στο έκτο κεφάλαιο τέλος ερευνώνται η αλληλεπίδραση ψυχιατρικής και διάνοησης, καθώς και οι πειραματισμοί των πρώιμων ψυχιάτρων του 19^{ου} αιώνα, που αποσκοπούσαν, εκτός από την κατανόηση των αιτιών της τρέλας και τη θεραπεία της, στην «ανακάλυψη» των ορίων του ανθρώπινου ψυχισμού και της πιθανής σχέσης μεταξύ μεγαλοφυΐας και τρέλας.

---

¹² Edelman N., *Discours medical et construction des categories home /femme, masculin /feminine*, ό.π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Από τη νευρολογία στη φρενολογία και στην «υπέρτατη» νέα ιατρική ειδικότητα την ψυχιατρική

1.1. Η τρέλα και η θεραπεία της, πριν τον 19ο αιώνα

Η ιστορία της ψυχιατρικής αντιστοιχεί στην προοδευτική εξατομίκευση της έννοιας της ψυχικής ασθένειας, μια εξέλιξη που ουσιαστικά δημιουργείται κατά τη διάρκεια συζητήσεων, που ανοίγονται ως προς το θέμα της διάκρισης σώματος-ψυχής, και τροφοδοτούνται από τις αποκτηθείσες γνώσεις που αφορούν τη λειτουργία του πνεύματος ή καλύτερα του ψυχισμού, και τη λειτουργία του εγκεφάλου, γεγονός που θα οδηγήσει σταδιακά στη διάκριση νευρολογίας και ψυχιατρικής.¹³ Με αυτήν την έννοια η ψυχιατρική σαν μια νέα ιατρική ειδικότητα που ασχολείται με την ψυχή, αποκτά εν τη γενέσει της μια ιδιότητα μεταφυσική, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, αφού η ψυχή δεν ανταποκρίνεται σε ένα υλικό ανθρώπινο όργανο όπως ο εγκέφαλος, αλλά είναι άυλη.

Σε μια σύντομη αναδρομή στις πρώιμες μεθόδους θεραπείας της ψυχικής ασθένειας πριν τον 19^ο αιώνα, διαπιστώνουμε ότι στις προϊστορικές κοινωνίες η άποψη ότι η ψυχική νόσος είναι «σταλμένη από τους θεούς», ή αποτέλεσμα δαιμονικών επιδράσεων καθόριζε και τις αντίστοιχες πρακτικές θεραπείας. Ένα στοιχείο που έχει κεντρική σημασία σε όλες σχεδόν τις θρησκείες του κόσμου είναι η ενέργεια των λέξεων με μορφή συλλαβών ή μαγικών φράσεων (ρυθμική επανάληψη, «ξόρκια»), εντολές δηλαδή στα πνεύματα να ελευθερώσουν τον άρρωστο με εξορκισμούς και προσευχές, ή φόρμουλες μετάνοιας που ζητούν τη συγχώρεση του αμαρτωλού. Συχνά οι λέξεις συνοδεύονται από κινήσεις, όπως κινήσεις των χεριών, μιμητικές κινήσεις, τελετουργικούς χορούς. Ο σαμανισμός, για παράδειγμα, αντιπροσωπεύει μία θεραπευτική πρακτική σε πρωτόγονες κοινωνίες, με κυρίαρχο τον θεραπευτικό ρόλο του Σαμάν, ο οποίος σε κοινωνική τελετουργία αποκτά υπερφυσικές δυνάμεις, τις οποίες χρησιμοποιεί στη συνέχεια για θεραπευτικούς σκοπούς. Ψυχικά διαταραγμένα άτομα στη διαδικασία της τελετουργίας μπορούν να ζητήσουν να απαλλαγούν από τα συμπτώματα που προκαλούν τα δαιμονικά πνεύματα.¹⁴

Με τον Ιπποκράτη (460 π. Χ. - 377 π. Χ.) εγκαταλείπονται οι θεοκρατικές αντιλήψεις, αφού σύμφωνα με τον τελευταίο τα αίτια των νόσων οφείλονται στην ανισορροπία των τεσσάρων χυμών του οργανισμού, του αίματος, του φλέγματος, της μαύρης χολής και της κίτρινης χολής, ανισορροπία που προκαλείται από εξωτερικούς παράγοντες. Σύμφωνα με τον Ιπποκράτη ο εγκέφαλος γίνεται η έδρα όλων των ψυχικών λειτουργιών, ενώ ο ίδιος επινόησε ψυχιατρικούς όρους που χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα όπως μανία, φρενίτιδα, υστερία, επιληψία, παράνοια, παράκρουση κ.α. Απέδωσε επίσης μεγάλη σημασία στη σχέση γιατρού ασθενή, στις

¹³ Bourgerol Thierry, *Histoire de la Psychiatrie*, Université Joseph Fourier de Grenoble, πανεπιστημιακό έτος 2011/2012, ανακτήθηκε 5/5/2019, http://unf3s.cerimes.fr/media/paces/Grenoble_1112/bougerol_thierry/bougerol_

¹⁴ Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η ιστορία της Ψυχιατρικής*, Βήτα, Αθήνα 2013, σ. 3.

συνθήκες ζωής του ασθενούς, καθώς και στη σωματική ή ψυχική του καταπόνηση, δηλωτικό ότι η σημερινή ιατρική επιστημονική σκέψη ανάγεται στην μεγαλοφυΐα του Ιπποκράτη. Στη συνέχεια ο Πλάτων (427 π. Χ. – 347 π. Χ.) δέχεται τη θεωρία των χυμών του Ιπποκράτη, αλλά όχι την ιπποκρατική αντίληψη για τον κεντρικό ρόλο του εγκεφάλου, δεν δέχεται τις ψυχικές νόσους ως νόσους του εγκεφάλου, ασπάζεται τον ορφικό δυισμό της ψυχής και του σώματος και θεωρεί υπεύθυνο το σώμα για τα δεινά της ψυχής, ενώ τέλος δέχεται τη θεϊκή προέλευση των νόσων αλλά και τη θεϊκή παρέμβαση στην θεραπεία τους. Ο Αριστοτέλης (384 π. Χ –322 π. Χ.), σε αντίθεση με τον Ιπποκράτη, δεν θεωρούσε τον εγκέφαλο αλλά την καρδιά έδρα των ψυχικών λειτουργιών. Θεωρούσε όμως τον εγκέφαλο ρυθμιστή της θερμοκρασίας του οργανισμού, και κατ' αυτόν, αν ο εγκέφαλος θερμαινόταν ή ψυχόταν υπερβολικά, προκαλούνταν νόσοι, φρενίτιδα ή και θάνατος. Κατά τον Αριστοτέλη οι ψυχικές λειτουργίες επηρεάζονται από τις σωματικές, όπως συμβαίνει με τη μέθη και τις σωματικές νόσους, αλλά συμβαίνει και το αντίθετο, ενώ η θεραπεία συνίσταται στην επίδραση φαρμάκων και διαιτητικής αγωγής, που αποσκοπούν στο να αποκαταστήσουν σε φυσιολογικό επίπεδο τις σωματικές λειτουργίες απαλλάσσοντας τον ασθενή ταυτόχρονα, τόσο από την ψυχική διαταραχή, όσο και από τη σωματική νόσο (παράλληλη αλληλεπίδραση).¹⁵ Γενικά στην Αρχαία Ελλάδα παρατηρούμε μια σύζευξη φιλοσοφικών και ιατρικών θεωριών, στην προσπάθεια εξήγησης και θεραπείας της τρέλας, γεγονός που θα παρατηρήσουμε πολλούς αιώνες αργότερα κατά την διαδικασία ανάδυσης της νεώτερης ψυχιατρικής στην Ευρώπη.

Στην ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα στη συνέχεια, αφθονούν τα λογοτεχνικά κείμενα που περιγράφουν «ψυχικά ασθενείς», των οποίων η διαταραγμένη συμπεριφορά, εξηγείται αρχικά από υπερφυσικά αίτια -αφού δεν υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ φυσικών και ψυχικών ασθενειών- δεν τους χορηγείται καμία συγκεκριμένη «ιατρική» θεραπεία, και η μοναδική «φροντίδα» που τους παρέχεται είναι θρησκευτική ή μαγική (οι Ρωμαίοι ήταν αρχικά πολέμιοι της αρχαιοελληνικής ιατρικής και η ιατρική τους κυριαρχείτο από ψυχομαγικές αντιλήψεις¹⁶). Στη συνέχεια ο χριστιανισμός θα αντιμετωπίσει την ψυχική νόσο ως «θεία τιμωρία», μέχρι τον 12ο αιώνα που ο Θωμάς ο Ακινάτης ανακαλύπτοντας εκ νέου τον Αριστοτέλη θα δηλώσει, ότι «η ψυχική νόσος δεν είναι θεϊκή τιμωρία», χωρίς παρ' όλα αυτά να μπορέσει να υπερκεράσει την εμμονή της ερμηνείας της νόσου, ως αμαρτία-τιμωρία, ή ως δαιμονική κατοχή. Στον μεσαίωνα οι τρελοί αντιμετωπίζονται σαν μια ξεχωριστή κατηγορία (γιορτές τρελών¹⁷), καλύτερα πάντως από πριν, αφού υποστηρίζονται από την κοινότητα και την υποχρέωση της για βοήθεια και φιλανθρωπία, ενώ υπάρχουν πολλοί περιπλανώμενοι ψυχικά άρρωστοι.¹⁸ Η περίθαλψη των ασθενών κατά τον Μεσαίωνα εξασφαλίστηκε κυρίως από τους ιερείς και τα μοναστήρια. Στη δυτική Ευρώπη, κυρίως από τον 10^ο αιώνα, παρατηρούμε την οργάνωση νοσηλευτικών μοναστηριακών ταγμάτων, όπου οι ψυχικά ασθενείς

¹⁵ Πλουμπιδής Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η ιστορία της Ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 7,8.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 8.

¹⁷ Κατάλοιπα αυτών των γιορτών θα συναντήσουμε στα γαλλικά ψυχιατρικά άσυλα του 19ου αιώνα όπου διοργανώνονται οι «χοροί των τρελών». Βλέπε κεφάλαιο 4.3, σ. 68.

¹⁸ Bourgerol Thierry, *Histoire de la Psychiatrie*, ό.π.

γίνονται δεκτοί μαζί με άλλες κατηγορίες ασθενών και η ανήσυχη συμπεριφορά τους, αντιμετωπίζεται με αλυσόδεση, ξυλοδαρμούς, υποκλυσμούς και αφαιμάξεις. Άλλο χαρακτηριστικό της μεσαιωνικής κοινωνίας με άμεσες επιπτώσεις στους ψυχικά ασθενείς ήταν ο φόβος της δαιμονοκατοχής και το κυνήγι των μαγισσών. Η δογματική θεοκρατία έκανε άμεσα αποδεκτές τις έξωθεν επιρροές στον ανθρώπινο ψυχισμό. Οι μάγισσες και τα μάγια, στοιχείο της λαϊκής κουλτούρας όλων των χωρών έγιναν σε πολλές δυτικές ευρωπαϊκές χώρες, στόχοι προς ανίχνευση και εξόντωση. Η αντίληψη αυτή αποκρυσταλλώθηκε στο διαβόητο βιβλίο *Malleus Maleficarum* (Το σφυρί των μαγισσών), που κυκλοφόρησαν στο τέλος του 15^{ου} αιώνα οι δομινικανοί μοναχοί H. Kraemer και J. Sprenger. Δεν μπορεί όμως να θεωρηθεί ότι για τον μεσαιωνικό κόσμο ο κάθε ψυχικά ασθενής ήταν ένας δαιμονισμένος.¹⁹ Στο τέλος του Μεσαίωνα η «θεραπεία» της ψυχικής νόσου εξαντλείται στον περιορισμό στο σπίτι, στους «πύργους των τρελών²⁰» ή στις θρησκευτικές κοινότητες, αφού τα νοσοκομεία δεν δέχονται τους «παράφρονες» (insenses), ενώ το 1511 με το Εγκώμιο της τρέλας του Έρασμου και την Ουτοπία του Thomas More το 1516, η τρέλα γίνεται μια απελευθερωμένη από συμβάσεις φιλοσοφική μέθοδος μελέτης του κόσμου και των παράδοξων του. Παράλληλα ιδρύονται τα πρώτα ιδρύματα για τους παράφρονες όπως, στη Γρανάδα το 1537 ο ξενώνας του Αγίου Ιωάννη του Θεού, και το μοναστήρι της αγίας Μαρίας της Βηθλεέμ το γνωστό Bedlam στο Λονδίνο το 1537, τα οποία υιοθέτησαν ως επί το πλείστον καταναγκαστικές μεθόδους θεραπείας.²¹

Τον 17ο αιώνα, προχωράμε σε μια εκ νέου σύζευξη φιλοσοφίας και πρώιμης ψυχιατρικής θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, αφού η φιλοσοφική σκέψη του Καρτέσιου (1596-1650), προχωρά στον διαχωρισμό της ψυχής (res cogitans) και του σώματος (res extensa), (θεωρώντας όμως όπως ο Αριστοτέλης ότι υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο), ανοίγοντας ένα νέο πεδίο συζήτησης γύρω από την τρέλα με πεποιθήσεις που αναμιγνύουν τη φιλοσοφία με τον εσωτερισμό και την ιατρική.²² Ο Καρτέσιος ουσιαστικά με αυτήν του τη θεωρία πρότεινε ένα από τα πρώτα «φυσιολογικά μοντέλα» ελέγχου της συμπεριφοράς. Στη Γαλλία, η σημαντική αύξηση της επαιτείας σαν συνέπεια των πολέμων του 16ου αιώνα και η κακή κατάσταση των νοσοκομείων, απαιτεί την οργάνωση κάποιου νοσοκομειακού συστήματος. Έτσι το 1656 δημιουργείται το Γενικό Νοσοκομείο του Παρισιού μετά από απόφαση του Λουδοβίκου του 14^{ου}, με βασικότερο στόχο να συμπεριλάβει εκεί οποιοδήποτε άτομο δεν ήταν σύμφωνο με τους κοινωνικούς κανόνες της εποχής, όπως για παράδειγμα τους «ακόλαστους», τους βλάσφημους, φυσικά τους «τρελούς», κλπ. Αυτό σηματοδότησε την αρχή της «μεγάλης κλίμακας φυλάκισης των ανόων». Το 1698 το γαλλικό κράτος επέβαλλε κοινούς γενικούς κανονισμούς λειτουργίας σε όλα τα Νοσοκομεία στα οποία οι ψυχικά ασθενείς αντιπροσώπευαν περίπου το 10% του συνολικού αριθμού ασθενών.²³

¹⁹ Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η ιστορία της Ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 9.

²⁰ Ένας τέτοιος πύργος είναι ο πύργος Narrentum στην Βιέννη.

²¹ Bourgerol Thierry, *Histoire de la Psychiatrie*, ό.π.

²² Στο ίδιο.

²³ Στο ίδιο.

Ο 18ος αιώνας γενικά χαρακτηρίζεται από μια επιστημονική ταξινομητική ανησυχία που εκφράζεται με τον Ληναίο στην βοτανολογία και τους Cuvier και Lamarck στη ζωολογία, ενώ παρουσιάζονται οι πρώτες νοσογραφίες όπως αυτή του François Boissier de Sauvages, το 1763. Σε αυτό το πλαίσιο οι ψυχικές ασθένειες ενώ ταυτολογούνται ως τέτοιες, δεν διαχωρίζονται από τις άλλες «φυσικές» ασθένειες, αν και εμφανίζονται κάποιες «ψυχολογικές» θεραπείες, όπως για παράδειγμα ο «ζωικός μαγνητισμός» του γερμανού Franz Anton Mesmer (1734-1815),²⁴ λόγω του ενδιαφέροντος που προκαλούν οι συγκεκριμένες ασθένειες, ενδιαφέρον που καθιστά δυνατές, προτάσεις για τέτοιες θεραπείες, μέσα στη γενικότερη αύξηση νοσοκομειακών θεραπειών που παρατηρείται την εποχή αυτή.²⁵ Παράλληλα στην Αγγλία ξεκινά στις αρχές του 18ου αιώνα το φιλανθρωπικό κίνημα υπό τον William Battie (1703-1776), διευθυντή του Bedlam στο Λονδίνο, ο οποίος επισημαίνει την κατάσταση της εγκατάλειψης των άνοων και ιδρύει τον «Άγιο Λουκά νοσοκομείο για τους τρελούς», με μονόκλινο δωμάτιο για κάθε ασθενή και ειδικευμένο προσωπικό, εγκαινιάζοντας μια νέα πρακτική που θα ακολουθήσουν και άλλοι στην Αγγλία, όπως ο William Tuke (1732 -1822) με το έργο του *Retreat* στην Υόρκη (1796) και ο John Connolly (1794-1866) με τις αρχές της «μη συγκράτησης» και της «ανοικτής πόρτας». Στη Γαλλία θα υπάρξουν ανάλογες προτάσεις το 1788 από τον Jacques Tenon (1724 -1816) σχετικά με τη μεταρρύθμιση των νοσοκομείων, και το 1791 με τον Joseph Daquin (1732 -1815) μέσα από το έργο του *La Philosophie de la folie* (Η φιλοσοφία της τρέλας).²⁶

1.2. Η «τρέλα», εγκεφαλική ή ψυχική πάθηση; Το φρενολογικό δόγμα

Οι σχέσεις μεταξύ νευρολογίας και ψυχιατρικής έχουν περάσει από διαδοχικά κύματα προσέγγισης και απόστασης. Η νευρολογία αυτονομήθηκε ως ειδικότητα αργότερα από την ψυχιατρική και η ανάπτυξή της είναι γραμμική όπως και άλλων ειδικοτήτων της ιατρικής. Ο όρος νευρολογία χρησιμοποιείται για πρώτη φορά το 1664 από τον T. Willis για να ονομάσει «το δόγμα των νεύρων». Η τρέχουσα χρήση του όρου, που χαρακτηρίζει την επιστημονική μελέτη ασθενειών του νευρικού συστήματος, χρονολογείται από το τελευταίο τρίτο του 19ου αιώνα. Λόγω του βιοψυχοκοινωνικού της υπόβαθρου, η ψυχιατρική έχει αναπτυχθεί με λιγότερο

²⁴ Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, υπάρχει μια φυσική ενεργητική αλληλεπίδραση μεταξύ όλων των έμφυτων και άφυτων αντικειμένων, την οποία ο Mesmer ονόμασε «ζωικό μαγνητισμό». Πιο συγκεκριμένα ένα λεπτό φυσικό υγρό γεμίζει το σύμπαν, εξυπηρετώντας ως ενδιάμεσο μεταξύ του ανθρώπου, της γης και των ουράνιων σωμάτων, και μεταξύ των ίδιων των ανθρώπων. Η ασθένεια οφείλεται σε κακή κατανομή αυτού του υγρού στο ανθρώπινο σώμα και η θεραπεία ισοδυναμεί με την αποκατάσταση αυτής της χαμένης ισορροπίας. Χάρη σε κάποιες τεχνικές, αυτό το υγρό είναι πιθανό να διοχετευθεί, να αποθηκευτεί και να μεταδοθεί σε άλλους ανθρώπους, προκαλώντας «κρίσεις» στους ασθενείς, ικανές να τους θεραπεύσουν. Άρα ο «ζωικός μαγνητισμός», είναι η ικανότητα κάθε ανθρώπου να θεραπεύει τον πλησίον του χάρη στο «φυσικό υγρό», του οποίου ο «μαγνητιστής» είναι η πηγή και το οποίο διαχέεται χάρη στα «περάσματα», που ονομάζονται «Μεσμεριανά περάσματα» στο σώμα του ασθενή. Στο Παρίσι όπου ο Mesmer εγκαταστάθηκε το 1778 ο κόσμος χωρίστηκε μεταξύ εκείνων που σκέφτονταν ότι ο Mesmer ήταν ένας τσαρλατάνος, που αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη Βιέννη, και εκείνους που πίστευαν ότι είχε κάνει μια μεγάλη ανακάλυψη. Βλέπε *Franz-Anton Mesmer* ανακτήθηκε 19/5/2019, https://fr.Wikipedia.org/wiki/Franz-Anton_Mesmer.

²⁵ Bourgerol Thierry, *Histoire de la Psychiatrie*, ό.π.

²⁶ Στο ίδιο.

τακτικό τρόπο από ότι η νευρολογία, με τρόπο δηλαδή τόσο γραμμικό όσο και κυκλικό, επωφελούμενη κατά καιρούς από τις προόδους της γενικής ιατρικής και της νευροεπιστήμης, αλλά επίσης εξαρτώμενη συχνά, ως προς τη θεωρητική της στάση και τις πρακτικές της, από παράγοντες ταξικούς, πολιτιστικούς, ιδεολογικούς, κοινωνικοοικονομικούς, ακόμα και πολιτικούς. Η ιστορία των σχέσεων της με τη νευρολογία -όπως θα διαπιστώσουμε στο κεφάλαιο της υστερίας- δίνει τη δυνατότητα εντοπισμού του ρόλου των ιδεολογιών, στην οργανογένεση-ψυχογένεση-κοινωνιογένεση των νευρικών ή ψυχικών αιτιών της «τρέλας». Οι δύο ιατρικοί κλάδοι, αφού αρχικά πλησίασαν τόσο ώστε να συστήσουν μια μοναδική ειδικότητα, τη νευροψυχιατρική, διαχωρίστηκαν ριζικά στις δεκαετίες που ακολούθησαν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Επί του παρόντος, η κατάσταση είναι αρκετά διφορούμενη. Κάποιοι καταγγέλλουν την υπερβολική εκ νέου ψυχιατρικοποίηση, ενώ πολλοί ισχυρίζονται ότι είναι απαραίτητη μια νέα προσέγγιση νευρολογίας και ψυχιατρικής προς όφελος και των δύο κλάδων.²⁷

Τον 19ο αιώνα, μέσα στο γενικότερο ιστορικό και επιστημονικό πλαίσιο της οπισθοχώρησης των ιδεωδών της ισότητας με τη βοήθεια των υπό ανάδυση νέων επιστημών, ο βιεννέζος νευρολόγος γιατρός Franz Joseph Gall (1758-1828), σφυρηλατεί τη θεωρία της φρενολογίας -που δεν κατάφερε να αναγνωριστεί ως επιστήμη αλλά που αποτέλεσε τη βάση για πολλές από τις αρχές που υπάρχουν στη σύγχρονη ψυχιατρική και τη νευρολογία- πάνω σε μια καινοτόμο παρουσίαση της λειτουργίας του εγκεφάλου, η οποία μπορεί να συνοψιστεί σε έξι προτάσεις: Η πρώτη θεωρεί ότι οι κλίσεις, οι ηθικές ιδιότητες και οι πνευματικές ικανότητες του ανθρώπου είναι, όπως και στα ζώα, έμφυτες. Η δεύτερη συνδέει την άσκηση αυτών των ικανοτήτων με τη φυσική οργάνωση του ατόμου. Η τρίτη επιβεβαιώνει ότι ο εγκέφαλος είναι το όργανο όλων των ανθρώπινων κλίσεων, των ποιτήτων και των ικανοτήτων. Η τέταρτη, ότι ο εγκέφαλος δεν είναι ένα ομοιογενές όργανο και ότι μπορεί να αποσυντεθεί σε τόσα συγκεκριμένα όργανα όσα και οι ικανότητες (27 σύμφωνα με το Gall). Η πέμπτη πρόταση δηλώνει ότι η ανάπτυξη μιας ικανότητας είναι ανάλογη προς τον όγκο του αντίστοιχου οργάνου και συνεπώς οι διαφορετικές ικανότητες ενεργούν σε συνέργεια, ανάλογα με την αντίστοιχη σημασία τους. Η τελευταία πρόταση είναι η προέλευση όλων των άλλων: το σχήμα του κρανίου αντιστοιχεί ουσιαστικά στο φάκελο του εγκεφάλου, και μπορεί κανείς να αξιολογήσει τη σχετική εξέλιξη κάθε ικανότητας ελέγχοντας τις προβολές και τα επίπεδα του κρανίου με την κρανιοσκόπηση, που επιτρέπει τον εντοπισμό αυτών των λειτουργιών. Εν ολίγοις ο Gall πίστευε ότι το σχήμα του κρανίου μπορούσε να καθορίσει τελικά τη νοημοσύνη και την προσωπικότητα.²⁸ Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα κατασκευαστεί ο «σεξιστικός εγκέφαλος»:

---

²⁷ Lempérière T., *Histoire de la neuropsychiatrie*, Annales Médico-psychologiques, revue psychiatrique Volume 162, Issue 1, February 2004, σ. 39-49, ανακτήθηκε 7/5/2019, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0003448703002385>.

²⁸ Renneville Marc, *La « main homicide », La folie criminelle dans le savoir aliéniste de la première moitié du XIXe siècle*, σ. 2,3, 9/5/2017, ανακτήθηκε 2/5/2019, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00130226/document>.

«[.]Η εγκεφαλική οργάνωση των δύο φύλων εξηγεί απόλυτα, γιατί ορισμένες ποιότητες είναι πιο ενεργές στους άντρες από ότι στις γυναίκες. Τα τμήματα του εγκεφάλου που βρίσκονται προς το πίσω ανώτερο μέρος του μετώπου είναι γενικά μικρότερα στις γυναίκες και τα μέτωπα τους είναι μικρότερα και στενότερα[.] η παρεγκεφαλίδα τους είναι μικρότερη από αυτήν των αντρών. Αυτές οι διαφορές εξηγούν άριστα γιατί υπάρχουν τόσες ανομοιότητες μεταξύ ανδρών και γυναικών ως προς τις ηθικές και διανοητικές τους ποιότητες[.]».²⁹

Παρά την κατακραυγή που προκαλεί, το φρενολογικό δόγμα, όπως αυτό ορίζεται με τη θεωρία του Gall και μέσα στο πλαίσιο της οπισθοχώρησης της ισότητας που ήδη αναφέραμε, εισάγεται η φρενολογία στη Γαλλία, υπό το καθεστώς της Πρώτης Αυτοκρατορίας (1799-1815), καταφέροντας να πείσει, έναν ολόένα αυξανόμενο αριθμό βοναπαρτιστών γιατρών αλλά και άλλων πιο φιλελεύθερης ευαισθησίας αφού μερικοί φρενολόγοι ασχολούνται με την Charbonnerie³⁰ (B. Appert, M.-A. Dupot, G. Ferrus, G. Fossati, C. Broussais, κ.λπ.). Οι συγκεκριμένοι θα συμβάλλουν στη διάδοση της θεωρίας του Gall, αν και ταγμένοι στη φιλελεύθερη αντιπολίτευση, αρθρώνοντας έναν ιδιαίτερα ρατσιστικό λόγο. Ο Fossati για παράδειγμα υποστηρίζει: «Αφού πέρασαν αιώνες φροντίζοντας μόνο για την τελειότητα της φυλής των αλόγων, των προβάτων και των σκύλων, καιρός να φροντίσει κανείς λίγο και για την τελειότητα της ανθρώπινης φυλής». Για τον Felix Voisin, τα κεφάλια των εγκληματιών είναι «σαν τα μεγάλα ηθικά και πνευματικά κεφάλια που τοποθετούνται από τη φύση εκτός του ανθρώπινου είδους. Το μέτωπο είναι στενό, καταθλιπτικό, με κλίση προς τα πίσω». Στο σημείο αυτό η ασχήμια ή η σωματική αναπηρία θα συνδεθούν με την κοινωνική κατάσταση από τους φρενολόγους, αφού οι επαναστάτες όπως ο Barère³¹, ο Lanthenas³² ή ο Le Peletier³³ είναι ανάπηροι, άσχημοι και το κρανίο τους παραπέμπει σε εγκληματία.³⁴ Θα ακολουθήσει ο Broussais που θα δηλώσει για την επανάσταση του 1830:

«Βγαίνοντας από αυτή την αξιοθαύμαστη επανάσταση[1830] και δυνατοί λόγω της προέλευσής μας, θέλουμε να καλλιεργήσουμε με όλη τη θέληση που απαιτείται, αυτήν την

²⁹ Gall F. J. Spurzheim G., *Dictionnaire des sciences medicales*, άρθρο *cerveau*, Panchouche, Παρίσι 1813, σ. 469 (gallika bnf).

³⁰ Μυστική πολιτική οργάνωση που οργανώθηκε κατά την περίοδο της Παλινόρθωσης σύμφωνα με το μοντέλο των ιταλών Carbonari, και ιδρύθηκε από τους Philippe Joseph Benjamin Bûchez, τον Saint-Amand Bazard και τον Jacques-Thomas Flotard.

³¹ Πολύ ενεργό μέλος της συμβατικής συνέλευσης από το 1792, διακρίθηκε για τον πλούτο του επαναστατικού λεξιλογίου του. Εκλέχτηκε πρόεδρος της Συνέλευσης, οδήγησε τη δίκη του Λουδοβίκου 16^{ου} και ψήφισε τον θάνατο του. Μέλος της επιτροπής δημόσιας ασφάλειας (7 Απριλίου 1793), ο Barère είναι γνωστός από μια σειρά εκθέσεων όπου η βία της γλώσσας συνδέεται με τον επαναστατικό υπερβολισμό αποτελώντας πραγματικά το μοντέλο αυτού του είδους. Για παράδειγμα στις 5 Σεπτεμβρίου 1792, θα δηλώσει: «Αφήστε την τρομοκρατία να είναι η τάξη της ημέρας». Πρότεινε τα πιο βίαια μέτρα, όπως η καύση πόλεων και χωριών που καταλαμβάνουν οι Vendéans, και η καταστροφή της Λυών.

³² Γάλλος γιατρός και νομοθέτης που ασπάστηκε τα επαναστατικά ιδεώδη και τάχθηκε στο πλευρό των ορεινών.

³³ Θεωρείται ο «πρώτος μάρτυρας της επανάστασης», αφού αν και αρχικά είχε ταχθεί υπέρ της κατάργησης της θανατικής ποινής, θα ψηφίσει υπέρ της θανατικής καταδίκης του Λουδοβίκου 16^{ου} στις 20/1/1793. Το ίδιο βράδυ θα πέσει νεκρός από το σπαθί του Philippe Nicolas Marie de Pâris, πιστού φρουρού του βασιλιά.

³⁴ Renneville Marc, *De la régénération à la dégénérescence*, ό.π., σ. 10, 11.

επιστήμη που πρέπει να παράσχει στους νομοθέτες, στους δασκάλους, στους ηθικολόγους, τέτοια πολύτιμα δεδομένα ώστε να αποκτήσουμε στη νομοθεσία, την εκπαίδευση και τη φιλοσοφία, τις τελειοποιήσεις που με τόση ομοψυχία ζητάμε».³⁵

Αυτή η δέσμευση των φρενολόγων υπέρ μιας τελειοποίησης της νομοθεσίας και της φιλοσοφίας και υπέρ ενός εναλλακτικού εκπαιδευτικού συστήματος, βασισμένου στην προεπιλογή των δυνατοτήτων του καθενός, οδηγεί μοιραία στη ματαίωση του ιδεώδους της ισότητας και των ίσων δικαιωμάτων μεταξύ των ανθρώπων:

«[...]Σε τι μπορούν να βασιστούν τα ίσα δικαιώματα; Μα στην ισότητα των ικανοτήτων, δηλαδή την ισότητα των ψυχών, την ισότητα της λογικής των ανθρώπων όπως αυτή διακηρύχθηκε από τον ίδιο τον Καρτέσιο. Η νοημοσύνη είναι αυτή η ψυχή, αυτή η λογική, που εκδηλώνεται με όργανα περισσότερο ή λιγότερο τέλεια[...]», θα καταλήξει ο γιατρός François Eusèbe de Salles.³⁶

Φυσικά αυτές οι πεποιθήσεις θα προκαλέσουν αντιδράσεις ο αντιφρενολόγος γιατρός Philippe-Joseph-Benjamin Bûchez³⁷ θα διδάξει στους μαθητές του:

«[...]Θα σας ειπωθεί κατά τη διάρκεια των σπουδών σας, και είναι το φρενολογικό δόγμα που θα σας το διδάξει, ότι όλες οι πράξεις των ανθρώπων είναι οι απαραίτητες συνέπειες ή τα απαραίτητα αποτελέσματα, των ικανοτήτων που ο άνθρωπος διαθέτει: ότι αυτές οι ικανότητες προέρχονται από την ίδια την οργάνωση του εγκεφάλου, και ότι, κατά συνέπεια, η οργανική διάθεση της εγκεφαλικής συσκευής προκαθορίζει αναγκαστικά όλες τις ανθρώπινες πράξεις. Σε αυτό το επιχείρημα θα απαντήσετε ότι κάθε παρόμοια θεωρία καταλήγει στο ότι δεν υπάρχει η ψυχή, αφού όλες οι ανθρώπινες πράξεις καθορίζονται από την ενιαία οργάνωση του εγκεφάλου, η ψυχή υπάρχει σαν να μην υπήρχε. Άλλωστε, κάθε διδασκαλία που καταλήγει στην άρνηση μιας από τις υπάρξεις τις οποίες η ηθική προϋποθέτει και αποδεικνύει, έχοντας από αυτό και μόνο αποδειχτεί ψευδής, δεν θα χρειαστεί εκτός από αυτό καμία άλλη επαλήθευση». Επιπλέον, η φρενολογία αρνείται το πρώτο θεμέλιο της κάθε ηθικής, την ελεύθερη ευθύνη των ανθρώπων[...]».³⁸

1.3. Η γέννηση της σύγχρονης ψυχιατρικής - Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις και ζητήματα ορολογίας

Η σύγχρονη ψυχιατρική θα γεννηθεί μέσα στο ιστορικό πλαίσιο της γαλλικής επανάστασης και γύρω από τη συζήτηση περί ελευθερίας και ατομικών δικαιωμάτων που αυτή θα ανοίξει. Καταρχάς, πρέπει να θυμόμαστε ότι η ψυχιατρική, μια ειδικότητα που μόλις εμφανίζεται, προχωρά αξιοσημείωτα κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα, διεκδικώντας την επιστημονική αντικειμενικότητα. Η εξελισσόμενη επιστημονική της τεκμηρίωση είναι προφανής, αν λάβουμε υπόψη τις πολλές προσπάθειες της ορολογικής ταξινόμησης των ψυχικών ασθενειών που

³⁵ Renneville Marc, *De la régénération à la dégénérescence*, ό.π., σ. 10, 11.

³⁶ De Salles François Eusèbe, *Histoire générale des races humaines ou philosophie ethnographique*, Benjamin Duprat, Παρίσι 1849, σ. 298 (gallika bnf).

³⁷ Γάλλος γιατρός-πολιτικός αριστερών πεποιθήσεων μεγάλης φήμης ιδρυτής του χριστιανικού σοσιαλιστικού κινήματος, προσπάθησε υπό τη μοναρχία του Ιουλίου (1830-1848), να ενώσει τις αναδυόμενες σοσιαλιστικές ιδέες με το χριστιανικό δόγμα, εμπνέοντας πολλούς εργατές.

³⁸ Bûchez Philippe-Joseph-Benjamin, *Introduction à l'étude des sciences médicales*, (leçons orales recueillies et rédigées par Henry Lafevre), Eveillard et Cie, Παρίσι 1838, σ. 154 (gallika bnf).

πραγματοποιούνται από πολλούς, πολύ γνωστούς ψυχιάτρους της εποχής. Είναι επομένως μια κρίσιμη στιγμή στην ιστορία της τρέλας, και κατά συνέπεια στην ιστορία της ψυχιατρικής, η στιγμή που ο «γιατρός των τρελών», τελικά θέλει να είναι άνθρωπος της επιστήμης, κατά τρόπο πανομοιότυπο με τους υπόλοιπους ειδικούς της υγείας αλλά και γενικότερα τους επιστήμονες. Ως εκ τούτου συμμερίζεται τις ίδιες ανησυχίες για αυστηρότητα και αντικειμενικότητα. Ωστόσο, δεδομένου ότι ασχολείται με το πνεύμα ή καλύτερα την ψυχή, η ψυχιατρική είναι ένας κλάδος της ιατρικής που αντιστέκεται στην επικράτηση της αντικειμενικής μεθόδου και μάλλον, ευνοεί την αξιοποίηση της διαίσθησης και της προσωπικής εμπειρίας όπως ήδη αναφέραμε, γεγονός που αποδεικνύεται από τις πολλές συζητήσεις που ανοίγονται ήδη από εκείνη την εποχή. Οι συζητήσεις -συμπεριλαμβανομένων των πιο αντιφατικών- σχετικά με το ζήτημα της τρέλας δείχνουν, αφενός, ότι η ψυχιατρική, πριν από τα μέσα του αιώνα, είναι μια νέα επιστήμη που δεν έχει ακόμη στερεά θεμέλια, αλλά ταυτόχρονα είναι σημάδια, μεγάλου πλούτου και ζωτικότητας. Πράγματι, η γαλλική ψυχιατρική σχολή είναι εξαιρετικά εύφορη σε μελέτες εμπάθυνσης της τρέλας, των ονείρων, των επιθυμιών και των ψευδαισθήσεων, ειδικότερα στις κεντρικές δεκαετίες του αιώνα.³⁹

Ο Cabanis (1757-1808) με την επιχειρηματολογία του κατά του αισθησιασμού στο έργο του *Rapports du physique et du moral* 1802, (Σχέσεις του φυσικού και του ηθικού), θα θεωρήσει ότι οι ψυχολογικοί παράγοντες πρέπει να επισυνάπτονται στη φυσιολογία και όχι στις αισθήσεις, και θα συμβάλλει έτσι στη γέννηση της νέας επιστήμης. Πατέρες ωστόσο της νεώτερης ψυχιατρικής θεωρούνται δύο γάλλοι γιατροί από την Τουλούζη ο Philippe Pinel (1745-1826) και ο Jean Etienne Esquirol (1772-1840). Ο Pinel (και στη συνέχεια ο πιο πιστός οπαδός του Esquirol), αρνείται να συνδέσει τις ψυχικές ασθένειες με μια οργανική-εγκεφαλική αιτία, επειδή θεωρεί ότι μια τέτοια σύνδεση θα κατέστρεφε κάθε θεραπευτική ελπίδα. Απορρίπτοντας πλήρως όλα τα φάρμακα της εμπειρικής φαρμακοποιίας, καταγγέλλει τη βαρβαρότητα των φυσικών θεραπειών και υπερασπίζεται ως μόνη εναλλακτική λύση, τη μη βίαιη ηθική θεραπεία-μεταχείριση (*traitement moral*), που πρέπει να βασίζεται πάνω σε έναν λογικό και υπομονετικό διάλογο μεταξύ του γιατρού και του άρρωστου.⁴⁰ Μια από τις απολήξεις αυτής της έννοιας υπήρξε η σύγχρονη έννοια της ψυχοθεραπείας. Στην εποχή του υπήρξε διάσημος για το βιβλίο του *Traité Médico-Philosophique sur l'aliénation mentale ou la manie* 1800, (Ιατρό-φιλοσοφική πραγματεία για την ψυχική νόσο ή τη μανία). Η βασική ιδέα αυτού του βιβλίου, όπου αναπτύσσεται το κλινικό παράδειγμα της μανίας, είναι ότι οι ψυχικές νόσοι είναι δυνητικά ιάσιμες και ότι ο ασθενής μπορεί να συμμετέχει στη θεραπεία του.⁴¹

Παρατηρώντας τα συμπτώματα της ψυχικής ασθένειας ο Pinel καθορίζει τέσσερα συγκεκριμένα είδη παραφροσύνης: τη μανία, η οποία είναι «ένα παραλήρημα που είναι περισσότερο ή λιγότερο χαρακτηριστικό σε όλους σχεδόν τους

³⁹ Confortin Laureanda Martina, *Genre fantastique et folie: Nerval et Maupassant*, διατριβή πανεπιστήμιο της Πάδοβα, 2016/2017, σ. 51, 52.

⁴⁰ Renneville Marc, *La « main homicide »*, ό.π., σ. 5.

⁴¹ Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η Ιστορία της ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 10.

πάσχοντες» και το οποίο συχνά συνδυάζεται με «μια κατάσταση ανησυχίας ή θυμού περισσότερο ή λιγότερο βίαιου», τη μελαγχολία, η οποία είναι «ένα παραλήρημα αποκλειστικό που περιορίζεται σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ασθενών» και χαρακτηρίζεται από ένα είδος αδράνειας, την άνοια, η οποία είναι μια κατάσταση «γενικής αδυναμίας» που «πλήττει τις πνευματικές συναισθηματικές λειτουργίες, με φευγαλέες παρορμήσεις παιδικής οργής και μεγάλα διαστήματα απαθούς ηρεμίας», και τέλος την ιδιωτεία, η οποία είναι μια «πλήρης ή σχεδόν πλήρης εξάλειψη των λειτουργιών της κατανόησης». Ο τελευταίος χρησιμοποιεί μεταφορικά τον όρο *aliénation mentale* (διανοητική αλλοτρίωση-αποξένωση) για να περιγράψει την ψυχική ασθένεια, το παράγωγο ουσιαστικό *aliéniste* για να περιγράψει τον ειδικό γιατρό-μεταγενέστερο ψυχίατρο, που καλείται να κατανοήσει και να θεραπεύσει την παραπάνω αλλοτρίωση, και τέλος το επίθετο *aliéné/e* για να περιγράψει τον/την ψυχικά ασθενή. Ήδη από το 1797 ο Philippe Pinel τάχθηκε υπέρ αυτής της έκφρασης για να αντικαταστήσει τον όρο *folie* (τρέλα), που κατά τη γνώμη του δεν ήταν επαρκώς ιατρικός. Για αυτόν ο όρος *aliénation mentale* είναι ένας «ευτυχής όρος που εκφράζει σε όλη του την έκταση τις διάφορες βλάβες της «κατανόησης». Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια επιστροφή στην παλιά ορολογία της «αλλοτρίωσης- αποξένωσης του πνεύματος» (*aliénation d'esprit*), που συναντά κανείς στον ιατρικό λόγο της Αναγέννησης για να περιγράψει την τρέλα, που είναι μερικές φορές παροδική (π.χ. αλλοτρίωση μεθυστική).⁴² Σε αυτό το πλαίσιο η ψυχική ασθένεια ορίζεται σαν ψυχική αλλοτρίωση και εγγράφεται έτσι στον επιστημονικό λόγο. Ο/η *aliéné/e* είναι κατά συνέπεια ο «εντελώς ξένος», αυτός που προέρχεται από άλλο πλανήτη, ο εντελώς ακατανόητος, «ξένος», ακόμα και προς τον ίδιο του τον εαυτό, σύμφωνα με σύγχρονους γάλλους ψυχιάτρους, ή ο «αλλόφρων», όπως μεταφράζεται στα ελληνικά ο όρος από τους Πλουμπίδη Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ.⁴³

Ο όρος *aliénisme*, που προέρχεται επίσης από τη λέξη *aliénation* (αλλοτρίωση αποξένωση), πρωτοεμφανίζεται το 1833 αλλά χρησιμοποιήθηκε κυρίως αργότερα, ετεροχρονισμένα, για να περιγράψει τη νέα ιατρική ειδικότητα, που αναπτύχθηκε τον 19ο αιώνα και ασχολήθηκε με την εφαρμογή της μελέτης και της θεραπείας της τρέλας, με μεθόδους σύγχρονης ιατρικής που γεννιούνται από τη φιλοσοφία του Διαφωτισμού.⁴⁴ Ο γάλλος ιστορικός Marc Renneville εξηγεί ότι σε μια κυρίως αναδρομική χρήση, ο όρος αυτός μπορεί να γίνει κατανοητός από κοινωνιολογική άποψη, σαν ένα «κίνημα» που ορίζει μια συγκεκριμένη πολιτική για την ψυχική υγεία και έναν τρόπο διαχείρισης της τρέλας, και που διατυπώνει έναν θεωρητικό κώδικα (διανοητική αλλοτρίωση), μια τεχνολογία παρέμβασης (ηθική μεταχείριση), μια θεσμική διάταξη (άσυλο), ένα σώμα επαγγελματιών (οι αρχίατροι) και ένα καθεστώς για τον χρήστη-άρρωστο (ο τρελός, ένας ανήλικος που χρήζει βοήθειας που

⁴² *La définition de Aliénation mentale*, ανακτήθηκε 7/5/2019, <https://carnets2psycho.net/dico/sens-de-alienation-mentale>.

⁴³ Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η Ιστορία της ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 10.

⁴⁴ Garrabé J., «*Aliénisme*» Définition de aliénisme - Encyclopædia Universalis ανακτήθηκε 7/5/2019, <https://www.universalis.fr/dictionnaire/alienisme/>.

εξασφαλίζεται βάσει του νόμου του 1838, όπως θα δούμε). Με αυτή την έννοια, το κίνημα-aliénisme ξεκινά με την κατάκτηση του μονοπωλίου της θεραπείας της τρέλας από τους ειδικούς γιατρούς και σε ειδικούς χώρους, αρχίζοντας τη δράση του ακριβώς στο γύρισμα του 18ου με τον 19ο αιώνα. Το μονοπώλιο αυτό δεν θα πληγεί παρά τον 20ό αιώνα όταν αμφισβητείται έντονα το άσυλο, οι λειτουργίες του και τα αποτελέσματά του. Εν ολίγοις το κίνημα aliénisme στην εποχή του, θεωρείται ότι συνδυάζει τη βοήθεια στους απόκληρους του πνεύματος με τη φωτισμένη επιστήμη μιας νέας γνώσης.⁴⁵ Όποια και αν είναι η ακριβής έννοια του όρου, ένα σημείο είναι σημαντικό για την ιστοριογραφία: ο όρος aliénisme σηματοδοτεί τη γέννηση της σύγχρονης ψυχιατρικής, αφού περιγράφει τον ψυχικά ασθενή ως άρρωστο που χρήζει θεραπείας και όχι σαν εντελώς άνου και άλογο ον, που εξαιτίας αυτής του της κατάστασης, πλησιάζει περισσότερο στο ζώο παρά στον άνθρωπο.

Ο όρος ψυχιατρική που παγκοσμίως επικράτησε στη συνέχεια είναι «εφεύρεση» του αντίστοιχου «γερμανού Pinel», Christian Reil (1759-1813), ο οποίος εισήγαγε αρχικά τον όρο Psychiaterie (1804) για να διορθωθεί από τον J. Heinroth (1773–1843), σε Psychiatrie (1818).⁴⁶ Ο Reil διατύπωσε αφενός κάποιες εξαιρετικά καινοτόμες για την εποχή ιδέες, που υιοθετήθηκαν πολλά χρόνια αργότερα από τον ψυχιατρικό κόσμο, και αφετέρου έθεσε τα θεμέλια του ψυχιατρικού επαγγέλματος προσδίδοντας του από την αρχή ιδιαίτερη αίγλη: 1) Οι ψυχικές ασθένειες είναι καθολικές και ο καθένας μπορεί να προσβληθεί από αυτές. 2) Η καταπολέμηση της απόρριψης των ασθενών είναι απαραίτητη και η ανθρωπότητα πρέπει να ασχοληθεί με τη θεραπεία των ψυχικά ασθενών. 3) Τα ιδρύματα που ασχολούνται με τη νοσηλεία των ψυχικά ασθενών πρέπει να αποτελούν τη βάση ποιοτικής φροντίδας και από άσυλα των τρελών πρέπει να μετατραπούν σε ψυχιατρικά νοσοκομεία. 4) Η ψυχοθεραπεία (ψυχική θεραπεία) είναι μια θεραπευτική μέθοδος ισοδύναμη με χειρουργική επέμβαση και φαρμακοθεραπεία για αντίστοιχες ασθένειες με σωματικά συμπτώματα. 5) Τα ψυχικά προβλήματα μπορεί να προκαλέσουν σωματικές διαταραχές (ψυχοσωματικές διαταραχές). 6) Η ψυχιατρική είναι από μόνη της μια ξεχωριστή ιατρική ειδικότητα. 7) Φιλόσοφοι και ψυχολόγοι δεν θα πρέπει να επιτρέπεται να την ασκούν. 8) Μόνο οι καλύτεροι γιατροί μπορούν να γίνουν ψυχίατροι. 9) Μια ιατρική ψυχολογία ειδική για τις ανάγκες των υποψήφιων ψυχιάτρων θα είναι θεμελιώδης για την ιατρική εκπαίδευσή τους.⁴⁷ Τον όρο ψυχιατρική βρίσκουμε με τη συγκεκριμένη ορθογραφία, στα γραπτά του Heinroth (1818), ενώ είναι ο τίτλος του περιοδικού Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie⁴⁸ που ιδρύθηκε το 1844. Εμφανίζεται σποραδικά στα γαλλικά ιατρικά

---

⁴⁵ Renneville Marc, *Aliénisme, Dictionnaire d 'histoire de la pensée médicale*, Presses universitaires de France, ανακτήθηκε 8/5/2019, [https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs_00130385 /file/ alienisme_dicoPUF](https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs_00130385/file/alienisme_dicoPUF), σ. 1, 2.

⁴⁶ Πλουμπιδής Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η Ιστορία της Ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 10.

⁴⁷ Bourgerol Thierry, *Histoire de la Psychiatrie*, ό.π. (Το τελευταίο δεν υιοθετήθηκε παρά μετά το πρώτο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα αφού μέχρι τότε οι ψυχίατροι δεν υποβάλλονταν οι ίδιοι σε ψυχοθεραπεία πριν ασκήσουν το επάγγελμα του ψυχοθεραπευτή, γεγονός που είναι έκτοτε προαπαιτούμενο).

⁴⁸ Η Γενική Εφημερίδα Ψυχιατρικής και Ψυχικής και Δικαστικής Ιατρικής (Die Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie und psychisch-gerichtliche Medicin) ήταν το πρώτο γερμανικό ιατρικό περιοδικό για

γραπτά γύρω στο 1850 και αρχίζει να γίνεται συνηθισμένος και στη Γαλλία μετά από λίγες δεκαετίες. Αργότερα, στις αρχές του εικοστού αιώνα, η ονομασία ψυχίατρος εισέρχεται στο γαλλικό ιατρικό λεξιλόγιο και αντικαθιστά γρήγορα εκείνη του aliéniste. Το ίδιο ισχύει και για τις αγγλόφωνες χώρες.⁴⁹

1.4. Η κατασκευή της ψυχιατρικής/ψυχαναλυτικής αυθεντίας

Ο aliéniste-ψυχίατρος-ψυχοθεραπευτής, ως ο ενδιάμεσος μεταξύ του τρελού και της χαμένης λογικής είναι άρα, σύμφωνα με τα παραπάνω, αυτός που καλείται να κατανοήσει, χωρίς να την έχει από πριν διδαχθεί μια άγνωστη «γλώσσα», αυτήν που χρησιμοποιεί ο ψυχικά ασθενής, ώστε να μπορέσει να συνομιλήσει μαζί του, και στη συνέχεια να αποκωδικοποιήσει την συμπεριφορά του. Σε αυτό το πλαίσιο ο ορισμός της τρέλας ως το αρνητικό αντίγραφο της λογικής απαιτεί μια ακριβή νοσογραφία και μια περιγραφή των ψυχικών ασθενειών, η οποία υποτίθεται ότι θα αποκλείει οποιασδήποτε μορφής υποκειμενικότητα. Δάσκαλοι αυτής της επιχείρησης είναι οι aliénistes, αφού είναι τώρα οι μόνοι αρμόδιοι να εντοπίσουν την τρέλα -τη «διανοητική αλλοτρίωση» πλέον- που αποκαλύπτεται μέσω ιατρικής διάγνωσης από τον «ειδικό γιατρό». Ο διανοητικά αλλοτριωμένος -και όχι πλέον ο τρελός/ή- αποκτά ένα στάτους, που έστω και αν είναι αυτό του αρρώστου, τουλάχιστον είναι υπαρκτό. Αυτοί οι «ειδικοί γιατροί» αποκτούν λοιπόν, λόγω αυτής της νέας κατάστασης, μια ιδιαίτερη δύναμη, και το «χάρισμα» τους προκαλεί τον φόβο και τον θαυμασμό. Βγαλμένος από την αναδυόμενη -κατά τη γαλλική επανάσταση- μπουρζουαζία, και «φορώντας» την ιδεολογία της, ο κόσμος των «ειδικών γιατρών»- aliénistes, υιοθετεί παράλληλα και μια σημαντική πτυχή αυτής της ιδεολογίας, που είναι η φιλανθρωπία. Η φιγούρα του «φιλόανθρωπου» και «ελευθερωτή των τρελών» Pinel, θα κινείται εφεξής όπως θα δούμε, μεταξύ ιατρικής και φιλοσοφίας. Έτσι εξηγείται η συνεχής μετέπειτα (συχνά και μέχρι σήμερα) συνεχής αναφορά των μεταγενέστερων ψυχιάτρων στον Pinel ανυψωμένου, σε «πνευματικό πατέρα-θεμελιωτή», της επιστήμης τους.⁵⁰

Κατά τη διάρκεια της κομμούνια του Παρισιού ο Pinel, οπαδός της Επανάστασης, με ιατρικές σπουδές στην Τουλούζη και στο Μονπελιέ, διορίστηκε με διάταγμα της Συμβατικής Συνέλευσης (στις 25 Αυγούστου 1793) επικεφαλής γιατρός του ασύλου του Bicêtre, ενός ιδρύματος-φυλακής. Σε αυτό οι παράφρονες γειτνίαζαν με καταδίκους και πόρνες, σε συνέχεια του βασιλικού διατάγματος του 1656, που υπήρξε η αφορμή όπως είδαμε, για την έναρξη «του μεγάλου εγκλεισμού». Ο συγκεκριμένος εγκλεισμός δεν είχε ιατρικό σκοπό, αλλά λειτουργούσε ως κοινωνική, ηθική και οικονομική, ρυθμιστική αρχή, όπως ήδη αναφέραμε. Οι «τρελοί» συσσωρεύονταν σε χαμηλά, υγρά κελιά χωρίς αέρα ή φως, και ζούσαν εκεί σαν ζώα

την ψυχιατρική. Οι ιδρυτές συντάκτες ήταν οι «θεσμικοί ψυχίατροι» Heinrich Philipp August Damerow (1798-1866), Carl Friedrich Flemming (1799-1880) και Christian Friedrich Wilhelm Roller (1802-1878), Βλέπε https://de.wikipedia.org/wiki/Allgemeine_Zeitschrift_f%C3%BCr_Psychiatrie

⁴⁹ Lempérière T., *Histoire de la neuropsychiatrie*, ό.π.

⁵⁰ Ripa Yannick, *La ronde des folles, Femme, folie et enfermement au XIXe siècle: 1838-1870*, Aubier, Παρίσι 1998, σ. 10, 11, 12.

μέσα σε μια πραγματική κοπριά, ενώ δεν υπήρχε καμία διαφορά μεταξύ ενός «τρελού» και ενός εγκληματία. Για να ξεκινήσει την «ηθική μεταχείρισή του» (σήμερα θα λέγαμε ψυχολογική), ο Pinel εμπνεύστηκε από τις ιδέες του Jean-Baptiste Pussin, προϊσταμένου των τρελών στο Bicêtre, του οποίου την εργασία παρακολούθησε προσεκτικά. Ο Pussin, είναι ο πρώτος που τόλμησε την «εναρκτήρια χειρονομία». Πρόκειται για μια κανονικοποίηση των ασθενών (που θα διαρκέσει μέχρι την ανακάλυψη των νευροληπτικών), σύμφωνα με ένα σύστημα τιμωριών/ανταμοιβών, καλών ασθενών/κακών ασθενών. Αυτός ο τρόπος λειτουργίας αναπόφευκτα απαιτούσε μια αντί-βία στη μεταχείρισή τους. Έτσι σε αυτήν την κόλαση του Δάντη που είναι το Bicêtre τη συγκεκριμένη εποχή, ο Pinel συλλαμβάνει, με τον επιβλέποντα Pussin, το έργο της κατάργησης των αλυσίδων, έργο που ο τελευταίος ήδη εφάρμοζε. Στις 13 Μαΐου 1795, ο Pinel διορίστηκε επικεφαλής γιατρός στο Salpêtrière, όπου «οι τρελές» δεν αντιμετωπίζονταν καλύτερα, και λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο και με την ίδια επιτυχία. Οι θεμελιώδεις σκηνές των γνωστών πινάκων της απελευθέρωσης των τρελών από τον Pinel,⁵¹ γνωρίζουμε σήμερα ότι δημιουργήθηκαν συνειδητά τον 19ο αιώνα από τα μέλη της οικογένειας του Pinel, που ήταν και οι ίδιοι ψυχίατροι, με σκοπό να αναβιώσουν τη μνήμη του «θεμελιωτή», η οποία είχε στο μεταξύ ξεθωριάσει όπως και όλο το κίνημα των aliénistes. Ήταν για αυτούς ένας τρόπος ώστε να νομιμοποιήσουν τις θέσεις τους, αλλά κυρίως να βασίσουν την ιστορία της νέας τους «ειδικότητας» σε μια σειρά προγενέστερων σπουδαίων μελετητών και ένδοξων επεισοδίων.⁵² Αυτοί οι πίνακες όντως καθιέρωσαν στο συλλογικό φαντασιακό των γάλλων και όχι μόνο ψυχιάτρων, τον Pinel ως τον πατέρα-ιδρυτή της επιστήμης τους. Διότι, όπως το αντιλαμβανόταν ο Pinel, αυτή η στροφή της τρέλας προς την πλευρά του ψυχικού-ιατρικού, θα έπρεπε να οδηγήσει στην εξαφάνιση των προκαταλήψεων και της κακομεταχείρισης των τρελών: αυτή τη φορά, η αντιμετώπιση τους δεν θα ήταν πλέον θέμα κλειδώματος ή στιγματισμού τους. Ο γιατρός θα ενεργούσε για να θεραπεύσει. Πράγματι αυτές οι εικόνες εξυψώνουν τον ειδικό γιατρό και το λειτούργημά του, συνάδοντας πλήρως με τα επαναστατικά ιδεώδη. Ο Pinel που σπάει τις αλυσίδες των «σκλάβων -λόγω της έλλειψης λογικής- τρελών», παραπέμπει στην αρχή του *Κοινωνικού συμβολαίου* (Du contrat social) του Ρουσσώ, όπου «[...]Ενώ ο άνθρωπος γεννήθηκε ελεύθερος βρίσκεται παντού αλυσοδομένος. [...]Πώς συνέβη αυτή η μεταβολή; Το αγνώω, (ομολογεί ο Ρουσσώ). Τι είναι εκείνο που μπορεί να την καθιστά νόμιμη; Πιστεύω ότι σε αυτό μπορώ να απαντήσω[...]».⁵³ Όπως ο φιλόσοφος Ρουσσώ πιστεύει ότι μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα, του πως μπορεί να νομιμοποιηθεί η μεταβολή του ελεύθερου στη φύση ανθρώπου, σε «αλυσοδομένο λόγω των κοινωνικών συμβάσεων άνθρωπο», και άρα μέσω αυτής της νομιμοποίησης να του «προσφέρει» μια νέα συμβατική ελευθερία, έτσι και ο aliéniste μπορεί μέσω της «ηθικής

⁵¹ Βλέπε *Le docteur Philippe Pinel faisant tomber les chaînes des aliénés*, ROBERT-FLEURY Tony (1838 - 1911) © Photo RMN-Grand Palais - Bulloz <https://www.histoire-image.org/fr/etudes/approche-historique-folie>.

⁵² Medarus, *Philippe Pinel* (1745-1826), ανακτήθηκε 10/5/2019, <http://www.medarus.org/Medecins/MedecinsTextes/pinelp.html>.

⁵³ Ρουσσώ Ζαν- Ζακ, *Το κοινωνικό συμβόλαιο*, μετάφραση Α. Σταινχάουερ, Β. Γρηγοροπούλου, Πόλις, Αθήνα 2004, σ. 48.

θεραπείας» να απαλλάξει τον «αλλοτριωμένο» από τα δεσμά του, κάνοντας διάλογο με το λογικό του κομμάτι, ώστε να του προσφέρει μέρος της απολεσθείσας, λόγω της έλλειψης λογικής, ελευθερία. Υπό αυτήν την έννοια ο ορισμός της παραφροσύνης ως «ψυχική αλλοτρίωση» που καθιερώνεται με τον Pinel, είναι μια υπενθύμιση της έννοιας που ο Ρουσώ έχει δώσει στη λέξη αλλοτρίωση στο Κοινωνικό του συμβόλαιο. Ενώ, για τον φιλόσοφο, ο ελεύθερος πολίτης έπρεπε απλώς να απαλλοτριώσει ένα μέρος της φυσικής του ελευθερίας υπέρ της κοινωνίας, αφού μόνο αυτή μπορεί να υπερασπιστεί τη συμβατική ελευθερία του καθενός, για τον γιατρό aliéniste, ο τρελός έχασε εντελώς την ηθική του ελευθερία λόγω των σοβαρών βλαβών της κατανόησης του, και μέρος της απαλλοτριωμένης του ελευθερίας δεν μπορεί να του προσφέρει παρά μόνο ο ειδικός γιατρός, ο μόνος που έχει την ικανότητα να επικοινωνήσει μαζί του.⁵⁴ Σε αυτό το πλαίσιο το κλινικό βλέμμα, σημειώνει η Yannick Ripa θα συνίσταται εφεξής, στο να αναγνωρίσει «να διαβάσει» τις αποκλίσεις που οδηγούν στην ψυχική αλλοτρίωση. Αυτή η διαδικασία οδηγεί στην ανάγκη του εντοπισμού της τρέλας, εξ αιτίας της οποίας όμως θα διευρύνεται ασταμάτητα ο ορισμός της, και κατά συνέπεια θα οριοθετείται διαρκώς καλύτερα το «κανονικό» και ταυτόχρονα «το επιτρεπόμενο». Επειδή ο θεραπευτής πρέπει να στηριχτεί στο υγιές κομμάτι του ασθενή για να μπορέσει να καταπολεμήσει το κακό, οι ποιότητες του γιατρού έρχονται ουσιαστικά να καλύψουν τις ελλείψεις του ασθενή μέσω της δράσης μιας συνείδησης πάνω σε μια άλλη συνείδηση.⁵⁵ Συνεπώς, θα διευρύνεται συνεχώς η ισχύς και ο ρόλος του aliéniste αφού η διάγνωση στην οποία ο πρώτος θα καταλήγει, θα μετατρέπει τον ασθενή σε ένα «ψυχιατρικό υποκείμενο», το οποίο πλέον θα χαρακτηρίζεται εξ ολοκλήρου από τα συμπτώματα του.

Το έργο του μαθητή του Pinel, E. Esquirol (1772–1840), με πανευρωπαϊκή ακτινοβολία, έθεσε τις βάσεις της λαμπρής πορείας της γαλλικής κλινικής ψυχιατρικής, βασισμένης κυρίως στην παρατήρηση των ασθενών και την περιγραφή κλινικών συνδρόμων. Οι μαθητές του απομακρύνθηκαν αργότερα από ένα μέρος του έργου του, κυρίως λόγω του υπερβολικού τεμαχισμού της κλινικής παρατήρησης της μανίας σε διάφορες «μανίες», λυπομανία (μελαγχολία), διψομανία (αλκοολισμός) κ.ά.⁵⁶ Με τον Esquirol και τον νόμο του 1838 που θα αναλύσουμε παρακάτω, επιβάλλεται από τους aliénistes, η απομάκρυνση του ασθενή από ένα πιθανότατα νοσηρό οικογενειακό περιβάλλον και η απομόνωση του σε ένα απομακρυσμένο από τον κοινωνικό ιστό, και κοντά στην φύση ίδρυμα, το άσυλο, ως προαπαιτούμενο της θεραπείας του. Εκεί ο ψυχασθενής μόνος του πλέον, και μακριά από οποιαδήποτε κακή επιρροή θα μπορέσει να «αναπρογραμματιστεί» κάτω από την καλή επιρροή του aliéniste ακολουθώντας τις οδηγίες του. Στο σημείο αυτό μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το σκεπτικό του Esquirol ταυτίζεται και πάλι με αυτό του φιλόσοφου Ρουσώ αφού ο aliéniste διεκδικεί τον ρόλο του αναμορφωτή του παιδαγωγού του μοναδικού που μπορεί να ασκήσει θετική επιρροή, στον ψυχικά

⁵⁴ *La définition de Aliénation mentale*, ό.π.

⁵⁵ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 12, 13.

⁵⁶ Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η Ιστορία της Ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 11.

αλλοτριωμένο, μόνο όταν αυτός βρίσκεται όπως ο Αιμίλιος⁵⁷ του Ρουσώ, στο κατάλληλο περιβάλλον μακριά από τις αρνητικές επιδράσεις της οικογένειας. Πρέπει να σημειωθεί ότι με βάση τον παραπάνω νόμο οι *aliénistes*, θα μπορούσαν εφεξής και κατά συνέπεια, να στερήσουν την ελευθερία του «τρελού» (προνόμιο που δεν υπάγεται πλέον στη δικαιοδοσία του δικαστικού σώματος). «Ο *aliéniste* στο άσυλο του εμφανίζεται ως χαρακτήρας που συνδυάζει τις λειτουργίες του διαχειριστή, του δικαστή, του εμπειρογνώμονα, του θεραπευτή και του σοφού».⁵⁸ Σε αυτό το πλαίσιο ο *aliéniste*-ψυχίατρος, ενσωματώνοντας στην ιδιότητα του, όλες τις παραπάνω ικανότητες, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι όντως γίνεται ο προφήτης και ο ιερέας μιας νέας θρησκείας, που είναι η ψυχιατρική επιστήμη.

---

⁵⁷ Στον Αιμίλιο, «έργο κλειδί για τον πολιτισμό μας», όπως χαρακτηρίστηκε από τους μελετητές του, ο Ρουσώ εκθέτει τις απόψεις του περί αγωγής. Η παιδαγωγική του θεμελιώνεται σε δύο μεγάλες αρχές: την απομάκρυνση του παιδιού από την ολέθρια επιρροή της κοινωνίας και την ανάπτυξη της ελευθερίας. Ο Αιμίλιος, ο φανταστικός μαθητής του Ρουσώ, θα πρέπει να ανατραφεί σύμφωνα με τους αέναους νόμους της Φύσης, κι όχι κατά τους ψευδο-κανόνες των κοινωνιών. Εννοεί να τον αφήσουμε λυτό στους δρόμους, χωρίς περιλαίμιο; Εννοεί και αυτό! Πρωτίστως όμως, ότι θα πρέπει να διδάσκεται μόνον όσα τον ενδιαφέρουν και του είναι πραγματικά χρήσιμα, κι όχι χρονολογίες βασιλιάδων και πολέμων! Θα μαθαίνει για το δάσος μελετώντας το δάσος, για τα ζώα κοιτώντας τα ίδια τα ζώα, κι όχι τις εικόνες τους. Προϋποθετικό θεμέλιο πάσης αγωγής: η αγάπη του δασκάλου προς το παιδί, που πρέπει πρωτίστως άνθρωπος να γίνει, όχι τιπούκειτος, ή κούκλα των σαβουάρ-βιβρ, και ν' αναπτύξει την κρίση του, διαμορφώνοντας προσωπικότητα ανεξάρτητη κι αυτοδύναμη. Ο πλούτος, το θεωρητικό ενδιαφέρον και ο ζωογόμος ρόλος αυτού του κειμένου το καθιστούν απαραίτητο όχι μόνο σε παιδαγωγούς, κοινωνιολόγους, και φιλοσόφους αλλά και σε κάθε σκεπτόμενο άνθρωπο. Βλέπε *Αιμίλιος ή περί αγωγής*, Κριτική Στάντης Αποστολίδης, Βιβλιοθήκη -31/08/2001, ανακτήθηκε 3/5/2019, https://www.protoporia.gr/roysw-zan-zak-aimilios-h-peri-agwghs_9789603480808.html. Να προσθέσουμε ότι αν και ο Ρουσώ αναγνωρίζει στις γυναίκες το δικαίωμα της εκπαίδευσης το κάνει μόνο για να ανταποκρίνονται καλύτερα στα καθήκοντα τους και στις υποχρεώσεις τους απέναντι στους άνδρες και στην οικογένεια, παραμένοντας όμως στην ιδιωτική σφαίρα του βίου σύμφωνα με τις επιταγές της φύσης. Οι απόψεις του αυτές επηρέασαν αρνητικά την εξέλιξη της γυναικείας χειραφέτησης ακριβώς λόγω, των κατά τα άλλα υψηλών νοημάτων περί παιδαγωγικής που εξέφρασε, και της βαθύτατης επιρροής του στην τότε γαλλική αλλά και γενικότερα στις επερχόμενες ευρωπαϊκές κοινωνίες.

⁵⁸ Carroy J., Ohayon A., και Plas R., *Histoire de la psychologie en France XIX e- XX e siècles*, La Découverte, coll. « Grands repères. Manuels », Παρίσι 2006, σ. 21.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Το κυρίαρχο γαλλικό πρότυπο ενός «ψυχιατρικού πολιτισμού» που επιβάλλεται και επεκτείνεται

2.1. Ο νόμος του 1838

Το 1818, ο Jean-Étienne-Dominique Esquirol, γιατρός στο Salpêtrière, μετά από μια εκτεταμένη έρευνα σε όλα τα τμήματα των νοσοκομείων της Γαλλίας, που νοσηλεύαν ψυχικά ασθενείς καταδείκνυε την οικτρή κατάσταση των «τρελών» στη Γαλλία αλλά και την υπόλοιπη Ευρώπη, γράφοντας σε υπόμνημα του προς τον υπουργό Εσωτερικών:

«[...]Τους είδα γυμνούς, καλυμμένους με κουρέλια, να έχουν μόνο άχυρο για να προστατευθούν από την κρύα υγρασία του πεζοδρομίου πάνω στο οποίο βρίσκονταν. Τους είδα να τους υπερτρέφουν, να στερούνται αέρα για να αναπνεύσουν, νερό για να σβήσουν τη δίψα τους καθώς και όλα τα απαραίτητα πράγματα που χρειάζονται περισσότερο για τη ζωή. Τους είδα σαν πραγματικούς φυλακισμένους, εγκαταλελειμμένους στην άγρια επιτήρησή τους. Τους είδα σε στενά, βρώμικα, και χωρίς αέρα μικρά ντουλάπια. [...]Να τι είδα σχεδόν παντού στη Γαλλία, να πως μεταχειρίζονται τους διανοητικά αλλοτριωμένους σχεδόν παντού στην Ευρώπη: [...]‘Δεν περιμένουν παρά την στιγμή που θα βάλει τέλος στη μιζέρια τους και θα καλύψει την ντροπή μας. Τους παραδίδουν σαν θέαμα στη δημόσια περιέργεια και άπληστοι φύλακες τους κάνουν να φαίνονται σαν άγρια ζώα. [...]Τα μαστίγια, οι αλυσίδες, τα υπόγεια, είναι τα μόνα μέσα πειθούς που χρησιμοποιούν οι υπάλληλοι τόσο βάρβαροι, όσο και άσχετοι.’» Να τι έγραφε ο Reil, το 1803, για την κατάσταση των διανοητικά αλλοτριωμένων στη Γερμανία[...]. Ο Chiarrugi d’Acquin έχει πει τα ίδια για την Ιταλία και την Σαβοΐα. Αν ποτέ δημόσιο ίδρυμα κάλυψε με ντροπή την Αγγλία αυτό είναι το Bedlam, φωνάζει ο σερ Bennet στην βουλή των κοινοτήτων [...].⁵⁹

Τη συγκεκριμένη στιγμή στη Γαλλία υπάρχουν μόνο οκτώ ειδικά ιδρύματα που δέχονται αποκλειστικά τρελούς. Πολλοί τρελοί νοσηλεύονται κατά συνέπεια στα υπόλοιπα 33 γενικά νοσοκομεία, και σε 9 φυλακές. Σε αυτά πρέπει να προσθέσουμε μικρά νοσοκομεία όχι επίσημα αναγνωρισμένα, ξενώνες, αποθήκες ζητιάνων, κ.λπ., όπου επίσης κρατούνται τρελοί.⁶⁰

Στις 30 Ιουνίου 1838 ψηφίστηκε τελικά (μετά από πολύχρονες προσπάθειες του Esquirol), από το γαλλικό κοινοβούλιο ο νόμος που καθόριζε τις συνθήκες νοσηλείας των ψυχικά ασθενών σε ειδικά ιδρύματα. Παράλληλα, είχε ήδη περάσει στον Αστικό και Ποινικό Κώδικα η έννοια του ακαταλόγιστου (non lieu, penal irresponsibility), η διακοπή δηλαδή της ποινικής διαδικασίας σε βάρος των ψυχικά ασθενών που είχαν διαπράξει αξιόποινη πράξη. Ο νόμος αυτός αποτέλεσε το υπόδειγμα για τις περισσότερες ευρωπαϊκές νομοθεσίες.⁶¹ Ο Ποινικός Κώδικας του

⁵⁹ Esquirol, Étienne, *Des Établissements des aliénés en France et des moyens d'améliorer le sort de ces infortunés, mémoire présenté à S. E. le ministre de l'Intérieur en septembre 1818, par le Dr Esquirol*, Mme Huzard, Παρίσι 1819, σ. 4,5,6 (gallika bnf).

⁶⁰ Delpal Bernard, Faur Olivier, *Religion et enfermements XVIIe-XXe siècle*, (Olivier Bonnet, *Servir Dieu, servir les fous. Les religieuses dans les asiles d'aliénés au XIXe siècle*) Presses universitaires de Rennes, Rennes 2005, σ. 131-151.

⁶¹ Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η Ιστορία της Ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 11.

1810 ήδη όριζε στο άρθρο 64, ότι δεν υπάρχει έγκλημα ή αδίκημα όταν ο εναγόμενος είναι σε κατάσταση παραφροσύνης κατά τη στιγμή της αξιόποινης πράξης. Με αυτή την προσέγγιση, η τρέλα εξομοιωνόταν σίγουρα με μια αλλοτριωτική ψυχική ασθένεια του νου, που απέκλειε την ορθή κρίση και άρα την ελευθερία της απόφασης. Συνεπαγόταν λοιπόν, την ανευθυνότητα του παράφρονα. Είναι θεμελιώδες να συνδέσουμε αυτή τη διατύπωση του άρθρου 64 του Ποινικού Κώδικα, με τη δημοσίευση του νόμου της 30ής Ιουνίου 1838, ο οποίος προέβλεπε τον ενδεχόμενο ακούσιο εγκλεισμό των ψυχικά ασθενών σε άσυλο. Οι βουλευτές που ψήφισαν τον συγκεκριμένο νόμο αντιλαμβάνονταν τη σχέση μεταξύ ψυχικών διαταραχών και εγκληματικών πράξεων με τον εξής διχοτόμο τρόπο: υπεύθυνος/φυλακισμένος και ανεύθυνος/έγκλειστος σε άσυλο.⁶² Παρ' όλα αυτά ο νόμος δεν αναφερόταν με σαφήνεια στην ιδιαίτερη περίπτωση αυτών των ακούσιων-αυτεπάγγελτων τοποθετήσεων, των κατηγορουμένων δηλαδή που «επωφελούντο» από τις διατάξεις του άρθρου 64 του Ποινικού Κώδικα και που κρινόμενοι ως ανεύθυνοι κατέληγαν αντί στη φυλακή στο άσυλο. Μετά την ψήφιση του νόμου του 1838, η δράση της Δικαιοσύνης εξαφανίστηκε σε σχέση με αυτούς, και η διαχείριση της κατάστασής τους περιήλθε αποκλειστικά στην αρμοδιότητα του Νομάρχη. Ο τελευταίος αν η ιατρική εμπειρογνωμοσύνη κατέληγε στην επικινδυνότητα, διέταζε την ακούσια τοποθέτησή τους στο άσυλο. Αυτοί οι πρώην κατηγορούμενοι έγιναν τότε «ιατρο-νομικοί», των οποίων η έξοδος από το άσυλο θα μπορούσε να δημιουργήσει πρόβλημα αργότερα. Παράλληλα οι έξοδοι όλων των προσώπων που τοποθετούντο αυτεπαγγέλτως στα άσυλα, επιτρεπόταν με απόφαση του νομάρχη, εκτός ορισμένων εξαιρέσεων που θεωρούντο ευαίσθητες, και θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο ιατρικής πραγματογνωμοσύνης την οποία θα ζητούσε όμως και πάλι ο νομάρχης, ακόμη και αν ο ενδιαφερόμενος δεν είχε επωφεληθεί από το άρθρο 64.⁶³

Ως προς το καθεστώς απαγόρευσης ο Αστικός Κώδικας του 1804 είχε στην πραγματικότητα ήδη ιδρύσει δύο θεσμούς, σε σχέση με τους ενήλικες που στερούντο λογικής: Τη δικαστική απαγόρευση που επέτρεπε να τεθούν υπό καθεστώς κηδεμονίας όσοι ήταν «σε κατάσταση ηλιθιότητας, παραφροσύνης ή μανίας», και το δικαστικό συμβούλιο, που έδινε τη δυνατότητα στους πτωχούς του πνεύματος και στους άστεγους να εκπροσωπηθούν από κάποιον τρίτο. Ωστόσο, οι οικογένειες ήταν απρόθυμες να αναλάβουν δράση για την υλοποίηση αυτών των «σχεδίων αναπηρίας». Η απαγόρευση θεωρείτο εξευτελιστική, ακόμη και κακόφημη, η διαδικασία ήταν βαριά και το κόστος της ήταν υψηλό. Επιπλέον, αυτό το καθεστώς δεν επέτρεπε να ληφθεί υπόψη η οικογενειακή κατάσταση του ασθενούς, η σημασία των περιουσιακών του στοιχείων, ή, η εξέλιξη της κατάστασης της υγείας του. Αυτοί οι δύο θεσμοί εφαρμόστηκαν ελάχιστα, και οι «τρελοί» εγκλείονταν, χωρίς όμως να τίθενται υπό απαγόρευση. Ο νόμος της 30ης Ιουνίου 1838 εδραίωσε την

⁶² Senon Jean Louis, *Troubles psychiques et réponses pénales*, XXXIVe Congrès français de criminologie 2008, ανακτήθηκε 15/5/2019, <https://journals.openedition.org/champpenal/77>.

⁶³ De Bures Idelette, *À propos de la loi sur les aliénés du 30 juin 1838*, Histoire des sciences medicales organe officielle de la société française d'histoire de la medecine, Juillet-Août -Septembre 2006 No 3, σ. 304.

«απαγόρευση» καθιερώνοντας την ανικανότητα για τον έγκλειστο παράφρονα και προβλέποντας την εκπροσώπησή του από έναν αντιπρόσωπο. Στην πράξη η εφαρμογή αυτού του νόμου δημιούργησε δυσκολίες στον περιορισμό των εξουσιών του προσωρινού εκπροσώπου, και στη συνέχεια όταν ο έγκλειστος τίθετο υπό το καθεστώς απαγόρευσης του κηδεμόνα, στην απουσία ελέγχου επί του τελευταίου και στην άρση του μέτρου εκπροσώπησης κατά την έξοδο του αρρώστου από το ψυχιατρικό νοσοκομείο, ανεξάρτητα από την ικανότητα ή μη του ατόμου να επαναλάβει τη διαχείριση των υποθέσεων του.⁶⁴

Αρχικά ο νόμος του 1838 ορίστηκε σαν νόμος της αστυνομίας και της φιλανθρωπίας που «απέβλεπε» στην ηθική μεταχείριση των ασθενών, βάσει των αρχών που είχε θέσει ο PineI, και μπορούμε να ισχυριστούμε ότι σε μια πρώτη φάση «απέφερε» κάποια σημαντικά οφέλη στη γαλλική αλλά και τη γενικότερη ψυχιατρική, όπως και στη θεραπεία των ψυχασθενών. Ο λεγόμενος νόμος "Esquirol" ευνοούσε τη δημιουργία μονάδων ειδικά σχεδιασμένων για τη θεραπεία των «τρελών» και προσπάθησε να «προβλέψει» τις δαπάνες συντήρησης τόσο των «χρόνιων τρελών», όσο και των άπορων τρελών. Ο νόμος, παρά τις κατά καιρούς ισχυρές αντιδράσεις, παρέμεινε στην ουσία ο ίδιος στη Γαλλία μέχρι τις 7/10/1953. Στο πρώτο του άρθρο όριζε, την ίδρυση ενός δημόσιου απομονωμένου, ψυχιατρικού ιδρύματος-ασύλου ανά γεωγραφικό γαλλικό διαμέρισμα, με καλύτερες συνθήκες ζωής για τους έγκλειστους απομονωμένους ασθενείς, αφού για παράδειγμα καθιέρωνε, μεταξύ άλλων, τις αμειβόμενες δραστηριότητες των ασθενών εντός των εγκαταστάσεων. Παράλληλα επέτρεπε τη δημιουργία ιδιωτικών ασύλων στο ίδιο ή σε άλλο γεωγραφικό διαμέρισμα. Τα δημόσια άσυλα ετίθεντο υπό τη διεύθυνση της δημόσιας αρχής (άρθρο 2), ενώ τα ιδιωτικά κάτω από την επίβλεψη της δημόσιας αρχής (άρθρο 3).⁶⁵ Βέβαια με τη δημιουργία τόσων ασύλων, ο «μεγάλος εγκλεισμός» διπλασιάστηκε, όπως σημειώνει η Yannick Ripa, και λειτούργησε ως μια μεγάλη ετικέτα, αφού παρά τις διαφορετικές διαγνώσεις μεταξύ των γενικών γιατρών και των ειδικών γιατρών-aliénistes, αλλά και μεταξύ των ίδιων των aliénistes που «χάνονταν» σε λεπτές διακρίσεις στην προσπάθειά τους να οριοθετήσουν την τρέλα, η συναίνεση τελικά επετεύχθη και το «τρελό άτομο» απομονώθηκε από την κοινωνία για να θεραπευτεί.⁶⁶

Ο νόμος ίδρυε δύο τύπους «τοποθέτησης» των ασθενών στα άσυλα: Την, με τον οξύμωρο τίτλο, «εθελοντική τοποθέτηση» (άρθρο21), που ήταν μια ιδιωτική πράξη, την οποία έκανε κάποιος τρίτος, συνήθως ένα γονέας υποστηριζόμενος από έναν γιατρό εκτός του ασύλου, και την «αυτόματη τοποθέτηση» (άρθρα 18,19,20) που ήταν μια νομαρχιακή απόφαση υποστηριζόμενη επίσης από μία ιατρική

⁶⁴ Kass-Danno Stéphanie, *La réforme des régimes de protection des majeurs: le regard d'un juge des tutelles*, στο *Vie sociale* 2010/3 (N°3), σελίδες 131-149, ανακτήθηκε 7/6/2019, <https://www.cairn.info/revue-vie-sociale-2010-3-page-131.htm#re6no6>.

⁶⁵ Recueil Duvergier 1838-06- 30 (lég) *Loi n° 7443 sur les aliénés du 30 juin 1838* – σ.490 • *Loi Esquirol* ανακτήθηκε 1/6/2019, <https://psychiatrie.crapa.asso.fr/1838-06-30-leg-Loi-no-7443-sur-les-alienes-du-30-juin-1838-Recueil-Duvergier-page-490-o-Loi-Esquirol?lang=fr>.

⁶⁶ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 11, 12.

γνωμάτευση.⁶⁷ Οι εθελοντικές τοποθετήσεις θα μπορούσαν να μετατραπούν από τον νομάρχη σε αυτόματες τοποθετήσεις εάν η ψυχική κατάσταση των αρρώστων θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια τάξη και ασφάλεια. Οι υπόλοιπες αρχές (εισαγγελείς, δήμαρχοι κ.λπ.), έπρεπε να ενημερώνονται για τις προαναφερθείσες νομαρχιακές ενέργειες. Ο Φουκώ σε μια υπερβολική εκτίμηση κατά τη γνώμη μας, θα επιστήσει την προσοχή στο γεγονός ότι μέσω του νόμου του 1838 οι εργατικές οικογένειες απαλλάσσονται από το βάρος της φροντίδας των ψυχασθενών⁶⁸ αφού αυτοί πλέον εγκλείονται στα άσυλα, γεγονός που επιτρέπει κατά τον ίδιο, τη μεγαλύτερη εκμετάλλευση του εργατικού δυναμικού από τους καπιταλιστές.⁶⁹

Το άρθρο 5 δήλωνε επίσης, ότι «τα ιδιωτικά ιδρύματα που ασχολούνται με τη θεραπεία άλλων ασθενειών δεν θα μπορούσαν να δέχονται αλλόφρον πρόσωπο, εκτός αν αυτό βρισκόταν σε εντελώς ξεχωριστό χώρο, ενώ το άρθρο 8 ανέφερε ότι οι επικεφαλής αυτών των θεσμικών ιδρυμάτων «άσυλων», δεν μπορούσαν να δεχτούν ένα τέτοιο άτομο, εκτός εάν τους είχε δοθεί η αίτηση εισαγωγής συνοδευόμενη από πιστοποιητικό γιατρού, στο οποίο θα δηλώνεται η ψυχική κατάσταση του προσώπου που επρόκειτο να εισαχθεί στο άσυλο, και να υποδεικνύονται οι ιδιαιτερότητες της ασθένειάς του οι οποίες και επέβαλλαν την ανάγκη κράτησης του. Επιπλέον στο ίδιο άρθρο αναφερόταν ότι ο γιατρός που γνωματεύει και υπογράφει τον εγκλεισμό δεν επιτρέπεται να έχει σχέση με το ίδρυμα ή να είναι γονέας ή συγγενής (μέχρι και το δεύτερο βαθμό), των επικεφαλής ή των ιδιοκτητών του ιδρύματος ή του προσώπου που θα πραγματοποιήσει τον εγκλεισμό, και ότι το πιστοποιητικό εγκλεισμού δεν επιτρέπεται να έχει εκδοθεί, το περισσότερο 15 μέρες πριν την παραλαβή του αρρώστου από τον επικεφαλής του ασύλου ή τον διευθυντή. Απαιτείτο επίσης, το διαβατήριο ή οποιοδήποτε άλλο έγγραφο πιστοποιούσε την ταυτότητα του ατόμου που επρόκειτο να εγκλειστεί.⁷⁰ Ο νόμος έπαιρνε κάποιες επιπλέον απαραίτητες προφυλάξεις για την αποφυγή παράνομων εγκλεισμών για παράδειγμα στο άρθρο 9 αναφερόταν ότι εάν ο εγκλεισμός πραγματοποιηθεί σε ιδιωτικό ίδρυμα, ο νομάρχης, εντός τριών ημερών από την παραλαβή του δελτίου, θα έπρεπε να δώσει εντολή σε ένα, ή περισσότερα εξειδικευμένα άτομα, να επισκεφτούν το πρόσωπο που ορίζεται ως αλλόφρον σε αυτό το δελτίο, και να αναφέρουν επιτόπου, σχετικά με τη διανοητική του κατάσταση. Επίσης σύμφωνα με το άρθρο 13, ο νόμος «απέβλεπε» στη θεραπεία και την μη ιδρυματοποίηση των ασθενών, αφού οποιοσδήποτε τοποθετείτο σε άσυλο, θα έπαινε να κρατείται μόλις οι γιατροί του ιδρύματος δήλωναν, ότι η θεραπεία του είχε επιτευχθεί. Το άρθρο 24 ήταν επίσης πολύ σημαντικό: Τα πολιτικά νοσοκομεία και τα νοσοκομεία γενικότερα έπρεπε να δέχονται προσωρινά (μέχρι να οριστεί η μεταφορά τους στο ειδικό νοσοκομείο-

⁶⁷ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 11, 12.

⁶⁸ Όσοι έχουν την «ατυχία» να γνωρίσουν από κοντά την «τρέλα» στην επικίνδυνη μορφή της ξέρουν ότι κάποιες περιπτώσεις είναι πραγματικά αδύνατον να αντιμετωπιστούν από τους οικείους κατ' οίκον (χωρίς να τεθεί σε κίνδυνο η ζωή των ιδίων ή του ασθενή) ακόμα και αν αυτοί είναι ευκατάστατοι.

⁶⁹ Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière et dans le discours médical (1850-1914), Une folle débauche*, εκδ. L'Harmattan, Παρίσι 2012, σ. 70.

⁷⁰ Recueil Duvergier, 1838 -06-30 (lég) Loi n° 7443 sur les aliénés du 30 juin 1838, ό.π.

άσυλο), άτομα με «αυτόματη τοποθέτηση». Σε καμία περίπτωση τα άτομα αυτά δεν θα μπορούσαν να αναμειχθούν με κατηγορούμενους ή καταδίκους στις φυλακές.⁷¹

Εν ολίγοις η προστασία της ατομικής ελευθερίας που θα μπορούσε να απειληθεί από έναν εγκλεισμό φαίνεται να απασχόλησε αρκετά τους νομοθέτες του 1838.⁷² Μόνο που στην πράξη αυτός ο σεβασμός στην προστασία της ατομικής ελευθερίας, απαιτούσε τα αγαθά κίνητρα και τη συνεννόηση μεταξύ γιατρών, νομαρχιακών και διοικητικών αρχών, κάτι που όπως θα διαπιστώσουμε, σε μεγάλο βαθμό, δεν επετεύχθη. Ο νόμος της 30ης Ιουνίου 1838 αντικαταστάθηκε τελικά από τον νόμο της 27ης Ιουνίου 1990, ο οποίος διατήρησε όμως τις περισσότερες από τις βασικές διατάξεις του νόμου του 1838.

2.2. Ψυχική ασθένεια και εγκληματική συμπεριφορά - Η αντιπαράθεση της «αλιενιστικής» γνώσης και του νομικού πεδίου

Το λεπτό όριο που χωρίζει τον ψυχοπαθή εγκληματία από τον κοινό εγκληματία απασχόλησε γενικότερα και εν τη γενέσει της, την ασχολούμενη με την ανθρώπινη εγκληματική συμπεριφορά, επιστημονική σκέψη: Τον Gall ως προς τη φυσιολογική εγκληματολογία και τον Pinel ως προς την αναδυόμενη ψυχιατρική. Τα έργα τους είναι σύγχρονα και αυτό το «παράλληλο» των έργων τους, αποτυπώνεται στην ιστοριογραφία. Η θεωρία του Gall περιοριζόταν καταρχήν στις εγκεφαλικές αιτίες, ενώ αυτή του Pinel, περιοριζόταν για πολύ καιρό σε έναν καθαρά φιλανθρωπικό στόχο. Παρ' όλα αυτά και οι δύο είχαν την πρόθεση να συμβάλλουν στη μείωση του προβλήματος της «τρέλας» και της εγκληματικότητας, βασιζόμενοι στην αρχή μιας «ιατρικής μείωσης», ώστε να διατηρηθεί η ελπίδα μιας πολιτικής ανανέωσης στη διαχείριση των τρελών και των εγκληματιών. Σύμφωνα με τον ιστορικό Marc Renneville, στη Γαλλία ο τρελός και ο εγκληματίας άρχισε να απομακρύνεται από την κοινωνία, για ένα θεραπευτικό σκοπό, όταν άρχισε πλέον να παρομοιάζεται με το ελεύθερο άτομο. Δεν πρέπει να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι οι προσεγγίσεις του Gall και του Pinel διαφέρουν σε πολλά σημεία, αλλά παραμένει το γεγονός ότι και οι δύο αυτοί γιατροί είχαν σχέδια με κοινή κατευθυντήρια αρχή: να μετασχηματίσουν και να αναδιοργανώσουν τον έλεγχο των αποκλίσεων πάνω σε αντικειμενικές και επιστημονικές αρχές.⁷³

Ο Gall ανάμεσα στις 27 ικανότητες του εγκεφάλου είχε εντοπίσει, και αυτήν που απορρέει από ένα «σαρκοφάγο ένστικτο»: Το δολοφονικό ή σαρκοφάγο ένστικτο είναι μια έμφυτη πρωτόγονη δύναμη, μια βασική ποιότητα που προκύπτει από ένα συγκεκριμένο εγκεφαλικό μέρος τοποθετημένο ακριβώς πάνω από τα αυτιά, στους περισσότερους «σαρκοφάγους» εγκληματίες.⁷⁴ Παράλληλα και στο όνομα της ευγενικής δέσμευσης της «ηθικής θεραπείας» οι aliénistes γιατροί, αρχικά με τον

⁷¹ Recueil Duvergier, 1838 -06-30 (lég) Loi n° 7443 sur les aliénés du 30 juin 1838, ό.π.

⁷² De Bures Idelette, *À propos de la loi sur les aliénés du 30 juin 1838*, ό.π.

⁷³ Renneville Marc, *La « main homicide»*, ό.π., σ. 1, 2.

⁷⁴ Renneville Marc, *L'anthropologie du criminel en France*, Presses de l' Université de Montréal, 1994, σ. 185-209, ανακτήθηκε 9/5/2019, https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs_00130213/document, σ. 188.

Pinel και κυρίως αργότερα με τον Esquirol κινητοποιήθηκαν, προσπαθώντας να αναγνωρίσουν ως ασθένεια στα δικαστήρια την «ανθρωποκτονική μονομανία», ώστε να εξηγήσουν με αυτόν τον τρόπο τα άσχημα εγκλήματα που διαπράττονταν χωρίς κίνητρο, αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα τα όρια ενός δικαστικού συστήματος που καταδίκαιζε τους ψυχασθενείς στο ικρίωμα. Ο Esquirol, ήδη από το 1827, είχε δώσει το Σημείωμα του για την ανθρωποκτονική μονομανία, στο Παράρτημα της Νομικής Ιατρικής. Το θέμα είχε μόλις γίνει της μόδας λόγω της υπόθεσης Henriette Cornier, υπηρέτριας που είχε αποκεφαλίσει μια αξιολάτρευτη μικρή Fanny 19 μηνών, ρίχνοντας το κεφάλι της έξω από το παράθυρο όταν η μητέρα της, μια γειτόνισσα, της είχε εμπιστευτεί το παιδί για περίπατο. Παράλληλα το 1836 μια ασθενής του Esquirol πάσχει από μια φοβική εμμονή-παρόρμηση, σύμφωνα με την οποία σκοτώνει το παιδί της ενώ θηλάζει.⁷⁵ Η ίδια ασθενής βρίσκεται στο μητρώο εισόδου του Charenton αφού οι παρατηρήσεις που την αφορούν και βρίσκονται στο μητρώο, καθιστούν δυνατή την ταυτοποίηση της. Το εντυπωσιακό είναι σύμφωνα με τον ψυχίατρο Michel Gourevitch, ότι το 1836 ο «δάσκαλος-Esquirol» χαρακτήρισε την ασθενή του ως «ανθρωποκτονική μονομανιακή» που έχει πράγματι σκοτώσει, αφού η φαντασίωση του φόνου δεν ήταν μακριά κατ' αυτόν, από το έγκλημα που στην πραγματικότητα διαπράττεται.⁷⁶ Όταν όμως ο Esquirol δημιούργησε τον όρο ανθρωποκτονική μονομανία για να χαρακτηρίσει ένα έγκλημα συχνά φρικτό και χωρίς κίνητρο, όλοι ήθελαν να ξέρουν τότε (όπως και τώρα), αν ο κατηγορούμενος ήταν θύμα παροδικής τρέλας ή αν είναι πραγματικά «διαφορετικός», όπως πίστευε ο ίδιος ο Esquirol. Αυτή η νοσογραφική κατηγορία που εφαρμόστηκε επίσης στον μητροκτόνο και αδελφοκτόνο Pierre Rivière,⁷⁷ έχει επιβιώσει κατά τη διάρκεια των αιώνων δημιουργώντας τόσες φαντασιώσεις όσο και παρεξηγήσεις, διότι όταν ένα άτομο στρέφεται εναντίον εκείνων της ομάδας του, και όταν το ζήτημα των ψυχικών ασθενειών δεν έχει αποσαφηνισθεί, αυτά τα διαμεσολαβημένα και σπάνια ενδοοικογενειακά εγκλήματα είναι ταμπού για την κοινωνία.⁷⁸ Το πεδίο της «ανθρωποκτονικής μονομανίας» είναι πολύ γνωστό επίσης εξ αιτίας των ιστορικών που έχουν σχολιάσει την περίπτωση του Pierre Rivière (1973). Εφαρμόστηκε σε περιπτώσεις εγκλημάτων ιδιαίτερα φρικτών, που έγιναν πρωτοσέλιδα (κανιβαλισμός

⁷⁵ Esquirol É., *Des maladies mentales: considérées sous les rapports médical, hygiénique et médico-légal*, τόμος 2, J.-B. Baillière Παρίσι 1838, σ. 126-130 (gallika bnf).

⁷⁶ Gourevitch Michel, *Histoire de la psychiatrie Obsession-impulsion infanticide*, Histoire des sciences medicales organe officielle de la societe francaise d' histoire de la medecine, Juillet - Août - Septembre 2006 No 3 σ. 294.

⁷⁷ Στις 3 Ιουνίου του 1835 ο εικοσάχρονος αγρότης Πιερ Ριβιέρ σκοτώνει εκ προμελέτης και εν ψυχρώ τη μητέρα του, έγκυο στον έκτο μήνα, την αδερφή και τον αδερφό του. Το υπόμνημα που συνέταξε για να εξηγήσει τον τριπλό του φόνο έδωσε αφορμή για μια βασική αντιπαράθεση: πρόκειται για τον λόγο ενός εγκληματία ή το παραλήρημα ενός τρελού; Πρόκειται, εντέλει, για τη διαμάχη του δικαστικού με τον πρωτοεμφανιζόμενο τότε ψυχιατρικό λόγο. Κείμενο πολλαπλών αναγνώσεων, το υπόμνημα του Ριβιέρ ύστερα από εκατόν πενήντα χρόνια εξακολουθεί να επιδέχεται πολλών διαφορετικών ερμηνειών. Βλέπε *Εγώ, ο Πιερ Ριβιέρ, που έσφαξα τη μητέρα μου, την αδερφή μου, και τον αδερφό μου, Μια περίπτωση μητροκτονίας-αδελφοκτονίας το 19ο αιώνα*, επιμέλεια: Μισέλ Φουκώ, μετάφραση: Γιάννης Οικονόμου, Κέδρος, Αθήνα, 2002.

⁷⁸ Jean-Gaël Barbara, *Ouvrir le corps des fous et des criminels: science et enjeux philosophiques d'hier et d'aujourd'hui*, Communication donnée au Colloque «Crime et folie» à la Fondation des Treilles 1 au 6 novembre 2010, organisé par Laura Bossi, σ. 2,3.

στην υπόθεση Léger, παιδοκτονία ακολουθούμενη από κανιβαλισμό, όπως αναφέραμε στην υπόθεση Henriette Cormier κ.λπ.).⁷⁹

Οι συνέπειες του νοήματος της ανθρωποκτονικής μονομανίας έχουν αποτελέσει το αντικείμενο διαφορετικών ιστοριογραφικών ερμηνειών σημειώνει ο Marc Renneville, και μπορούν να ταξινομηθούν σύμφωνα με δύο προοπτικές: Πρώτον ανάλογα με το αν θεωρηθεί ότι το ζήτημα της εγκληματικής τρέλας αποκαλύπτει τα όρια και τον μη επιστημονικό χαρακτήρα της «ηθικής μεταχείρισης», και δεύτερον αν η «ηθική μεταχείριση» είναι αντιθέτως η έκφραση μιας ριζοσπαστικής καινοτόμου αντίληψης σχετικά με τις ψυχικές διαταραχές. Η πρώτη προοπτική κυριαρχεί, λόγω κυρίως του Φουκώ, αφού όλα τα σχόλια στο βιβλίο του για την υπόθεση του Pierre Rivière, βάζουν στο στόχαστρο μια «αυθαίρετη ιατρική» που προεδρεύει στην ανάκτηση της πράξης του Rivière, με μια καθησυχαστική επιστημονική ομιλία. Οι Αγγλοσάξονες, συνεχίζει ο Marc Renneville, έχουν αναπτύξει μια κοινωνική ιστορία της ψυχιατρικής, με βάση την ιδέα ότι η μη ιατρική κατάσταση της «ηθικής μεταχείρισης», αποτέλεσε σοβαρό εμπόδιο στην αναγνώριση της νομιμότητας της ψυχιατρικής γνώσης. Αυτή η αστάθεια εξηγεί ευρύτερα τη χρήση της φρενολογίας, η οποία επέτρεπε να συμπεριληφθεί η αιτιολογία των ψυχικών διαταραχών σε μια σωματική φυσιολογία τη συγκεκριμένη εποχή, και λίγο αργότερα, σε εκείνη της φυσιολογίας του νευρικού συστήματος.⁸⁰

Ο ανταγωνισμός με οποιαδήποτε μη ιατρική εμπειρογνωμοσύνη, στόχευε από τη μεριά των aliénistes τότε, στο να αποδείξουν την ιδιαιτερότητα και την εγκυρότητα των γνώσεών τους. Υπό αυτήν την έννοια δεν θα μπορούσαν παρά να έρθουν σε σύγκρουση με τους νομικούς. Για τον R. Castel⁸¹ για παράδειγμα, η επιχείρηση εδραίωσης της έννοιας της ανθρωποκτονικής μονομανίας γίνεται για να «κατακτήσουν οι aliénistes κάποια από τα παραδοσιακά προνόμια της δικαιοσύνης ενισχύοντας παράλληλα τη νομιμότητα των δικαστικών αποφάσεων». Η μοίρα της ανθρωποκτονικής μονομανίας στον τομέα της δικαιοσύνης σφραγίστηκε τελικά, σύμφωνα με τον Marc Renneville, πριν ακόμα οι aliénistes μπορέσουν να συζητήσουν ήρεμα για το θέμα. Όταν τελικά ανοίγουν μια συντονισμένη συζήτηση στα μέσα του αιώνα σχετικά με αυτήν την ιδέα, δεν το κάνουν μόνο επειδή λόγω του νόμου του 1838, υπάρχει πλέον επίσημη αναγνώριση της ικανότητάς τους, αλλά αντιθέτως, επειδή αισθάνονται ότι είναι επείγον να βρουν μια εναλλακτική λύση για να ξεπεραστεί η δυσπιστία με την οποία προσβάλλεται η κλινική διάγνωση των μονομανιών έξω από την κοινότητά τους, και ιδιαίτερα στον δικαστικό κόσμο. Το πρόβλημα του ορισμού της εγκληματικής τρέλας εισήγαγε, με την αντιπαράθεση της «αλιενιστικής γνώσης» και τις ανάγκες του νομικού πεδίου, ένα πολύ σημαντικό πεδίο στη διαδικασία μετασχηματισμού της γνώσης αυτής, στα μέσα του αιώνα. Επιπλέον η αδύνατη συγχώνευση της ψυχοπαθολογικής προοπτικής που πρότειναν οι φρενολόγοι, με την κλινική εικόνα των μονομανιών που πρότειναν οι aliénistes,

⁷⁹ Renneville Marc, *L'anthropologie du criminel en France*, ό.π., σ. 187.

⁸⁰ Renneville Marc, *La « main homicide »*, ό.π., σ. 2.

⁸¹ Συνεργάτης του Φουκώ και σχολιαστής στο βιβλίο *Εγώ, ο Πιερ Ριβιέρ, που έσφαξα τη μητέρα μου, την αδερφή μου, και τον αδερφό μου, Μια περίπτωση μητροκτονίας-αδελφοκτονίας το 19ο αιώνα*.

συμβολίζει τα προβλήματα αυτοπροσδιορισμού των ψυχιατρικών γνώσεων κατά το πρώτο μισό του αιώνα, λόγω της δυσκολίας επιλογής ανάμεσα σε μια αναμφισβήτητα ιατρική προσέγγιση (φρενολογία) και μια ψυχολογική-φιλοσοφική ανάλυση (aliénistes). Εναπόκειται στον Morel να συμβιβάσει προσωρινά αυτούς τους δύο ορίζοντες. Η θεωρία του για τον εκφυλισμό, εξασφάλισε πράγματι κατά τη διάρκεια της Δεύτερης Αυτοκρατορίας (1851-1871), τη μετάβαση στην πλήρη νοσηλεία των ψυχικών ασθενειών, η οποία έλαβε χώρα στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Το ζήτημα της εγκληματικής τρέλας, ωστόσο, αποκάλυψε για μια ακόμη φορά τις δυσκολίες -ή την αδυναμία;- μιας διφορούμενης διάγνωσης που δεν βασίζεται σε σαφή σημάδια.⁸²

---

⁸² Renneville Marc, *La « main homicide»*, ό.π., σ. 21, 28, 29.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η θεωρία του εκφυλισμού σημείο καμπής στην ιστορία του «ψυχιατρικού πολιτισμού», προάγγελος της εγκληματικής ανθρωπολογίας και της ευγονικής

3.1. Η θεωρία του εκφυλισμού - Το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η Γαλλία, όπως και άλλα ευρωπαϊκά κράτη στη διαδικασία εκβιομηχάνισης, διαθέτει ένα σύστημα στατιστικών υπηρεσιών. Αυτά δείχνουν μια ταχεία δημογραφική και αστική ανάπτυξη, που θεωρείται ανησυχητική στις αρχές του αιώνα, και η οποία προκαλεί νέες σκέψεις ευνοώντας τη διάδοση θεωριών, όπως για παράδειγμα ο μαλθουσιανισμός,⁸³ που εισάγεται για πρώτη φορά στη Γαλλία από τον Pierre-Joseph Proudhon. Μετά το 1850, το ποσοστό γεννήσεων στη Γαλλία άρχισε να μειώνεται και ο συναγερμός αναστρέφεται λόγω του φόβου της παρακμής από τον υποπληθυσμό. Κυριαρχεί η ιδέα της παρακμής που θα ενισχυθεί μετά από την ήττα του 1871, και η έκφραση της εποχής, *fin-de-siècle*⁸⁴ (τέλος του αιώνα), αποτυπώνει τη διανοητική κακουχία ενός αιώνα που θεωρείται παρακμιακός σε σύγκριση με τον αιώνα του Λουδοβίκου 14ου, την Αναγέννηση ή την Αρχαία Ελλάδα.⁸⁵

Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, το κίνημα *aliénisme* βρίσκεται επίσης σε κρίση, μπροστά στον υπερπληθυσμό των άσυλων, και τις θεραπευτικές αποτυχίες (αφού οι πολέμιοι των *aliénistes* καταγγέλλουν ότι ο Pinel κατέστειλε τις αλυσίδες, και οι συνεχιστές του εφαρμόζουν το ζουρλομανδύα). Επιπλέον οι διαφωνίες και οι συγχύσεις σχετικά με την ταξινόμηση των ψυχικών ασθενειών, καθώς και τη φύση τους (το αν δηλαδή προέρχονται από το σώμα ή το πνεύμα), σε σχέση με τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς που βρίσκονται σε εξέλιξη επιτείνουν την δυσαρέσκεια. Στη δεκαετία του 1860 οι *aliénistes* και ο νόμος του 1838 που επιτρέπουν τον εγκλεισμό στο άσυλο υπονομεύονται. Η ιατρική τους κρίνεται ως ανίκανη και ως υποκείμενη στην εκάστοτε εξουσία, αφού λαμβάνουν χώρα πολλές δίκες⁸⁶ για παράνομους εγκλεισμούς.⁸⁷ Το ερώτημα που τίθεται είναι να βρεθεί ένα

⁸³ Ο μαλθουσιανισμός είναι ένα πολιτικό δόγμα που υποστηρίζει τον δημογραφικό περιορισμό, εμπνευσμένο από το έργο του βρετανού οικονομολόγου Thomas Malthus (1766-1834). Ο όρος χρησιμοποιείται για πρώτη φορά στη Γαλλία από τον Pierre-Joseph Proudhon το 1849. Βλέπε *Thomas Malthus*, ανακτήθηκε 2/6/2019, https://fr.wikipedia.org/wiki/Thomas_Malthus.

⁸⁴ Η έκφραση *fin-de-siècle* συνδέεται συνήθως με τα γαλλικά πολιτιστικά και καλλιτεχνικά κινήματα που εμφανίστηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα όπως συμβολισμός, μοντερνισμός, ή *art nouveau* και ισχύει σε ολόκληρη την Ευρώπη λόγω της επίδρασης αυτών των ρευμάτων. Χρησιμοποιείται για παράδειγμα μεταξύ άλλων απευθείας στα γαλλικά από τους Αγγλοσάξονες. Οφείλουμε αυτή την έκφραση σε ένα επιτυχημένο *boulevard* με αυτόν τον τίτλο που γράφτηκε από τον Henry de Fleurigny το 1888, και στη συνέχεια σε ένα μυθιστόρημα του 1889 με το ίδιο όνομα, του Humbert de Gallier. Και τα δύο πραγματεύονται θέματα μοιχείας, απάτης και φόνων. Η έννοια του "τέλους του αιώνα", χρησιμοποιείται στη συνέχεια, από τον αμερικανό ιστορικό Eugen Weber τον 20^ο αιώνα στο έργο του *Fin de siècle. La France à la fin du XIXe siècle* (Fayard, 1986) με στόχο να συνδέσει τις ανησυχίες και το αίσθημα της μελαγχολίας της κοινωνίας, με την ταχύτητα της τεχνικής και τεχνολογικής προόδου.

⁸⁵ Ellenberger Henri F., *A la découverte de l'inconscient, histoire de la psychiatrie dynamique*, SIMEP, Παρίσι 1974, σ. 236-238.

⁸⁶ Βλέπε παρακάτω κεφάλαιο 5: Πολιτικοί και κοινωνικοί επαναστάτες στο στόχαστρο των *aliénistes*.

⁸⁷ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique, Du début du XIXe siècle à la Grande Guerre*, La Découverte, Παρίσι 2003, σ. 201.

σαφές και συνεκτικό πλαίσιο που να οριοθετεί εκ νέου την «τρέλα» και τη θέση της, σε ολόκληρη τη βίο-ιατρική γνώση εκείνης της εποχής, να αντιστοιχεί δηλαδή τόσο στο επίπεδο της ιατρικοποίησης της κοινωνίας, όσο και στα προβλήματα που αυτή παρουσιάζει (τρέλα, έγκλημα, φύλο, αλκοόλ και φτώχεια), κατά τη διάρκεια της αστικής και βιομηχανικής επανάστασης.⁸⁸

Σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο εμφανίζεται με τον Morel και την *Πραγματεία του περί Φυσικών, Πνευματικών και Ηθικών Εκφυλίσεων*, (*Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales*) που δημοσιεύθηκε το 1857, μια εκ νέου σύνδεση των aliénistes -σύμφωνα με τον Marc Renneville-⁸⁹ με τους υπόλοιπους «ειδικούς επιστήμονες» της εποχής του. Πράγματι για να επεξεργαστεί τη θεωρία του, ο Morel βασίστηκε σε μια μεγάλη ποικιλία πηγών, όχι μόνο από την ιατρική, αλλά και από τις στατιστικές των φυσιολατρών, τα πειράματα των φυσιολόγων, τις έρευνες των γεωλόγων, τις αναφορές των ταξιδιωτών. Αυτή η πολυμορφία θα δώσει στη θεωρία του ένα καθολικό και επιστημονικό χαρακτήρα.⁹⁰ Συγκεντρώνοντας δεδομένα από το έργο του βοτανολόγου J.B. Lamarck (1744–1829), (ο οποίος πίστευε ότι επίκτητα χαρακτηριστικά, όπως ο αλκοολισμός, μπορούν να κληρονομηθούν) και από το έργο του Δαρβίνου, ο Morel(1809–1873) πρότεινε τη θεωρία του εκφυλισμού (*dégénération, degeneration theory*), που εμφανίζεται με εκδηλώσεις τόσο στο σώμα όσο και στη νοητική σφαίρα.⁹¹

Ο Benedict-Auguste Morel, βαθιά θρησκευόμενος καθολικός και ταυτόχρονα ειδικός γιατρός-aliéniste ήταν σε αντίθεση με τους περισσότερους οπαδούς του, του τέλους του αιώνα, «δημιουργιστής» άρα για αυτόν η ιδέα του εκφυλισμού συμπίπτει με εκείνη της «προπατορικής αμαρτίας»: Η ψυχή και το σώμα συνυπάρχουν, ο άνθρωπος δημιουργήθηκε τέλειος από τον Θεό και οι μετασχηματισμοί προς το χειρότερο, που δημιουργήθηκαν μετά την αρχική του τέλεια προέλευση, σχετίζονται με τις γήινες επιρροές. Όμως το ισχυρό σημείο της θεωρίας του και το οποίο ενδιαφέρει τους συγχρόνους του είναι η σχέση μεταξύ της διανοητικής διαταραχής και της κληρονομικής μετάδοσης που εξελίσσεται σε διάφορες γενιές. Για να τεκμηριώσει αυτήν του την σκέψη ο Morel, βασίζεται στη θεωρία του μετασχηματισμού του Lamarck, όπως είπαμε, ερμηνεύοντας την όμως με έναν απαισιόδοξο τρόπο (μετασχηματισμός της υποβάθμισης). Με τον ίδιο τρόπο, παίρνει τη φυσιολογική έννοια της «φυσικής απόκλισης του είδους», για να καταστήσει την ψυχική ασθένεια «ανθυγιεινή απόκλιση του ανθρώπινου είδους», ή ακριβέστερα, «ανθυγιεινή απόκλιση από τον πρωτόγονο-τέλειο τύπο». Αυτός ο πρωτόγονος-τέλειος τύπος μπορεί προοδευτικά να εκφυλιστεί σωματικά και/ή ψυχικά, ανάλογα με εξωτερικές επιδράσεις όπως το κλίμα ή το έδαφος, ή από διάφορες δηλητηριάσεις

⁸⁸ Schneider William H, *Quality and Quantity, The Quest for Biological Regeneration in Twentieth-Century France*, κεφ.2 (« Degeneration and regeneration ») Cambridge University Press, 1990, σ. 20,23.

⁸⁹ Renneville Marc, *L'anthropologie du criminel en France*, ό.π., σ. 195.

⁹⁰ Postel Jacques και Quételet Claude, *Nouvelle histoire de la psychiatrie*, Dunod, Παρίσι 2012, σ. 234-235.

⁹¹ Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η Ιστορία της Ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 12.

όπως ο αλκοολισμός, ο καπνός, το όπιο, το χασίς, ο υδράργυρος, το αρσενικό, δηλαδή γενικά όλα τα δηλητήρια φυσικά και μεταλλικά, από ηθικές αιτίες όπως η μιζέρια, η έλλειψη παιδείας, οι αφροδισιακές υπερβολές, ή ακόμα και από αιτίες κοινωνικές, όπως τα επικίνδυνα και ανθυγιεινά επαγγέλματα, και οι κακές συνήθειες.⁹² Πάνω από όλα όμως αυτός ο εκφυλισμός κληρονομείται από τους γονείς στα παιδιά: «[...] Ορισμένες ασθένειες, ορισμένες δηλητηριάσεις, ορισμένες συνήθειες των γονέων, έχουν την ισχύ να δημιουργούν στα παιδιά μια αληθινά διαδοχική κατάσταση, μια ειδική οργανική κατάσταση απεριόριστα μεταδιδόμενη μέχρι την εξαφάνιση της ράτσας[...].»⁹³ Ο βαθμός εκφυλισμού συνεχίζει να αυξάνεται εάν οι συνθήκες έξω παραμένουν δυσμενείς. Όταν ο εκφυλισμός είναι πολύ σημαντικός, το άτομο γίνεται στείρο. Ο εκφυλισμός ήταν εν ολίγοις γι' αυτόν μια νοσηρή απόκλιση από τον κανονικό πρότυπο και τέλειο τύπο ανθρώπου.⁹⁴

Γενικά, μέχρι τότε η θεραπεία της τρέλας ή του εγκλήματος βασιζόταν στη μεταχείριση του Άλλου, του ξένου, του διαφορετικού, ως κάποιου ριζικά ετερογενούς προς τον εαυτό, ως απολύτως άλλου και εντελώς ξένου, θεωρούμενου τελικά ως «μη άνθρωπου». Η πρωτοτυπία της θεωρίας του εκφυλισμού είναι ότι αντιμετωπίζει τον Άλλο, τον διαφορετικό, όχι τόσο σαν απολύτως διαφορετικό, σαν κάποιον ριζικά άλλο, αλλά ως μεταβληθείσα, εκφυλισμένη, ημιτελή μορφή του εαυτού. «Η θεωρία του εκφυλισμού πρέπει να νοηθεί ως ένα ιδεολογικό προϊόν, μια πολύπλοκη προσπάθεια να μεταφερθεί ένα συναίσθημα ιστορικής κρίσης σε μια έννοια. Εμφανίζεται ακριβώς τη στιγμή που ο φιλελεύθερος προοδευτισμός ήταν σε μεγάλη δυσκολία. Μετά το 1848 και την ίδρυση της Δεύτερης Αυτοκρατορίας, υπήρχε μια βαθιά σύγχυση σχετικά με τα ζητήματα των αλλαγών και των επαναλήψεων της ιστορίας. Ο όρος «εκφυλισμός» απεικόνιζε τέλεια την ολική αντίθεση των ιδεωδών αυτής της περιόδου. Δεν μπορεί να περιοριστεί σε ένα μόνο μήνυμα, ή σε μια ομάδα συμφερόντων».⁹⁵

Η ιδέα του εκφυλισμού θα εμποτίσει μόνιμα και για περισσότερο από μισό αιώνα τις ιατρικές και υγιεινιστικές αντιλήψεις. Σε αυτό το πλαίσιο, και εφόσον οι περισσότερες παθολογίες που σχετίζονται με τις κοινωνικές συνθήκες ύπαρξης είναι πιθανό να μεταδοθούν κληρονομικά, θέτουν σε κίνδυνο την οικογένεια, την κοινωνία, ακόμη και την ίδια τη φυλή «[...] αφού δύο μεγάλα γεγονότα κατακυριεύουν ολόκληρη την ύπαρξη των κληρονομικά εκφυλισμένων: Η εμμονή και η ώθηση και τα δύο ακαταμάχητα[...].»⁹⁶ Ο Morel -επισημαίνει η ιστορικός Nicole Edelman- θα στιγματίσει τις εργατικές τάξεις τοποθετώντας τις στην καρδιά του εκφυλισμού αφού θεωρεί τους φτωχούς, λόγω των συνθηκών ζωής τους, πολύ πιο εκτεθειμένους σε αυτή τη ζοφερή εξέλιξη, από ότι τους πλούσιους διαπιστώνοντας ότι για

⁹² Renneville Marc, *L'anthropologie du criminel en France*, ό.π., σ. 195,196.

⁹³ Morel B.A, *Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales*, Baillere, Παρίσι 1857, σ. 457 (gallika bnf).

⁹⁴ Renneville Marc, *L'anthropologie du criminel en France*, ό.π., σ.196.

⁹⁵ Pick Daniel, *Faces of degeneration*, Cambridge University Press, Λονδίνο 1989, σ. 54.

⁹⁶ Colin Henri, *Essai sur l'état mental des hystériques*, Rueff J και C, Παρίσι 1890, σ. 69 (gallika bnf).

παράδειγμα, οι πλέον κληρονομικές ασθένειες κατ' αυτόν, όπως η υποχονδρίαση, ή η υστερία, που μέχρι τότε αφορούσαν μόνο τις εύπορες τάξεις, είχαν ανησυχητική αύξηση στα λαϊκά εργατικά στρώματα.⁹⁷ Υπό αυτές τις συνθήκες η θεωρία του διαχέεται στους πνευματικούς, καλλιτεχνικούς και λογοτεχνικούς κύκλους της εποχής συμμετέχοντας στο αίσθημα παρακμής, του τέλους του αιώνα. Για παράδειγμα, η ιστορία *Les Rougon-Macquart* του Zola εμπνέεται, άμεσα από αυτήν. Για τον Morel, υπήρχαν μόνο δύο λύσεις για την «αναγέννηση» των ατόμων. Η πρώτη ήταν να ασκηθεί σε αυτούς μια ηθική μεταχείριση που ο ίδιος θεωρούσε ως την εφαρμογή των καθηκόντων που επιβάλλονται από τον ηθικό, θείο, σταθερό και αμετάβλητο νόμο. Η δεύτερη περιελάμβανε την ανάληψη «οξέων περιπτώσεων» από ικανούς γιατρούς. Το 1873 η κληρονομικότητα θα ερμηνευτεί από τον φιλόσοφο και θεμελιωτή της επιστημονικής ψυχολογίας στη Γαλλία Théodule Ribot (1839-1897), σαν νόμος του ηθικού κόσμου:

«[...]Η κληρονομικότητα είναι ο βιολογικός νόμος, με τον οποίο όλα τα προικισμένα με ζωή όντα τείνουν να επαναλαμβάνονται στους απογόνους τους. Είναι για το είδος ότι είναι η προσωπική ταυτότητα για το άτομο[...]. Η κληρονομικότητα καθορίζει τους υποταγμένους χαρακτήρες όπως και τους κυρίαρχους χαρακτήρες. Έτσι η ευφορία, η διάρκεια της ζωής, αυτοί οι πολύ προσωπικοί τρόποι ύπαρξης, που οι γιατροί ονομάζουν ιδιοσυγκρασίες, μεταφέρονται από τον ίδιο «σπερματικό» δρόμο[...].»⁹⁸

3.2. Οι κοινωνίες έχουν τους εγκληματίες και τους τρελούς που τους αξίζουν;

Λίγο αργότερα, ο V. Magnan(1835–1916) θα μιλήσει για εκφυλογενή ψυχοπάθεια (*folie des dégénéérés*), μελετώντας τους αλκοολικούς. Η αντίληψη αυτή, η οποία ερμηνεύει καταχρηστικά τα φυσικά δεδομένα και τις μετρήσεις, απέκτησε ως το τέλος του 19^{ου} αιώνα, μεγάλη απήχηση και προσπάθησε να ερμηνεύσει τις ιδιόρρυθμες συμπεριφορές των περιθωριακών και των καλλιτεχνών.⁹⁹ Έτσι υπό μία έννοια η θεωρία του εκφυλισμού εφαρμόστηκε στην αιτιολογία του εγκλήματος. Απορρίπτοντας ρητά τη θεωρία του αταβισμού, ο Magnan ήταν πράγματι υποστηρικτής της θεωρίας μιας «νοσηρής εγκληματικής εμμονής».

Ο γιατρός-ανθρωπολόγος Broca¹⁰⁰ ενδιαφέρθηκε επίσης για τους εγκληματίες και το θέμα του καταλογισμού τους ή μη, επιλέγοντας να σχολιάσει τον Lemaire, έναν αποκεφαλισμένο το 1867 εγκληματία παρά τις υπόνοιες σύμφωνα με τις οποίες, ο συγκεκριμένος ήταν τρελός. Στη νεκροψία, ο Broca ανακάλυψε στον εγκέφαλο του μια «ελαττωματική οργάνωση» που απέδωσε στη μηνιγγίτιδα. Για τον ίδιο ήταν

⁹⁷ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 106.

⁹⁸ Ribot Théodule, *L'hérédité psychologique*, F. Alcan, Παρίσι 1894, σ. 3,7 (gallikabnf).

⁹⁹ Πλουμπιδής Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η Ιστορία της Ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 12.

¹⁰⁰ Ο Pierre Paul Broca (1824-1880), σπούδασε ιατρική στο Παρίσι, όπου και πήρε το πτυχίο του το 1849. Με το όνομα του έμεινε γνωστό το «κινητικό κέντρο του λόγου». Ο Broca παρατήρησε τον εγκέφαλο ατόμων που είχαν χάσει κατά τη διάρκεια της ζωής τους την ικανότητα της ομιλίας, χωρίς τα φωνητικά τους όργανα να παρουσιάζουν οποιαδήποτε βλάβη (αφασία) και ανακάλυψε βλάβες στην ίδια πάντοτε περιοχή του εγκεφάλου, αυτήν που φέρει σήμερα το όνομά του (κέντρο Broca). Ο τύπος της έρευνας που εισήγαγε στην ανθρωπολογία είναι επηρεασμένος από την ιατρική του ιδιότητα, και σταδιακά πήρε τη μορφή της κρανιομετρίας.

ξεκάθαρο ότι ο αποκεφαλισμένος άνθρωπος ήταν στην πραγματικότητα ένας «τρελός εγκληματίας», ο οποίος ήταν «θύμα της νόσου που καταστρέφει τη λογική». Στην προσέγγιση του Broca διαπιστώνουμε πώς η μονομανία των aliénistes και οι εγκεφαλικές προεξοχές των φρενολόγων είχαν εγκαταλειφθεί υπέρ μιας προσέγγισης που ήταν λίγο και από τα δύο, δανειζόμενη από τους aliénistes την παθολογική αντίληψη του εγκλήματος, και ακολουθώντας το μονοπάτι των φρενολόγων σύμφωνα με τους οποίους οι προδιαθέσεις για εγκλήματα ήταν «γραμμένες» στους εγκεφάλους των ατόμων.¹⁰¹ Σε αυτό το πλαίσιο η εγκληματική ανθρωπολογία του Lombroso είναι ουσιαστικά μια νέα επιστήμη που ειδικεύεται σε μια νέου τύπου ταξινόμηση και ιεράρχηση των ανθρώπων, αφού το έγκλημα δεν είναι η μόνη αποκλίνουσα συμπεριφορά που ο Lombroso θα σχολιάσει. Αυτή η παθολογία θα επεκταθεί, σε ομόκεντρους κύκλους, σε μια ολόκληρη σειρά άλλων μη τυπικών συμπεριφορών, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια. Ουσιαστικά ο C. Lombroso (1835–1909), πρότεινε ένα σύστημα μετρήσεων στο κρανίο (μορφολογική εγκληματολογία) για να προβλέψει την εγκληματική συμπεριφορά. Η θεωρία του είχε μεγάλη επιρροή σε όλη την Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας.¹⁰²

Το 1878 ο Bordier¹⁰³ παρουσίασε στο συνέδριο των ανθρωπολογικών επιστημών μια μελέτη 35 κρανίων αποκεφαλισμένων δολοφόνων. Είχε μελετήσει τα κρανία χρησιμοποιώντας πολλαπλούς δείκτες (υποεγκεφαλική καμπύλη, μετωπική καμπύλη, μπροστινή μισή περιφέρεια κ.λπ.). Τα ευρήματα της έρευνάς του βρίσκονται στο Δελτία της Ανθρωπολογικής Εταιρείας του Παρισιού. Ο συντάκτης αντιτίθεται με τις παρατηρήσεις του σε εκείνες του Lombroso, αφού από την παραπάνω εξέταση διαπίστωσε ότι «οι εγκληματίες δεν ήταν άνθρωποι με μικρό εγκέφαλο», όπως πίστευε ο Lombroso, αλλά αντιθέτως είχαν ένα βαρύτερο, από τον μέσο όρο εγκέφαλο. Προφανώς αμήχανος από την υπερβολική εγκεφαλική ύλη που ανακάλυψε μεταξύ των εγκληματιών, απέδωσε αυτή την ισχυρή κρανιακή ικανότητα σε μια «εγκεφαλική σκλήρυνση». Σύμφωνα με τον ίδιο, ο εγκληματίας δεν ήταν από μόνος του ουσιαστικά και ανεπανόρθωτα κακός, αλλά ήταν κακώς προσαρμοσμένος στη σύγχρονη ζωή. Ένα είδος ατόμου δηλαδή που «έρχεται πολύ αργά» και που, αν είχε ζήσει στην προϊστορική εποχή, θα μπορούσε να είχε γίνει ένας «σεβαστός ηγέτης της φυλής του».¹⁰⁴

Η θεωρία του Lacassagne θα αναμείξει τέλος, τον θετικισμό και τον νεολαμαρκισμό, με τη φρενολογία. Στο συνέδριο της εγκληματικής ανθρωπολογίας στη Ρώμη το 1885 ο τελευταίος υποστήριξε ότι δύο παράγοντες επηρεάζουν την τάση του ανθρώπου για έγκλημα, ο ατομικός, που είναι περιορισμένος και ο

¹⁰¹ Renneville Marc, *L'anthropologie du criminel en France*, ό.π., σ. 185-209.

¹⁰² Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η Ιστορία της Ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 12.

¹⁰³ Ο Arthur Bordier, γεννήθηκε το 1841 στο Saint-Calais και πέθανε το 1910 στη Γκρενόμπλ, είναι ανθρωπολόγος, ιδρυτής της Εταιρείας Εθνολογίας και Ανθρωπολογίας της επαρχίας Dauphiné. Το 1878, ο Bordier έγινε κάτοχος της νέας έδρας της ιατρικής γεωγραφίας στη Σχολή Ανθρωπολογίας του Παρισιού, μέχρι και το 1895.

¹⁰⁴ Renneville Marc *L'anthropologie du criminel en France*, ό.π., σ. 193.

κοινωνικός που είναι κατ' αυτόν ο πλέον σημαντικός.¹⁰⁵ Στον πρόλογο του βιβλίου *Les habitués des prisons de Paris* αναφέρει:

«[...]Εάν υπερिσχύσει ο ατομικός παράγοντας σε τέτοιο σημείο που η παθολογία να είναι εμφανής, τότε έχουμε να κάνουμε με έναν τρελό και όχι με έναν εγκληματία. Υπάρχει μια προδιάθεση στην τρέλα και γίνεται κανείς τρελός. Αλλά όμως είναι η κοινωνία που φτιάχνει και προετοιμάζει τους εγκληματίες. Γεννιόμαστε με ικανότητες με ένστικτα με πάθη. Αλλά δεν γεννιόμαστε με αυτό που ονομάζουμε ηθική αίσθηση. Αυτή δεν βρίσκεται σε κάποια περιοχή του εγκεφάλου. Η ικανότητα να διακρίνει κανείς το κακό από το καλό, και να εκτιμά το καλό είναι συνέπεια της προσαρμοστικότητας και της ζωής μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον[...]. Η αδυναμία των νέων ανθρώπων μεταξύ 18- 26 ετών να βρουν εργασία στο Παρίσι του 1890, τους μετατρέπει σε «εν δυνάμει εγκληματίες[...]».¹⁰⁶

Στη συνέχεια αναφέρεται σε στατιστικές που επιρρωνύουν την άποψη του, προτείνοντας μάλιστα κάθε τέτοιος, επικίνδυνος λόγω της απραξίας του νέος, να στέλνεται σε αποικιακό στρατό προς όφελος της κοινωνικής ασφάλειας. Η κοινωνία κατά τον Laccassagne όφειλε να εξασφαλίζει το αγαθό της εργασίας σε όλους. Ο ίδιος θα κλιθεί ως πραγματογνώμων στην υπόθεση Vacher, πρώην έγκλειστου για ψυχικά προβλήματα δύο φορές, στα άσυλα Saint-Ylie και Dole το 1893, και του Saint-Robert το 1894, από όπου και βγήκε με πλήρες πιστοποιητικό ανάκαμψης. Σε μια «εγκληματική περιπλάνηση» του μεταξύ 1ης Απριλίου του 1894 και 4ης Αυγούστου 1897, ημερομηνία της σύλληψης του, ο Vacher σε ηλικία 26 ετών, έχει διαπράξει έντεκα αποτρόπαιες δολοφονίες εφήβων κοριτσιών σε άθλιες συνθήκες (βιασμός και κατακρεούργηση). Κατά τη διάρκεια των τριών χρόνων της περιπλανώμενης ζωής του, επιβίωνε δουλεύοντας ως εργάτης ή ζητιανεύοντας. Μέσω του διαλόγου με τους *aliénistes* πραγματογνώμονες, τις συνεντεύξεις και τα γραπτά του (γράφει στην φυλακή όπως ο Riviere), ο Vacher αναμένει επιβεβαίωση της εγκληματικής ανευθυνότητας του, και την επιστροφή του στο άσυλο. Ο Laccassagne δεν διστάζει να καταγράψει εγγράφως ότι οι ισχυρισμοί της μη ευθύνης για την παραφροσύνη μπορεί να αποτελούν για ορισμένους εγκληματίες «δίπλωμα ευρεσιτεχνίας ατιμωρησίας». Μετά από μια διαδικασία πολλών μηνών, ο Vacher καταδικάζεται σε θάνατο, παρά τις μάταιες προσπάθειες του δικηγόρου του να αναγνωρίσει την ψυχική του ανευθυνότητα, και αποκεφαλίζεται. Ο Laccassagne σκιαγράφησε έτσι προς το τέλος του αιώνα, εξετάζοντας τον Vacher, το πορτραίτο του σαδιστή κατ' εξακολούθηση δολοφόνου, που έχει καταλογισμό και άρα ευθύνη για τις πράξεις του, μετατοπίζοντας ουσιαστικά το σκεπτικό της ποινικής δικαιοσύνης από την ανευθυνότητα της ανθρωποκτονικής μονομανίας που πρέσβευαν οι *aliénistes*, στη διάγνωση μιας ψυχικής ανωμαλίας με διαπίστωση παράλληλα ποινικής ευθύνης.¹⁰⁷ Συνάμα με αφορμή τον Vacher δημιούργησε το πορτραίτο του «νεαρού περιπλανώμενου, αλήτη-εγκληματία»:

¹⁰⁵ Renneville Marc *L'anthropologie du criminel en France*, ό.π., σ. 193.

¹⁰⁶ Laurent Emile, *Les habitués des prisons de Paris*, A. Storck, Lyon, 1890, σ. 3, 4, 10 (gallika bnf).

¹⁰⁷ Είναι αυτό που σήμερα πολύ συχνά οι ψυχίατροι περιγράφουν στα δικαστήρια ως «διαταραχή προσωπικότητας», διαφόρων τύπων (ναρκισσιστική σχιζοειδής κ.λπ.), διαταραγμένη μεν, αλλά με καταλογισμό και ικανή για τα πλέον ειδεχθή εγκλήματα.

«[.]Αυτοί οι αλήτες ή οδοιπόροι, χωρίς στέγη, άθλιοι, αποθαρρυσμένοι, χειραφετούνται σύντομα μέσω ανατρεπτικών θεωριών, και ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους πάνω σε αυτές τις αρχές, μισούν την κοινωνία και φαντάζονται ότι υπονομεύουν τις βάσεις της, παίρνοντας όπως ο Vacher, το δικαίωμα να ικανοποιήσουν τις πιο επιτακτικές ανάγκες τους, βιάζουν για να απολαύσουν, και σκοτώνουν ή κλέβουν για να έχουν χρήματα. Αυτοί είναι οι αλήτες-εγκληματίες[.]».¹⁰⁸

Προς το τέλος του αιώνα οι αλιένιστες θα συνταχθούν με την άποψη του Lacassagne διαπιστώνοντας, ότι οι αλήτες υποφέρουν κατά καιρούς από σωματική νευρασθένεια, κλειστοφοβία και σεξουαλική υπερδιέγερση. Αλλά, αυτό που τους προκαλεί τον μεγαλύτερο φόβο, είναι ότι οι συγκεκριμένοι είναι αδιόρθωτα όντα με τάσεις στην υποτροπή -έννοια που γίνεται πλέον εμμονή στην επιστημονική σκέψη- για αυτό και είναι εν δυνάμει εγκληματίες.¹⁰⁹

Ένας συγγενής επιστημονικός κλάδος με ιδιαίτερα αμφιλεγόμενη πορεία τον 20ό αιώνα υπήρξε η ευγονική (eugenics) με πρωτεργάτη τον ανιψιό του Δαρβίνου F. Galton(1822–1911). Η προσπάθεια φυλετικής βελτίωσης οδήγησε συχνά σε τραγικές διακρίσεις ή και εγκλήματα σε βάρος των μειονεκτούντων, με αποκορύφωμα την εξόντωση μεγάλου αριθμού ψυχικά ασθενών και νοητικά καθυστερημένων στη χιτλερική Γερμανία.¹¹⁰ Ο Galton ήταν εξοικειωμένος με τη θεωρία της εξέλιξης την οποία ήθελε να εφαρμόσει στην κοινωνία. Μια από τις θεμελιώδεις αρχές της θεωρίας της εξέλιξης είναι η «φυσική επιλογή» που μεταφράζεται στη δύναμη της φύσης να διατηρεί τα δυνατότερα και πιο προσαρμοσίμα μέλη της ενώ ταυτόχρονα να απορρίπτει τα ευάλωτα και μη προσαρμοσίμα. Ο Galton υποστήριξε ότι θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια τέλεια κοινωνία η οποία θα μιμείται τη φυσική διαδικασία μέσω μιας «τεχνητής φυσικής επιλογής», και θα υιοθετήσει πολιτικές που θα υποστηρίζουν την επιβίωση των δυνατών ενώ θα υπονομεύουν την ανάπτυξη των αδυνάτων. Ήθελε να εγκαθιδρύσει ένα σύστημα βιοπολιτικής, όπως θα λέγαμε σήμερα. Ο απώτερος στόχος ήταν η δημιουργία μιας κοινωνίας απαρτιζόμενη από δυνατούς και έξυπνους πολίτες οι οποίοι σταδιακά θα βελτιώναν τα χαρακτηριστικά τους με τελικό στόχο τη βελτίωση όλου του ανθρώπινου είδους δημιουργώντας τον «υπερ-άνθρωπο».¹¹¹ Η ευγονική των αρχών του δέκατου ένατου αιώνα «τροφοδοτείται» από την εμμονή του εκφυλισμού. Μεταμοσχευμένη στις φιλοσοφίες της παρακμής, η ιδέα μιας διαδεδομένης ηθικής παρακμής, συμπτώματος μιας παθολογικής υποβάθμισης της σύγχρονης κοινωνίας, βαθμιαία κερδίζει δυναμική.¹¹² Η συγκεκριμένη, βασισμένη στην ανισότητα, θεωρία ξεμπέρδευε εξ αρχής με την αιώνια κατώτερη αναφομοίωτη άλλη, τη γυναίκα, αφού στο πλαίσιο της εφαρμογής ενός προγράμματος ευγονικής στην κοινωνία, η βασική λειτουργία των έξυπνων γυναικών έπρεπε να είναι το να

¹⁰⁸ Laccassagne A., *Vacher l'eventreur et les crimes sadiques*, Storck Lyon 1899, σ. 323 (gallikabnf).

¹⁰⁹ Kitts Antony, *La peur des mendiants et des vagabonds au XIXe siècle: entre fantasmes et réalités*, ανακτήθηκε 1/6/2019, https://www.academia.edu/34120503/La_peur_des_mendiants_et_des_vaga.

¹¹⁰ Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η Ιστορία της Ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 12.

¹¹¹ Μπαρμπούτη Αλεξάνδρα, *Ευγονική και Μετανθρωπισμός*, 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιατρικής Ηθικής και Βιοηθικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2017, σ. 2.

¹¹² Kalusznski Martine, *Le retour de l'homme dangereux*, ανακτήθηκε 7/6/2019, <https://journals.openedition.org/champpenal/6183>.

κάνουν και το να μεγαλώνουν παιδιά. Μάλλον δεν προκαλεί ιδιαίτερη έκπληξη η διαπίστωση ότι ο Galton υποστήριζε πως οι γυναίκες δεν πρέπει να ασχολούνται με την πολιτική, και γι' αυτό αποτελούσε μέλος της Anti-suffrage Society που αντιμαχόταν την προσπάθεια των γυναικών και των υποστηρικτών τους να επιτύχουν το δικαίωμα ψήφου. Επίσης, εκτός της πολιτικής, ο Galton εκτιμούσε ότι και η επιστήμη δεν ταιριάζει στη γυναίκα. Όπως αναφέρει, «από πολλές πλευρές ο χαρακτήρας των επιστημονικών ανθρώπων είναι έντονα αντί-θηλυκός το πνεύμα τους κατευθύνεται σε γεγονότα και αφηρημένες θεωρίες, και όχι σε πρόσωπα και ανθρώπινα ενδιαφέροντα. Ο άνθρωπος της επιστήμης έχει έλλειμμα του γνήσιου συναισθηματικού στοιχείου, και της επιθυμίας να επηρεάζει τα πιστεύω των άλλων. Από πολλές πλευρές, έχουν περιορισμένη συμπάθεια σε γυναικείους τρόπους σκέψης».¹¹³

---

¹¹³ Πάντειο πανεπιστήμιο, *Ευγονική*, ανακτήθηκε 10/6/2019, <https://openeclasse.panteion.gr/modules/document/file.php/TMC250/7.pdf>, σ. 74,75.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η γυναίκα αναφομοίωτη άλλη και εν δυνάμει τρέλη - Τα όρια μεταξύ κοινωνικής κατασκευής, και επιστημονικής πραγματικότητας

4.1. Υστερία, μια «σεξιστική τρέλα» που συνεχώς μεταμορφώνεται

Είναι γνωστό από την ιστοριογραφία της ευρωπαϊκής ιστορίας, ότι στο όνομα της τρέλας οι γυναίκες έχουν υποτιμηθεί, διαγνωσθεί, επισημανθεί, στιγματιστεί, τοποθετηθεί σε ιδρύματα, ή ότι έχουν ακόμα και καεί ζωντανές. Παρ' όλα αυτά είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ότι η ιδέα σύμφωνα με την οποία η τρέλα, ή καλύτερα η ψυχική ασθένεια, είναι έμφυτη στις γυναίκες εμφανίζεται για πρώτη φορά, πολύ πίσω, κατά την αρχαιότητα. Το παλαιότερο αιγυπτιακό ιατρικό έγγραφο που είναι γνωστό, ο πάπυρος του Ebers (1600 π.χ.) αναφέρεται στον όρο υστερία, υποδεικνύοντας ότι εκείνη την εποχή ήταν κοινώς αποδεκτό ότι η αιτία της υστερίας ήταν μια αυθόρμητη κίνηση της μήτρας που θα μπορούσε να διορθωθεί με θεραπευτικές αγωγές. Για τον Πλάτωνα στη συνέχεια και τους αρχαίους Έλληνες η ανικανοποίητη μήτρα είναι αιτία ικανή να προκαλέσει κάθε ασθένεια, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στον Τιμαίο:

«[...]Το ίδιο ισχύει και για τις γυναίκες, όπου αυτό που ονομάζεται «μήτρα» ή «υστερία» είναι ένα έγκλειστο ζώο που επιθυμεί την αναπαραγωγή. Όταν, κατά την εποχή του οίστρου, μείνει για μεγάλο διάστημα άγονο, δυσανασχετεί και αγανακτεί, περιφέρεται σε όλο το μήκος και πλάτος του σώματος, αποκλείει τις διεξόδους του αέρα και, εμποδίζοντας την αναπνοή, προκαλεί τη χειρότερη δυστυχία και γεννά κάθε είδους ασθένεια. Το κακό συνεχίζεται μέχρις ότου η επιθυμία της μιας και ο έρωτας του άλλου συναντηθούν, σαν να ήθελαν να κόψουν μαζί τον καρπό ενός δέντρου[...].¹¹⁴

Επιπλέον, ο Ιπποκράτης θεωρείται ο πρώτος Έλληνας της αρχαιότητας που χρησιμοποιεί τον όρο υστερία, για να περιγράψει μια «γυναικεία τρέλα» αφού θεωρεί ότι αυτή συνδέεται άμεσα με τις εκτροπές ή τα ταξίδια, του «ύστερου», δηλαδή της μήτρας.¹¹⁵ Ως εκ τούτου, ο όρος «υστερία» θεωρείται η πρώτη καταγεγραμμένη ψυχική διαταραχή που σχετίζεται ειδικά με τις γυναίκες. Οι απόψεις για τη γυναικεία τρέλα στον Μεσαίωνα εμπνέονται σε μεγάλο βαθμό από τη σκέψη και τις ιδέες του Ιπποκράτη για την υστερία. Επίσης, από τον 13^ο αιώνα, εμφανίζεται ένας σύνδεσμος μεταξύ της τρέλας, των γυναικών και του διαβόλου, καθώς αιτία της υστερίας θεωρείται η δαιμονική παρουσία, και οι «υστερικές» γυναίκες αντιμετωπίζονται με εξορκισμό. Σε αυτό το πλαίσιο το *Malleus Maleficarum*, που δημοσιεύτηκε το 1487 δαιμονοποιεί τη σεξουαλικότητα των γυναικών-μαγισσών, αφού «πηγή της μαγείας είναι η σαρκική επιθυμία, που στις γυναίκες είναι ακόρεστη». Πολλοί ιστορικοί υποστηρίζουν ότι οι περιγραφές σε αυτό το βιβλίο των μαγισσών-υστερικών γυναικών, συνέβαλαν στο μεταγενέστερο βασανισμό και το θάνατο χιλιάδων γυναικών. Κατά τη διάρκεια της βικτοριανής περιόδου, η γυναικεία σεξουαλικότητα, το θηλυκό σώμα και η αποκλίνουσα συμπεριφορά ήταν στο επίκεντρο της σχέσης ανάμεσα στην τρέλα και τη θηλυκότητα, κι έτσι καθιερώθηκε

¹¹⁴ Πλάτων *Τιμαίος*, μετάφραση Κάλφας Β., βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2013, σ. 329,331.

¹¹⁵ Colin Henri, *Essai sur l'état mental des hystériques*, ό.π., σ. 77.

μια ισχυρή σχέση μεταξύ ψυχοπαθολογίας-θηλυκότητας και η τρέλα έγινε κατά κάποιο τρόπο, συνώνυμη της κατάστασης των γυναικών.

Η συζήτηση γύρω από την υστερία είναι άρα -ανά τους αιώνες- ένα όργανο διαφοροποίησης ανάμεσα στα φύλα. Συμμετέχει, σημειώνει η ιστορικός Nicole Edelman, στη γενικότερη διαδικασία πολιτογράφησης και υποβάθμισης των γυναικών, διαδικασία που ανανεώνεται κατά τη γαλλική επανάσταση. Η κατασκευή ενός υστερικού ατόμου που διέπεται από το φύλο του, αποτελεί μέρος της ανανέωσης αυτής της διαδικασίας, για την οποία τώρα ο ιατρικός λόγος είναι εξαιρετικά υπεύθυνος, αφού η σεξουαλική υπερβολή ως προς τα αίτια της υστερίας περιθωριοποιείται προς όφελος καθαρά νευρολογικών αιτιών. Οι γιατροί σχεδιάζουν σιγά σιγά το πορτραίτο της υστερικής, έντιμης, πολύ ευαίσθητης και συναισθηματικής γυναίκας -επειδή τη συγκεκριμένη εποχή οι περισσότερες περιπτώσεις υστερίας απαντώνται στις εύπορες τάξεις- μεταμορφώνοντας την υστερική, σε κοινωνικά αποδεκτή πλέον γυναίκα. Μόνο που τώρα αυτή η μεταμόρφωση δεν σχετίζεται με τα ιατρικά ευρήματα, αλλά αποτελεί μέρος μιας φιλελεύθερης σκέψης που κάνει την οικογένεια βασικό πυλώνα της κοινωνίας και της πολιτικής. Σύμφωνα με τον ναπολεόντειο κώδικα (1804) που θεσμικά την είχε υποβιβάσει σε καθεστώς μόνιμης ανηλικιότητας, η γυναίκα «υπάρχει» μέσα στην οικογένεια σαν μητέρα, σύζυγος ή κόρη πάντα φυσικά υπό του συζύγου της ή του πατέρα της και πρέπει να αποτελεί δέσμευση ηθικής. Η ύπαρξη πιθανής σεξουαλικής επιθυμίας πρέπει τώρα να αποκρύπτεται πράγμα που επιτρέπει στους γιατρούς την «νευρολογικοποίηση» της υστερίας. Η γυναίκα άρρωστη πλέον εξ αιτίας των νεύρων της και όχι λόγω της «φυσικής» κατά τον Πλάτωνα, ανικανοποίητης σεξουαλικής της επιθυμίας, εξακολουθεί παρ' όλα αυτά να διέπεται από την ευαίσθητη και εύθραυστη φύση της συνεπώς, είναι ασφαλέστερο και ιατρικά ενδεδειγμένο για αυτήν, να μένει στον ιδιωτικό χώρο της οικογένειας και του σπιτιού της, μακριά από τον δημόσιο χώρο της αγοράς των δυσκολιών και των κινδύνων της.¹¹⁶

Όπως ήδη αναφέραμε η ψυχιατρική στην προσπάθεια της να καθιερωθεί σαν νέα επιστήμη εξετάζει τα «κλινικά» συμπτώματα προκειμένου να καταλήξει στα αίτια και να προτείνει θεραπεία για την, όποιας μορφής, ψυχική ασθένεια. Έτσι στο πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα οι γιατροί καταγράφουν τα υστερικά συμπτώματα, χωρίζοντας την υστερική κρίση σε τρεις φάσεις: Στην πρώτη φάση μια «μπάλα» ένα «καρφί» ή μια «υστερική σφαίρα», καταπνίγει και συμπιέζει τον λαιμό, και η ασθενής ασφυκτιά, θεμελιώδες σύμπτωμα της υστερίας. Στη δεύτερη φάση ακούγεται μια τρομερή κραυγή σαν αποτέλεσμα μιας «απίστευτης ταλαιπωρίας», ενώ στη συνέχεια η ασθενής κλαίει γελάει, παραλογίζεται, παρουσιάζει σπασμούς και συμπτώματα απώλειας συνείδησης. Στην τρίτη φάση η υστερική συνεχίζει να παρουσιάζει σπασμούς και απώλεια, συνείδησης, ούρων και κολπικών υγρών που συνοδεύεται συχνά από ηδονικές αισθήσεις. Οι γιατροί σαν θεραπεία προτείνουν ένα δραστήριο τρόπο ζωής, μυϊκές ασκήσεις χωρίς υπερβολές, την ανάγνωση μυθιστορημάτων, τη συχνή παρακολούθηση θεαμάτων και χορών, την αποφυγή διεγερτικών ποτών όπως

¹¹⁶ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 16, 17, 21, 31.

ο καφές και το τσάι, ενώ συνταγογραφούν ως φάρμακα το όπιο, τον αιθέρα και τη βαλεριάνα. Επηρεασμένοι από τα παλιά στερεότυπα, εξακολουθούν να θεωρούν σαν πιθανότερο αίτιο της υστερίας, την υπέρμετρη και ανικανοποίητη σεξουαλικότητα των γυναικών, βαπτίζοντας την όμως τώρα, «διαταραγμένη», αφού η φυσιολογική-ηθική γυναίκα, δεν μπορεί να έχει σεξουαλική επιθυμία παρά μόνο για αναπαραγωγή, γι' αυτό τον λόγο και συνταγογραφούν ως επιπλέον θεραπευτικά μέσα, τους μαγνήτες την ηλεκτρική ενέργεια τα ζεστά ή κρύα λουτρά την τοποθέτηση βδελλών στα πόδια στους μηρούς και στο αιδοίο, και τις ενέσεις με καταπραϋντικές λοσιόν στον κόλπο. Επίσης όλοι ανεξαιρέτως συμφωνούν και προτείνουν τον γάμο στις νεαρές άρρωστες, αφού η ολοκληρωμένη σεξουαλική πράξη, για αναπαραγωγικούς πάντα λόγους, μέσα στην ιεραρχημένη συμπληρωματικότητα του γάμου όπου ο άντρας σαφώς κυριαρχεί, συνιστά την καλύτερη θεραπεία.¹¹⁷

Η υστερική λοιπόν που μέχρι περίπου το 1830 απαντάται κυρίως, στις εύπορες κοινωνικά τάξεις ερμηνεύεται από την πλειοψηφία των γιατρών σαν ένα ον κυριευμένο από το ατελές φύλο του. Ο Pinel είχε ήδη χαρακτηρίσει την υστερία σαν μια γυναικεία νεύρωση -και όχι μια διανοητική αλλοτρίωση- συνδέοντας την με μια δυσλειτουργία των νεύρων ειδικότερα εκείνων της μήτρας,¹¹⁸ και την καλή ή κακή λειτουργικότητα της έμμηνου ρήσης, οπότε ο γάμος, αποτελούσε και για αυτόν την ενδεδειγμένη λύση για τη θεραπεία της. Η ταξινόμηση της υστερίας από τον Pinel στις νευρώσεις και όχι στις διανοητικές αλλοτριώσεις δεν θα εμποδίσει τους γιατρούς από το να εγκλείουν υστερικές γυναίκες στα άσυλα, βαπτίζοντας σταδιακά την υστερία «υστερική τρέλα»,¹¹⁹ ή «διανοητική αλλοτρίωση με υστερικά συμπτώματα».¹²⁰

Όπως ήδη είδαμε από τις αρχές του 19ου αιώνα, η φρενολογία ασχολήθηκε με την ανάπτυξη του εγκεφάλου και θεώρησε ότι το σχήμα του κρανίου μπορούσε να καθορίσει τελικά τη νοημοσύνη και την προσωπικότητα. Σε αυτό το πλαίσιο το μικρότερο, σε σχέση με το ανδρικό, μέγεθος του γυναικείου εγκεφάλου επέτρεψε στον E. Georget οπαδό του Gall και του φρενολογικού δόγματος, να προσδώσει στην υστερία μια νέα διάσταση και σοβαρότητα, υποστηρίζοντας ότι πρόκειται για μια ασθένεια του εγκεφάλου που χαρακτηρίζεται από μια ατελή αναστολή των αισθητικών πνευματικών και ηθικών λειτουργιών του, και που παρουσιάζει σαν σύμπτωμα -περισσότερο ή λιγότερο- σπαστικές κινήσεις του μυϊκού συστήματος. Θα ονομάσει την υστερία «σπαστική εγκεφαλοπάθεια», και θα θεωρήσει ότι μπορεί να πλήξει και άντρες, που χαρακτηρίζονται όμως από θηλυπρέπεια.¹²¹ Για αυτόν, όπως και για τον Pinel η υστερική δεν είναι τρελή: «[...]Η υστερία, έτσι όπως πρέπει να γίνεται κατανοητή, είναι πολύ σπάνια μεταξύ των τρελών γυναικών. Αντίθετα η νυμφομανία είναι πολύ πιο συχνή[...]».¹²² Γενικά οι γιατροί είχαν μεγάλη δυσκολία να

¹¹⁷ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 28-32.

¹¹⁸ Colin Henri, *Essai sur l'état mental des hystériques*, ό.π., σ. 77.

¹¹⁹ O Morel και ο Moreau de Tours ονομάζουν έτσι την υστερία.

¹²⁰ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 33, 34.

¹²¹ Στο ίδιο, σ. 39,42.

¹²² Georget E., *De la folie, Textes choisis et présentés par Jacques Postel*, L'Harmattan, Παρίσι 1999,

ξεπεράσουν τα στερεότυπα αιώνων και να αντιληφθούν την υστερία ως μια ασθένεια που μπορεί να πλήξει και τον αντρικό πληθυσμό. Ο Charcot, όπως θα δούμε, θα είναι ο πρώτος που θα θεωρήσει ότι ένας τύπος υστερίας μπορεί να πλήξει και τους ανδροπρεπείς άνδρες. Η υστερία θα αποτελέσει σταδιακά και κατά τη διάρκεια ολόκληρου του αιώνα, πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ ψυχιάτρων και νευρολόγων, αφού οι πρώτοι υποστηρίζουν σαν αιτία της, τη φυσιολογία του ατόμου, ενώ οι δεύτεροι θεωρούν ότι είναι αποτέλεσμα εγκεφαλικής δυσλειτουργίας, αντιπαράθεση που θα οδηγήσει πιθανότατα σε μια αρχική ρήξη μεταξύ νευρολόγων και aliénistes αφού μέχρι το 1850 στις διατριβές και των δύο παραπάνω, παραμένει αναπάντητο το εξής ερώτημα: Η υστερία προέρχεται από το νευρο-αναπαραγωγικό ή από το νευρο-εγκεφαλικό σύστημα;¹²³

Με τον Briquet (1796-1881) οπαδό της θεωρίας περί εκφυλισμού του Morel, η υστερία θα θεωρηθεί κληρονομική νόσος, κυρίως όμως από τη μεριά της μητέρας προς την κόρη, μία θέση που βάζει στο στόχαστρο τη μητέρα, απαλλάσσοντας τον πατέρα από οποιαδήποτε ευθύνη για τη μετάδοση της νόσου. Η τοποθέτηση αυτή «ψυχιατρικοποιεί» τη μητέρα και τον ρόλο της αφού θεωρεί, ότι τόσο οι μέλλουσες όσο και οι νυν νέες μητέρες -λόγω της σπουδαιότητας του ρόλου τους- πρέπει να είναι υπό συνεχή ιατρική παρακολούθηση, για το καλό των νεογέννητων παιδιών.¹²⁴ Σε αυτό το θέμα και τη συγκεκριμένη στιγμή, η ψυχιατρική ταυτίζεται πλήρως με την επικρατούσα κοινωνική άποψη όπως αυτή εκφράζεται από τον Michelet για τη σπουδαιότητα του μητρικού ρόλου: «[...] Το νεογέννητο [...] ήταν ζωντανό, λουλούδι, [...] που η μητέρα του το προσέφερε, στο βωμό (της ελευθερίας). [...] Μετρούσε σαν πρόσωπο, που κάνει τον πολιτικό όρκο μέσα από το στόμα της μητέρας του, διεκδικώντας την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και των γάλλων, ανήκοντας ήδη στην πατρίδα, ενώ έκανε την είσοδο του στην ελπίδα[...]».¹²⁵ Με αυτά τα λόγια ο Michelet αναδεικνύει από το δικό του επιστημονικό πεδίο (υπεύθυνος του ιστορικού αρχείου στο Παρίσι τον 19^ο αιώνα), τη σπουδαιότητα του μητρικού ρόλου, της μητέρας ως ενδιάμεσου δηλαδή για κάποια χρόνια, ανάμεσα στον μελλοντικό γάλλο πολίτη και το γαλλικό κράτος. Το 1858 στο έργο του *Amour*, ο Michelet θα εκτιμήσει ότι η ιατρική πρέπει να λειτουργήσει ως δικαιοσύνη και ηθική για τις γυναίκες, σημειώνοντας ότι:

«[...] Η γυναίκα είναι οπωσδήποτε ένα υπεύθυνο πρόσωπο αλλά ένα πρόσωπο άρρωστο ή για να το θέσουμε καλύτερα ένα πρόσωπο τραυματισμένο κάθε μήνα, που υποφέρει τόσο λόγω της πληγής όσο και λόγω της επούλωσης της[...]. Άρα πριν την κρίνουμε και την τιμωρήσουμε πρέπει να λαμβάνουμε υπ' όψιν το, εξ αιτίας της ασθένειας της, πεπρωμένο της [...]. Πρέπει η δικαιοσύνη να γίνει ιατρική και να εκτιμήσει το πεπρωμένο που αναμειγνύεται με τις ελεύθερες (γυναικείες) πράξεις ώστε να μην τιμωρεί μόνο αλλά και να θεραπεύει[...]. Ο γιατρός έξυπνος κριτής της οικογενειακής ζωής πρέπει να εισχωρήσει στην

σ. 58.

¹²³ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 75.

¹²⁴ Στο ίδιο σ. 101,102.

¹²⁵ Michelet, *Histoire de la Revolution francaise*, Βιβλιοθήκη του Pléiade, Παρίσι, NRF, 1952, τόμος 1, σ. 409-412 (gallika bnf).

εξέταση των ηθικών αιτιών που οδηγούν στο κακό να τολμήσει να πάει στην πηγή και να αλλάξει τις συνήθειες που προκαλούν τις ασθένειες[...].¹²⁶

Ο Michelet θα συμβάλλει έτσι πέρα από την ψυχιατρικοποίηση των «άρρωστων γυναικών», στην περαιτέρω ψυχιατρικοποίηση της οικογενειακής ζωής, συμπλέοντας με τον Briquet ο οποίος είχε προτείνει, πέραν των μέχρι τότε γνωστών μεθόδων θεραπείας, μια πρόιμη μορφή οικογενειακής ψυχοθεραπείας για την αντιμετώπιση της υστερίας, που απειλούσε τη μητέρα-στυλοβάτη της οικογένειας.¹²⁷

Επιπλέον ο Briquet όντας οπαδός της θεωρίας του εκφυλισμού, θα προσπαθήσει να τεκμηριώσει την άποψη του Morel, σύμφωνα με την οποία η υστερία είναι μια πάθηση που αφορά και τη γυναίκα της εργατικής τάξης, επεκτείνοντας τις έρευνες του στο έργο του *Traité sur l'hysterie* (1859), πέραν των καθαρά ιατρικών ορίων, σε μια γενικότερη μελέτη των γυναικών αυτής της τάξης. Το έργο του αυτό γράφεται σε μια στιγμή που μία γενικότερη συζήτηση έχει ανοίξει γύρω από την εργαζόμενη γυναίκα, τον καταμερισμό της εργασίας ανάλογα με το φύλο, την αντίθεση ανάμεσα σε γυναίκα/οικιακή εργασία, και γυναίκα/αμειβόμενη εξωτερική εργασία, και άρα τελικά γύρω από τη συμβατότητα της αμειβόμενης εργασίας με το γυναικείο σώμα. Η έρευνα του Briquet, θα επιβεβαιώσει λοιπόν, αυτό που είναι κυρίαρχη σκέψη στη Γαλλία υπό το καθεστώς της Δεύτερης Δημοκρατίας (1848-1851) και στη συνέχεια της Δεύτερης Αυτοκρατορίας (1851-1871), ότι δηλαδή η γυναικεία αμειβόμενη εργασία αποτελεί παραβίαση της φύσης. Παρατηρώντας εργάτριες και υπηρέτριες κατά τη μεγάλη οικονομική κρίση του 1848,⁴⁹ ο Briquet, θα συνδέσει τη μιζέρια και τη δυστυχία της πόλης με την υστερία, ψυχιατρικοποιώντας έτσι το σύνολο των φτωχών γυναικών. Για αυτόν πλέον, αλλά και για την πλειοψηφία των γιατρών, η τυπική υστερική φιγούρα έχει «μεταμορφωθεί» σε μια νέα γυναίκα, εργάτρια ή υπηρέτρια, που υποφέρει. Με αυτόν τον τρόπο η ψυχιατρική, όπως εκφράζεται τη συγκεκριμένη στιγμή, μέσω της κυρίαρχης άποψης του Briquet, δίνει ένα επιπλέον επιχείρημα σε αυτούς που θεωρούν τη γυναικεία εργασία ένα κοινωνικό κακό, έναν κίνδυνο για τον θεσμό της οικογένειας, ενώ ταυτόχρονα αυξάνει την ψυχιατρική εξουσία πάνω στις γυναίκες της εργατικής τάξης. Το δελτίο της ιατρικής Ακαδημίας του 1870 θα αναφέρει χαρακτηριστικά: «Αυτά τα κορίτσια που στην πλειοψηφία τους φτάνουν από την επαρχία στο Παρίσι για να γίνουν υπηρέτριες ή εργάτριες, αισθάνονται αμέσως το κακό της πόλης, την πλήξη της δουλείας ή της ασυνήθιστης εργασίας, τις ανησυχίες μιας επισφαλούς ύπαρξης, και τις ενοχλήσεις που προκύπτουν από τις παράνομες σχέσεις τους. Τώρα όλες αυτές οι συνθήκες είναι οι αιτίες των υστερολογικών τους ταλαιπωριών».¹²⁸

Εν ολίγοις όπως επισημαίνει η Nicole Edelman -και αυτό είναι που κυρίως μας ενδιαφέρει- τα συμπεράσματα του Briquet για την υστερία, επιβεβαιώνουν τόσο από ιατρική όσο και από λοιπή επιστημονική άποψη τις πολιτικές και κοινωνικές

¹²⁶ Michelet, *Amour*, Hachette, Παρίσι 1870, σ. 441, 442, 443 (gallika bnf).

¹²⁷ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 103.

¹²⁸ Στο ίδιο, σ. 108,109,110.

διαιρέσεις που ήδη έχουν κάνει οι δημοκράτες της Δεύτερης Γαλλικής Δημοκρατίας (1848-1851), διαιρέσεις που σε μεγάλο βαθμό εγκρίνονται και από την κυβέρνηση της Δεύτερης Αυτοκρατορίας (1851—1871) του Ναπολέοντα του Γ'.

Σε αυτό το πλαίσιο ο 19ος αιώνας αποκαλύπτεται σαν μια περίοδος «μεγάλου εγκλεισμού» ιδιαίτερα για τις εργάτριες που ζουν στο «εργατικό» διαμέρισμα του Κατώτερου Σηκουάνα (Seine Inferieure),¹³⁰ αφού το 1880 στο άσυλο του συγκεκριμένου διαμερίσματος, Saint-Yon -ένα από τα πέντε μεγαλύτερα άσυλα επί γαλλικού εδάφους τη συγκεκριμένη εποχή- νοσηλεύονται 1.106 γυναίκες, ενώ στο αντίστοιχο άσυλο αντρών Quatre Mares, νοσηλεύονται 800 άντρες. Γενικά η αναλογία του πληθυσμού στα άσυλα στη συγκεκριμένη περιοχή, φτάνει το 1881 το 0,21% του γενικού πληθυσμού, ενώ ήταν 0,01% το 1831 και 0,14% το 1856. Στο Saint-Yon οι έγκλειστες γυναίκες, εργάτριες στην πλειοψηφία τους, «πάσχουν» σύμφωνα με τις ιατρικές γνωματεύσεις από «νευρωσική τρέλα» (υστερία/επιληψία), προϊόν πιθανότατα της ανεργίας που τις έπληττε. Οι *aliénistes* του συγκεκριμένου διαμερίσματος, παρατηρώντας αυτές τις γυναίκες θα αναζητήσουν τις αιτίες της αλλοτρίωσης τους στις κοινωνικές αναταραχές, την εκβιομηχάνιση και την αστικοποίηση. Με αυτόν τον τρόπο ο φυσικός και ηθικός εκφυλισμός, συνδεόταν στενά στο μυαλό τους με τη γεωγραφική κινητικότητα και την κοινωνική απόκλιση, που και τα δύο έτειναν στο να «εγκληματοποιούν» τις εργάτριες «νευρωσικές» γυναίκες, δικαιολογώντας ταυτόχρονα την προσφυγή στον κρατικό κοινωνικό έλεγχο, αυτών των αποκλίσεων.¹³¹ Οι εργάτριες ασταθείς λόγω των διακυμάνσεων της απασχόλησης και της στέγασης ήταν επιρρεπείς στη «νευρωσική τρέλα». Τη συγκεκριμένη εποχή, οι «αλήτισσες» ταυτίζονταν συχνά με τις «μετανάστριες», που θεωρούνταν «κοινωνικά απόβλητα», επειδή η «περιπλανητική μανία» τους θεωρείτο όλο και περισσότερο «αντικοινωνική», «παρασιτική» και «ανθυγιεινή», που μπορούσε δυνητικά να οδηγήσει σε «εγκληματικότητα», κλοπή πορνεία, και «παθολογία» ή «μόλυνση», αφροδίσια, επιληπτική ή υστερική. Οι μετακινήσεις των γυναικών διέγειραν τις φαντασιώσεις, διότι οι αρχές του διαμερίσματος θεωρούσαν ότι αυτός ο τρόπος ζωής θα μπορούσε να οδηγήσει σε εξέγερση. Αποτελούσε πρόκληση για την ασφάλεια γιατί ήταν το προϊόν μιας αηδίας απέναντι στις «βιομηχανικές φυλακές» (ειδικά εκείνες της κλωστοϋφαντουργίας),

¹²⁹ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 113.

¹³⁰ Γεωγραφικό διαμέρισμα που κατοικείται από εργατικό πληθυσμό την συγκεκριμένη εποχή, μετονομάστηκε το 1955 σε Seine- Maritime, ακριβώς για να μην υπάρχει η λέξη Inferieure= κατώτερη.

¹³¹ Ο Giraud διευθυντής στο συγκεκριμένο άσυλο σημείωσε, ότι η άφιξη στην πρωτεύουσα και στα δευτερεύοντα βιομηχανικά κέντρα του τμήματος στην αριστερή όχθη του Σηκουάνα, οδήγησε σε πλήρη ανατροπή του τρόπου ζωής των κατοίκων που προέρχονταν από την ύπαιθρο. Παρατήρησε «διεγέρσεις» κάθε είδους που σχετίζονταν με τις μάστιγες των μεγάλων πόλεων και «διαπίστωσε» τον αλκοολισμό και τη σύφιλη, ως κύριες συνέπειες αυτών των αλλαγών. Αυτές οι ασθένειες προκαλούσαν, στη συνέχεια σύμφωνα με τον τελευταίο, την «αδυναμία της φυλής» που είχε επικαλεστεί ο Morel κατά τη διάρκεια της Δεύτερης Αυτοκρατορίας. Ο Giraud σημείωσε επίσης ότι η αυξημένη κινητικότητα των κατοίκων του Seine-Inferieure προκάλεσε πολλές ανισοροπίες και στον υγιή πληθυσμό του συγκεκριμένου νομαρχιακού τμήματος. Σημείωσε τέλος μια ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των κυμάτων μετανάστευσης των ετών 1880-1890 και της αύξησης του πληθυσμού του ασύλου Saint-Yon που βρισκόταν στην καρδιά ενός εργατικού προαστίου, της Ρουέν, και κατοικείτο σε μεγάλο βαθμό από μετανάστες. Βλέπε Carbonel Frédéric, *Folles et vagabondes dans les asiles de la Seine-Inferieure* (1880-1914).

και στα νέα αστικά επαγγέλματα. Επιπλέον, ήταν αποτέλεσμα μεγάλων οικονομικών ανισοτήτων που σχετίζονταν με το κόστος ζωής, τις τιμές των τροφίμων, τις διακυμάνσεις της αγοράς, και τα ακριβά ενοίκια, απρόσιτα στους φτωχούς. Για τους *aliénistes* του συγκεκριμένου διαμερίσματος, ο «μεγάλος εγκλεισμός» και η ψυχιατρικοποίηση αυτών των περιφερόμενων γυναικών, θα επέτρεπε στην κοινωνία να «αναβάλλει» την ανάπτυξη μελλοντικών «εκφυλιστικών εστιών», που είχε ήδη καταγγελλεί από τον Morel ακριβώς στο Seine-Inférieure. Ήταν απαραίτητο να αντιμετωπιστεί η χρόνια και ανίατη φύση των αλλοτριωμένων αυτών «νευρωσικών γυναικών» με την άμεση απομόνωσή τους. Οι ίδιοι στο συνέδριο των *aliénistes* και νευρολόγων του 1892 στο Blois, προσπαθώντας να δικαιολογήσουν, αυτό τον μεγάλο εγκλεισμό θα δηλώσουν: «Ξέροντας ποια επίδραση έχουν οι κληρονομικές προδιαθέσεις μπορούμε να προσθέσουμε, ότι παραγνωρίζουμε ένα αληθινό κίνδυνο, όταν αφήνουμε να ζουν ελεύθερα όντα ύποπτα για την τεκνοποίηση μιας καινούργιας γενιάς διανοητικά αλλοτριωμένων».¹³²

Ο νευρολόγος Charcot είναι αυτός που θα ανατρέψει την μέχρι τότε επικρατούσα αντίληψη για την υστερία. Οι νέες θεωρίες που θα εισαγάγει θα τύχουν ευρείας αποδοχής σε τέτοιο βαθμό, ώστε θα μετατρέψουν το Salpêtrière, όπου και τελείωσε την πρακτική του άσκηση, από μίζερο ξενώνα φιλοξενίας ηλικιωμένων, άπορων γυναικών που ήταν μέχρι το 1837 μη χαίροντας καμίας ιατρικής εκτίμησης,¹³³ σε μεγάλο νευρολογικό κέντρο του δυτικού κόσμου το 1880, αφού η πελατεία, που θα συρρέει εκεί, θα είναι διεθνής. Ο Charcot θα παρουσιάσει εκεί, όπως και στο ιδιωτικό ιατρείο του, κάποια επιλεγμένα πειράματα, σε ένα αντιπροσωπευτικό κοινό του κοινωνικού σώματος που διέπεται από τις κυρίαρχες ιδέες της εποχής (πολιτικούς, κοσμικούς/κοσμικές, δημοσιογράφους, νέους επιστήμονες, ανάμεσα τους συναντάμε για παράδειγμα τον Gampetta και τον Φρόντ), και που μπορεί να καταλάβει αμέσως τις θεωρίες του, να τις τηρήσει και να τις διαδώσει ευρέως. Με αυτήν του τη στάση επιτρέπει μια στροφή του επιστήμονα προς την κοινωνία, αφού κατά τη διάρκεια των «μαθημάτων» του, εμπλέκει πάντα στη συζήτηση το κοινό του, κάνοντας το, μέρος της επιχειρηματολογίας του. Για αυτόν «η υστερία είναι μία και αδιαίρετη» αφορά λοιπόν και τα δύο φύλα.¹³⁴

Η «εφεύρεση» από τον Charcot ενός υστερικού ανδροπρεπή άντρα βοηθάει το εννοιολογικό του οικοδόμημα, που υπερασπίζεται τη νευρολογικοποίηση της υστερίας, αλλά αποτελεί και μια «κοινωνική πρόκληση», απέναντι στο κυρίαρχο αρσενικό πρότυπο της εποχής και τις αξίες της δύναμης, της ισορροπίας και της λογικής, που αυτό αντιπροσωπεύει, αφού μέχρι το 1880 η πολιτική υπεροχή του άντρα παραμένει εντελώς ανέπαφη. Για αυτόν τον λόγο ο «υστερικός άντρας» του

---

¹³² Carbonel Frédéric, *Folles et vagabondes dans les asiles de la Seine-Inférieure* (1880-1914), ανακτήθηκε 30/5/2019, Clío.Femmes, Genre, Histoire [En ligne], 32 | 2010, mis en ligne le 31 décembre 2012, consulté le 01 octobre 2016. URL: <http://clio.revues.org/9911>.

¹³³ Ripa Yannick, *La ronde des folles, Femme, folie et enfermement au XIXe siècle: 1838-1870*, Aubier, Παρίσι 1998, σ. 16.

¹³⁴ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 173,174,176.

Charcot θα απαντάται κυρίως στις εργατικές τάξεις όπου η υστερία μπορεί να κάνει την εμφάνιση της, για παράδειγμα, μετά από ένα εργατικό ατύχημα στους σιδηρόδρομους, και στους «περιπλανώμενους» για εύρεση εργασίας τεχνίτες, οι οποίοι λόγω της συχνής τους μετακίνησης απέχουν πολύ από την εικόνα του «υγιούς» σοφού άντρα που μένει στο σπίτι του,¹³⁵ ως αρχηγός της οικογένειας.

Μέχρι το 1882 γενικεύοντας τη θεωρία του ως προς την υστερία, θα την ερμηνεύσει ως ένα παγκόσμιο φαινόμενο αυτοσυγκράτησης, αντικρούοντας ότι η αρσενική υστερία, που περιγράφεται από τον Georget και τον Briquet ως ανωμαλία, συνδέεται με την ομοφυλοφιλία.¹³⁶ Με αυτόν τον τρόπο θα επιβεβαιώσει την ισότητα απέναντι στην ασθένεια όλων των ανθρώπων ανεξαρτήτως φύλου ή κοινωνικής τάξης¹³⁷ (άντρας, γυναίκα, εργάτης, θηλυπρεπής έφηβος της εύπορης τάξης). Αν ο Charcot κάνει αυτή τη «δήλωση ισότητας» ως προς την ασθένεια, είναι για να έρθει σε μια ισορροπία -υποθέτει η Nicole Edelman- με τις πολιτικές επιδιώξεις των ρεπουμπλικάνων της Τρίτης Δημοκρατίας κατά την δεκαετία του 1880, που φιλοδοξούν να δώσουν σε όλους τους πολίτες, ανεξαρτήτως φύλου, μια δωρεάν παιδεία ποιότητας, μέσω ενός σχολείου που θα επιτρέπει να ξεπερνιούνται οι κοινωνικές διαφορές και που θα δίνει την ευκαιρία στον καθένα να φτάνει στους υψηλότερους στόχους του, βάσει των ικανοτήτων του. Σε αυτό το πλαίσιο ένας φοιτητής του Charcot στη διατριβή του (1880), θα σχολιάσει ότι η υστερία που παρατηρείται στα νέα κορίτσια (καλών οικογενειών), οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στην κακής κατεύθυνσης παιδεία την οποία λαμβάνουν, και η οποία στερείται παντελώς σωματικής άσκησης, ενώ βρίθει ανάγνωσης συναισθηματικών μυθιστορημάτων εφημερίδων και ποιημάτων, που σχεδόν αναπόφευκτα δίνουν μια κακή κατεύθυνση στο πνεύμα και την ευαισθησία των νεαρών κοριτσιών.¹³⁸

Ο Charcot, είναι επίσης ο πρώτος που υποστήριξε ότι η προέλευση των σπασμών, των εξάψεων, της παράλυσης και άλλων ανεξήγητων «υστερικών» συμπτωμάτων θα μπορούσαν δυνητικά να οφείλονται σε μια απωθημένη τραυματική εμπειρία του παρελθόντος.¹³⁹ Σχεδόν ταυτόχρονα, υποστήριξε ότι αυτή η «απωθημένη τραυματική εμπειρία» θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί μέσω της ύπνωσης την οποία και θα εισαγάγει σαν θεραπευτικό μέσο κατά της υστερίας, με αποτέλεσμα η φήμη του να εκτοξευτεί γύρω στο 1880 -χροική στιγμή που πλέον αρχίζει να ασχολείται αποκλειστικά με την υστερία- σε τέτοιο σημείο, ώστε να γίνει γνωστός μέχρι την Αμερική. Χαρακτηριστικό γνώρισμα της φήμης του Charcot είναι ο πίνακας με τίτλο *Ένα Κλινικό Μάθημα στο Salpêtrière*¹⁴⁰ που ζωγράφισε ο André Brouillet για το ανοιξιάτικο σαλόνι του Παρισιού το 1887. Το «Μάθημα» απεικονίζει μια συνεδρία υπνωτισμού, και αν και η σύνθεσή του φαίνεται κάπως ακαδημαϊκή

¹³⁵ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 225, 391.

¹³⁶ Corniou O., *Vie et œuvre de Jean Martin Charcot*, Créteil, Faculté de médecine de l'UPEC, coll. «thèse d'exercice», 2002, σ. 100.

¹³⁷ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 225.

¹³⁸ Στο ίδιο, σ. 381, 382.

¹³⁹ Κάτι που σθεναρά θα υποστηρίξει ο Φρόντ στη συνέχεια με τη θεωρία της ψυχανάλυσης.

¹⁴⁰ Βλέπε *Une leçon clinique à la Salpêtrière – Tableau d'André Brouillet* (290 x 430 cm) représentant le Professeur Charcot pendant l'une de ses leçons sur l'hystérie, <https://ateliercst.hypotheses.org/3889>.

και χωρίς πρωτοτυπία, η θεατρική του φύση πιθανώς εξηγεί την επιτυχία του.¹⁴¹ Πράγματι στον πίνακα βλέπουμε μια όμορφη ασθενή, με το μούστο της ολάνοιχτο, να λιποθυμά στην αγκαλιά ενός ιατρικού βοηθού, ενώ ο Charcot στέκεται δίπλα του και σχολιάζει. Ο πίνακας υπογραμμίζει σίγουρα τη σημασία που δίνει ο Charcot στη σχολή και τους μαθητές του, το τεράστιο ιατρό-πολιτισμικό φαινόμενο των μαθημάτων του στο Salpêtrière, ειδικά αφότου ασχολήθηκε με την υστερία και την ύπνωση, καθώς και τους δεσμούς που υπήρχαν μεταξύ του δασκάλου και των μαθητών του.¹⁴² Αποδεικνύει επίσης ότι το υστερικό άτομο -η νεαρή γυναίκα στον συγκεκριμένο πίνακα- μετατρέπεται στην κατάσταση της ύπνωσης, σε ένα πειραματόζωο, μια μαριονέτα στα χέρια του «θαυματοποιού» γιατρού. Πράγματι ο Charcot είχε στην πλήρη διάθεση του το σώμα αυτών των γυναικών το οποίο μετέφερε σαν μαριονέτα στα αμφιθέατρα όπου έδινε τα μαθήματα του, όπως και στις γκραβούρες, και τις εικονογραφίες του Salpêtrière.¹⁴³ «Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οι Παριζιάνοι συμπιέζονται μπροστά σε μια σκηνή που δεν είναι ούτε θέατρο ούτε όπερα, αλλά νοσοκομείο: το Salpêtrière. Εκεί ο νευρολόγος Jean-Martin Charcot παρουσιάζει ένα συγκεχυμένο και εντυπωσιακό φαινόμενο: την υστερία». Εξασφαλίζοντας την εμφάνιση «μπροστά σε ένα ευρύτερο κοινό», ο Charcot βρίσκει το δρόμο για να προκαλέσει τις κρίσεις των ασθενών του, είτε με τη διέγερση των «υστερογενών» ζωνών, είτε με τη χρήση ύπνωσης, μια τεχνική της μόδας στα καμπαρέ, στην οποία θα προσπαθήσει να δώσει επιστημονική νομιμότητα. Ο Charcot έχει στη διάθεσή του μια ομάδα γυναικών- ασθενών, μερικές από τις οποίες θα γίνουν πραγματικές «σταν»: η Blanche Wittmann, που εμφανίζεται στη ζωγραφική του Brouillet, αποκαλείται «η βασίλισσα της υστερίας», η Augustine, που φωτογραφήθηκε πάνω από εκατό φορές (ο Charcot εκτιμά τον «τακτικό» και «κλασικό» χαρακτήρα των κρίσεών της), η Eudoxie η δαιμονική, ή η Geneviève, που είναι γνωστή για τη μεγάλη της ομορφιά. Η προσοχή στη λεπτομέρεια ωθείται πολύ μακριά: πριν εισέλθουν στο αμφιθέατρο, οι ασθενείς είναι ντυμένες με κομψά φορέματα, φορούν καπέλα με φτερό». Οι σύγχρονοι του Charcot θα κατηγορήσουν¹⁴⁴ τον καθηγητή, ότι «ανεβάζει στη σκηνή» την υστερία, την καλλιεργεί, ή ακόμα περισσότερο την εφευρίσκει».¹⁴⁵

Όντως η περίπτωση του Charcot δεν παύει να μας βάζει σε σκέψεις τονίζει η Nicole Edelman. Ακριβώς στην πτυχή δύο εποχών μας κληροδοτεί τον «υστερικό άντρα» -μια αδιαμφισβήτητη επιστημονική πρόοδο- και από την άλλη αυτό το θέατρο των γυναικών που χειρονομούν εκτελώντας τις εντολές του «maître».¹⁴⁶ Γεγονός είναι, τονίζουν οι Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., ότι η πολυεπίπεδη μελέτη του για την υστερία και τον υπνωτισμό, άνοιξε τον δρόμο για τη γνώση των νευρώσεων με τη σύγχρονη αποδοχή του όρου, σε αντίθεση με τον

¹⁴¹ Η επιτυχία αυτού του πίνακα θα καθοδηγήσει και θα εκτινάξει την καριέρα του Brouillet, αφού θα γίνει ο σχεδόν επίσημος ζωγράφος της τότε ιατρικής επικαιρότητας.

¹⁴² Corniou O., *Vie et œuvre de Jean Martin Charcot*, ό.π., σ. 70, 71, 72.

¹⁴³ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 275.

¹⁴⁴ Ο Maupassant είναι ένας από αυτούς. Βλέπε κεφάλαιο 6.

¹⁴⁵ Meyer Sophie, *Les hystériques du bon Dr. Charcot*, ό.π.

¹⁴⁶ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 510.

παλαιότερο ορισμό των νευρώσεων, που περιλάμβανε την υστερία, την υποχονδρία και την επιληψία.¹⁴⁷

Αναφέραμε ήδη, ότι από τη δεκαετία του 1860 η αποτελεσματικότητα των aliénistes τίθεται σε αμφισβήτηση. Σε αυτό το πλαίσιο ο Gampetta -αμέσως μετά την εγκαθίδρυση της Γ΄ Δημοκρατίας(1872)- θα προσπαθήσει να αναθεωρήσει τον νόμο του 1838 μεταφέροντας εκ νέου, μέρος της ψυχιατρικής εξουσίας στους δικαστές και σε μια δικαστική επιτροπή, που θα αποφάσιζε για την επικινδυνότητα ή μη του παράφρονου, ώστε να αποφεύγονταν οι αυθαίρετοι εγκλεισμοί στα άσυλα.¹⁴⁸ Φυσικά οι aliénistes αντιτίθενται, θεωρώντας ότι ο παράφρων ως άρρωστος πάσχει από μια αρρώστια, άρα πρέπει να εξεταστεί από τον αρμόδιο ειδικό γιατρό, ο οποίος είναι και ο μόνος υπεύθυνος, για την πορεία του ασθενή. Σε αυτό το πλαίσιο η υστερία ως πάθηση αποτελεί εκ νέου ένα μείζον ζήτημα αντιπαράθεσης μεταξύ aliénistes και νευρολόγων, αφού οι πρώτοι θέλουν να αποδείξουν ότι η υστερία είναι μια «υστερική τρέλα», εκτίμηση που αμφισβητούν οι νευρολόγοι μέσω του Charcot όχι μόνο για λόγους καθαρά επιστημονικούς, αλλά κυρίως για λόγους διατήρησης της ισχύος τους σε μια ιατρική κοινότητα, μέσα στην οποία οι aliénistes είναι ήδη αναγνωρισμένοι, ως ειδικοί, ενώ οι νευρολόγοι όχι ακόμα. Το παράδοξο είναι ότι αν και υπάρχουν μόνο δύο αναγνωρισμένες ειδικότητες την εποχή αυτή, οι γυναικολόγοι και οι aliénistes, δεν υπάρχει αντίστοιχη έδρα «ψυχικών παθήσεων», μέχρι το 1876 χρονιά που η συγκεκριμένη έδρα εγκαθιδρύεται.¹⁴⁹ Αυτό το γεγονός από μόνο του έδινε το δικαίωμα σε οποιονδήποτε γιατρό να αυτοχριστεί aliéniste, να διατάξει τον εγκλεισμό κάποιου προσώπου σε άσυλο, και να αποφασίσει -με την νομική κάλυψη που του έδινε ο νόμος του 1838- ως προς τον καταλογισμό ή μη ενός εγκληματία, χωρίς πιθανότατα ποτέ στη ζωή του να έχει δει από κοντά κάποιον ψυχασθενή.¹⁵⁰ Θα ακολουθήσει το 1882 η δημιουργία της έδρας των «ασθενειών του νευρικού συστήματος» με καθηγητή φυσικά τον Charcot. Θα είναι μια νίκη του Charcot κατά των aliénistes σε μια ιστορική στιγμή που ένας παράφρων δολοφονείται από το «γενικό κηδεμόνα» του (που διοριζόταν βάσει του νόμου του 1838) σε μία ιδιωτική κλινική, ξεσηκώνοντας μεγάλη μερίδα του τύπου της εποχής κατά των aliénistes.¹⁵¹

Με τον Janet η υστερία θα αναθεωρηθεί εκ νέου και θα χαρακτηριστεί ψυχική νόσος σηματοδοτώντας μια στροφή προς μια «νέα ψυχιατρική» εμπλουτισμένη με τις σκέψεις των νευρολόγων και τις γνώσεις της εν τη γενέσει ψυχολογίας, η οποία και θα θέσει τους aliénistes εκτός παιχνιδιού, αποκλείοντας τους ως ανίκανους. Με τον Φρόιντ στην συνέχεια και την θεωρία της ψυχανάλυσης το νόημα της ψυχικής ασθένειας (κατά συνέπεια και της υστερίας), θα αποσταθεροποιηθεί γενικότερα και εντελώς, αφού η διάκριση μεταξύ παθολογικού και φυσιολογικού θα θεωρηθεί από τον τελευταίο ως εντελώς φαινομενική. Ουσιαστικά με την παραπάνω θεωρία του ο

¹⁴⁷ Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η Ιστορία της Ψυχιατρικής*, ό.π., σ. 12.

¹⁴⁸ Βλέπε κεφάλαιο 5.

¹⁴⁹ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 202,203.

¹⁵⁰ Ο Clemenceau, γιατρός και ο ίδιος και πολιτικός, θα φέρει το ζήτημα στο κοινοβούλιο το 1876 επιχειρηματολογώντας υπέρ των ατομικών ελευθεριών. Βλέπε στο ίδιο σ. 203.

¹⁵¹ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 207.

Φρόνιτ, αμφισβητεί την ενότητα του ψυχισμού -αξία θεμελιώδη στην φιλοσοφική σκέψη του Διαφωτισμού- αφού με το να διασχίσει το «εγώ» κάθετα, διατηρεί μεν την όποια ενότητα του, χωρίζοντας το όμως ταυτόχρονα σε συνειδητό, υποσυνειδητό και ασυνείδητο εγώ.¹⁵²

4.2. Το αμφιθυμικό αδιέξοδο της αστικής τάξης και των aliénistes: Η γυναίκα ως σεξουαλικό/υποταγμένο, ή, σεξουαλικά ακόρεστο/ανυπότακτο ον

Από όλα τα παραπάνω μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το πολιτιστικό πλαίσιο της εποχής είναι αυτό, μιας τεράστιας επιχείρησης ταξινόμησης των ανθρώπινων όντων σε κατηγορίες, οι οποίες ορίζονται από το φύλο, την τάξη καθώς και από κριτήρια υγείας/μη υγείας.¹⁵³ Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η μορφή της «γυναίκας» γίνεται το πεδίο πάνω στο οποίο συμβολοποιείται το όλο εγχείρημα της ιατρικής επιστήμης ως μια μοιραία σεξουαλική συνάντηση του Ορθού Λόγου με την ίδια τη Φύση. Η Φύση εννοιολογείται ως η ωμή (προ-κοινωνική) πρώτη ύλη: άγρια, ανεξερεύνητη, αινιγματική και σαηγευτική μαζί, που παραμένει αντικείμενο διείσδυσης (κυριολεκτικά και μεταφορικά) και ηρωικής ανακάλυψης από το φως του Λόγου, που εκπροσωπείται επάξια από την ανδροκρατούμενη και ανδροκεντρική ιατρική επιστήμη.¹⁵⁴ Επιπλέον υπό την επιρροή των ιδεών του Thomas Malthus για την κοινωνική αναγκαιότητα της αναχαίτισης της φυσικής αύξησης της αναπαραγωγής των φτωχών (*Δοκίμιο για την Αρχή του Πληθυσμού* 1798), η παλιά ιδέα της εξίσωσης του υγιούς ατομικού σώματος με το υγιές πολιτικό σώμα αναδιατυπώνεται θέτοντας τη σεξουαλικότητα στο επίκεντρό της: η αχαλίνωτη σεξουαλικότητα έγινε σημαίνον του αδύναμου κοινωνικού οργανισμού, ενώ η δύναμη του κράτους θεωρήθηκε συνδεδεμένη με τον αποτελεσματικό έλεγχο της γονιμότητας. Έτσι, η υγιής ανθρώπινη -κυρίως γυναικεία- σεξουαλικότητα αναδεικνύεται σε μείζον κοινωνικό και πολιτικό πρόβλημα τον 19ο αιώνα.¹⁵⁵ Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν στη Γαλλία, οι γυναίκες τόσο της αστικής όσο και της εργατικής στη συνέχεια τάξης, υποφέρουν όπως είδαμε από υστερικά συμπτώματα, ανύπαντρες ανυπάκουες κόρες σύζυγοι και αδελφές παθολογικοποιούνται όπως θα δούμε, γιατί αρνούνται να ακολουθήσουν την προδιαγεγραμμένη από άλλους για αυτές πορεία ζωής, πόρνες γίνονται θύματα ψυχικής αλλοτρίωσης λόγω της κακής τους υγείας, της ακόρεστης σεξουαλικότητας τους, της τεμπελιάς ή της ανάγκης τους για πολυτέλεια και επίδειξη.

Γενικά στη Γαλλία από το 1845-1849 νοσηλεύονται στα γαλλικά ψυχιατρικά άσυλα 9.930 γυναίκες. Ο αριθμός αυξάνεται αλματωδώς μέχρι το 1871, φτάνοντας τις 19.692 έγκλειστες γυναίκες. Αυτή η τρομακτική εξέλιξη επιβεβαιώνει σύμφωνα

¹⁵² Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 511,512.

¹⁵³ Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière et dans le discours médical*, ό.π., σ. 16.

¹⁵⁴ Αθανασίου Αθηνά, *Η μελέτη του φύλου ως αναλυτικού εργαλείου στο χώρο της υγείας* Εκπόνηση μελέτης-Υποστήριξη του έργου ΕΠΕΑΕΚ «ΠΜΣ- Γυναίκες και Φύλο: Ανθρωπολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις», ΕΠΕΑΕΚ Νέα Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, Αθήνα 2004, σ. 2.

¹⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 7,8.

με την ιστορικό Yannick Ripa, ότι η γυναίκα -το αιώνιο θηλυκό- είναι για τους aliénistes της εποχής μια εν δυνάμει τρελή, που ισορροπεί τη ζωή της πάνω σε ένα τετωμένο σκοινί, έτοιμο να σπάσει ανά πάσα στιγμή βυθίζοντας την, στην άβυσσο της τρέλας.¹⁵⁶ Εν ολίγοις η ετικέτα της εν δυνάμει τρελής γυναίκας που κατασκευάζεται και επιστημονικά πλέον από τους γιατρούς, είναι μια «γενική» ταυτότητα που καλύπτει, ολόκληρο το φάσμα της γυναικείας φύσης όπως και αν αυτή εκδηλώνεται, αφού η ήδη «τεκμηριωμένη» πολιτικά από τους πατερναλιστές, γυναικεία αδυναμία θα συνδυάζεται εφεξής με την ψυχική, γυναικεία ευθραυστότητα. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε ότι οποιαδήποτε «υπερβολή» στη γυναικεία συμπεριφορά εκτός των καθωσπρεπιστικών ορίων της πατριαρχικής κοινωνίας, όπως για παράδειγμα η αγανάκτηση και ο θυμός, αποτελεί σύμπτωμα ψυχικού νοσήματος. Ο Esquirol περιγράφει πολύ γλαφυρά, πως η αλλαγή της γυναικείας συμπεριφοράς πέραν των αποδεκτών ορίων του καθωσπρεπισμού, ερμηνεύεται από τον ίδιο ως ψυχική αλλοτρίωση, αναφέροντας σχετικά:

«[.]Αυτή η γυναίκα, η εικόνα της ειλικρίνειας και της αρετής τόσο γλυκιά και ταπεινή που το στόμα της δεν άνοιγε παρά για να πει γλυκά λόγια, που ήταν καλή κόρη, καλή σύζυγος, καλή μητέρα χάνει ξαφνικά τη λογική. Η ντροπαλότητα της μετατρέπεται σε θράσος, η γλυκύτητά της σε αγριότητα. Δεν προφέρει πια παρά βρισιές, αισχροτήτες και βλασφημίες. Δεν σέβεται πλέον ούτε τους νόμους της ευπρέπειας ούτε αυτούς της ανθρωπότητας [..]και μέσα στο τυφλό της παραλήρημα απειλεί τον πατέρα της, χτυπάει τον σύζυγο της[.].¹⁵⁷

Από το τέλος του 19ου αιώνα και εφεξής, όπως εύστοχα σημειώνει η φεμινίστρια συγγραφέας Elaine Showalter, οι γυναίκες θα αναλάβουν σαφώς μια πρωτοπορία κάνοντας «καριέρα» σαν ψυχιατρικές ασθενείς, μια «καριέρα» που συνεχίζουν να ακολουθούν από τότε και η οποία συνεχώς αυξάνεται.¹⁵⁸ Μόνο που σε αυτήν την «καριέρα» η σχέση που δημιουργείται μεταξύ άντρα ψυχιάτρου¹⁵⁹ και γυναίκας ασθενή είναι μια σχέση εξουσίας που ευνοεί σαφώς τον πρώτο.

Διαπιστώσαμε ήδη, αναλύοντας το φαινόμενο της υστερίας, ότι το γυναικείο πνεύμα καθώς δέχεται την σφοδρή επίθεση ανεξέλεγκτων παθών συναισθημάτων και φαντασίας, «στρεβλώνει το σώμα σπάει τα μέλη του, προκαλεί συμφόρηση στο κεφάλι». Για τους aliénistes της εποχής η γυναικεία βία και κατ' επέκταση επικινδυνότητα εκφράζεται μέσω του λόγου, και όχι μέσω χειρονομιών όπως για παράδειγμα οι ξυλοδαρμοί, οι τραυματισμοί και οι ανθρωποκτονίες, που αποτελούν όλα, χαρακτηριστικά της αντρικής βίας. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί σύμφωνα με την Yannick Ripa από την ανάγκη καταστολής κάθε εκδήλωσης που τείνει να καταπατήσει «το απαγορευμένο», αφού η τήρηση της τάξης είναι προαπαιτούμενο

¹⁵⁶ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π, σ. 9.

¹⁵⁷ Esquirol E., *Des maladies mentales*, ό.π, σ. 131,132.

¹⁵⁸ Showalter E., *The female malady: women, madness and English culture 1830-1980*, Virago Press, Λονδίνο, 1987.

¹⁵⁹ Η ψυχιατρική ήταν τότε αμιγώς αντρικό επάγγελμα και σε μεγάλο βαθμό εξακολουθεί να είναι μέχρι και σήμερα.

της κυρίαρχης ιδεολογίας, με την οποία συντάσσονται οι *aliénistes*,¹⁶⁰ και φυσικά ο γυναικείος λόγος αποτελεί μέρος αυτού του «απαγορευμένου», αφού έχει κατασταλεί με βίαιο τρόπο, ήδη από την περίοδο της γαλλικής επανάστασης, και μάλιστα στην ριζοσπαστικότερή φάση της.¹⁶¹ Έτσι για παράδειγμα η φωναχτή γλώσσα της Madeleine, διαταράσσει την ησυχία της πολυκατοικίας στην οποία είναι θυρωρός, και η αστυνομία την εγκλείει στο Salpêtrière. Οι δυνάμεις της τάξης δεν διστάζουν να εισχωρήσουν και στις οικογένειες και να αντικαταστήσουν τους γονείς που δεν τολμούν να κλείσουν οι ίδιοι στα άσυλα τις «ανυπάκουες» κόρες τους. Μία τέτοια περίπτωση είναι η Françoise που εισάγεται στο Salpêtrière το 1866 με απόφαση της αστυνομίας επειδή δημιούργησε πρόβλημα σε έναν από τους γονείς της.¹⁶²

Οι πόρνες αποτελούν μία ειδική περίπτωση γυναικών που παθολογικοποιούνται αρχικά λόγω της κακής τους υγείας¹⁶³ (ως φορείς σύφιλης), και κατ' επέκταση λόγω της επικινδυνότητας τους για τη δημόσια υγεία, επειδή το επάγγελμα τους προϋποθέτει τη συχνή συναναστροφή τους ακόμα και με ευυπόληπτους αστούς. Έτσι τώρα η πορνεία δεν είναι μόνο το αρχαιότερο επάγγελμα του κόσμου, αλλά είναι και «μια αρχική φύρα», που προκύπτει από φυσιολογικά δεδομένα. Πάνω σε αυτόν τον συλλογισμό θα γεννηθεί η θεωρία του Lombroso της «γεννημένης πόρνης», σύμφωνα με την οποία η πόρνη έχει κάποια εμφανισιακά χαρακτηριστικά που τη διακρίνουν από την τίμια γυναίκα: χαμηλή κρανιακή ικανότητα, υπερτροφία του ινιακού οστού, ανώμαλα ρινικά οστά, στενό μέτωπο, λιπώδεις μηρούς, ελαττωματική οδοντοστοιχία, μικρό ύψος, όλα «στίγματα» της πορνείας. Επίσης, κατά τον Lombroso, οι πόρνες ως εκπρόσωποι «μιας κατώτερης ράτσας», χαρακτηρίζονται από την αυθάδεια, που οφείλεται στην μειωμένη τους ευφυΐα, και την αντίσταση στην πειθαρχία, κύριο σημάδι κατωτερότητας αφού η πειθαρχία αποτελεί θεμελιώδη αξία της μπουρζουαζίας. Κάποια επιπλέον εξωτερικά χαρακτηριστικά όπως η αυξημένη τριχοφυΐα τη συνδέουν με την αρρενωπότητα, όπως υποστηρίζει ο Lombroso, γεγονός που δεν πρέπει να μας προκαλεί έκπληξη, αφού η θεωρία του καλύπτεται επιστημονικά, όπως οι περισσότερες αναδυόμενες επιστήμες, από τον κυρίαρχο πολιτικοφιλοσοφικό λόγο.¹⁶⁴ Γενικά, οι πόρνες όπως και οι εργάτριες κερδίζουν χρήματα, και το να κερδίζουν χρήματα οι γυναίκες -με όποιο τρόπο- δεν συνάδει με το κυρίαρχο οικογενειακό και πατριαρχικό πρότυπο της εποχής. Συνεπώς οποιαδήποτε γυναίκα κερδίζει χρήματα είναι «ανώμαλη» ασύμβατη με το φύλο της, μοιάζει με άντρα. Σε αυτό το πλαίσιο ο Julien-Joseph Virey θα

¹⁶⁰ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 9, 22.

¹⁶¹ Η Συμβατική Συνέλευση θα κλείσει, όπως ήδη αναφέραμε, με νόμο τις γυναικείες λέσχες, τόπο συνάθροισης των γυναικών και ανταλλαγής απόψεων στις 30/10/1793, εκμεταλλευόμενη μια γυναικεία διαμάχη για το φόρεμα ή μη της επαναστατικής κονκάρδας. Επιπλέον οι μέχρι τότε σύμμαχοι των Ιακωβίνων, «πολίτισσες επαναστατημένες δημοκράτισσες», ήταν σύμμαχοι πλέον του Leclerc, ανταγωνιστή του Marat, ο οποίος στην εφημερίδα του «ο φίλος του λαού» (*L'ami du peuple*), υποστήριζε τις αναφορές τους δημοσιεύοντας τες. Στο μυαλό των Ιακωβίνων, οι συγκεκριμένες ήταν ίσως ικανές ακόμα και να ξεσηκώσουν το Παρίσι εναντίον της επανάστασης. Έπρεπε να σωπάσουν. Βλέπε Marand-Fouquet Catherine, *La femme au temps de la Revolution*, Stock/Laurence Pernaud, Παρίσι 1989, σ. 267.

¹⁶² Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 22.

¹⁶³ Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière*, ό.π., σ. 16.

¹⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 25.

γράψει στο άρθρο του Filles για το λεξικό των ιατρικών επιστημών: «[...]Οι γυναίκες εργάτριες του λαού αρρωσταίνουν λιγότερο [...] πολλές από αυτές τις αντρογυναίκες μάλιστα όσο προχωράει η ηλικία βγάζουνε και μούσι, αποκτούν αντρικά χαρακτηριστικά[...]».¹⁶⁵ Επιπλέον οι πόρνες κερδίζουν χρήματα από μία δραστηριότητα που δεν απαιτεί καμιά προσπάθεια και καμιά τεχνογνωσία και διάγουν μια ζωή που τη χαρακτηρίζει η τεμπελιά. Αυτός είναι ένας ακόμα λόγος σύμφωνα με τους aliénistes ικανός να τους προκαλέσει ψυχική αλλοτρίωση. Είδαμε ότι νόμος του 1838 προέβλεπε για θεραπευτικούς σκοπούς, την απασχόληση των ψυχασθενών στα άσυλα. Έτσι η Marie Louise Etiembre θα εισαχθεί το 1871 στο Salpêtrière λόγω διανοητικής αδυναμίας απάθειας αλκοολισμού και ανικανότητας για εργασία, και θα βγει ένα μήνα μετά πιο «ήσυχη» και «εργατική».¹⁶⁶

Επανερχόμενοι στην επικινδυνότητα της πόρνης, πρέπει να σημειώσουμε ότι ο γιατρός Parent-Duchatelet¹⁶⁷ πρόδρομος των γιατρών οι οποίοι, προς το τέλος του αιώνα προσπάθησαν να διαδώσουν την αφροδίσια αγωνία και τη συφιλοφοβία, τονίζει με έμφαση την απειλή της βιολογικής μόλυνσης. Μέσα σε αυτό το σκεπτικό περί πορνείας και των κινδύνων που αυτή εγκυμονεί, ο Parent-Duchatelet, διαχωρίζει την επικίνδυνη δημόσια πορνεία, από την αναγκαία ελεγχόμενη στους οίκους ανοχής, και χτίζει μια αριστοτεχνική ανθρωπολογία του κοριτσιού που ανήκει «στην κατηγορία της δημόσιας πορνείας», η οποία ορίζεται από την περιθωριοποίηση. Πρόκειται για «έναν άλλο λαό» αποτελούμενο από γυναίκες που τοποθετούνται εκτός της κοινωνίας, «που διαφέρουν τόσο στα έθιμα, τις προτιμήσεις και τις συνήθειες της κοινωνίας των συμπατριωτών τους, όσο διαφέρουν (από εμάς) τα έθνη ενός άλλου ημισφαιρίου», θα τονίσει. Εξ αιτίας αυτής της περιθωριοποίησης, ιδρύεται σύμφωνα με τον τελευταίο το κανονιστικό σχέδιο των αρχών ως προς την πορνεία. Η αυταρχική περιθωριοποίηση, που επιβάλλει το κανονιστικό αυτό σχέδιο δικαιολογείται από την πραγματική περιθωριοποίηση που προηγείται του σχεδίου.¹⁶⁸

---

¹⁶⁵ Virey Julien-Joseph, *Dictionnaire des sciences medicales*, «Filles», Panckoucke, Παρίσι 1815, τόμος 15, σ. 517 (gallika bnf).

¹⁶⁶ Besnard Tiphaine., *Les prostituées à la Salpêtrière*, ό.π., σ. 184.

¹⁶⁷ Ο Parent-Duchatelet είναι γάλλος γιατρός-υγιεινιστής (1790 -1836). Έγινε αρχικά γνωστός το 1824 με τη δημοσίευση ενός βιβλίου σχετικό με τους υπονόμους του Παρισιού, που προκάλεσε πολύ θόρυβο, κυρίως λόγω συγκεκριμένων πειραμάτων που έκανε στις εγκαταστάσεις διάθεσης απορριμμάτων της γαλλικής πρωτεύουσας. Συγκεκριμένα, επιχείρησε να καθορίσει τον τρόπο με τον οποίο οι αναθυμιάσεις από αυτές τις ανοικτές χωματερές μπορεί να είναι επιβλαβείς για την υγεία. Συνδέοντας τη δραστηριότητα του ως γιατρός-υγιεινιστής, με μια ανησυχία για την κοινωνική τάξη και την ψυχική υγεία, ήταν επίσης μέλος της φρενολογικής Εταιρείας του Παρισιού. Είναι, ωστόσο, ακόμα πιο γνωστός για το μνημειώδες έργο που δημοσιεύτηκε μετά το 1836, με τίτλο *De la Prostitution dans la ville de Paris*, (περί πορνείας στην πόλη του Παρισιού) στο οποίο εξετάζει το θέμα της πορνείας από την άποψη της δημόσιας υγιεινής, της ηθικής και της διοίκησης. Το βιβλίο αυτό, που προκύπτει από σχεδόν οκταετή έρευνα, θεωρείται σημαντικό έργο όχι μόνο για την ιστορία της πορνείας αλλά και ως μία από τις πρώτες έρευνες της εμπειρικής κοινωνιολογίας. Ο συγγραφέας εργάστηκε πάνω σε έγγραφα από τα αστυνομικά αρχεία, αλλά και πάνω σε ανακρίσεις και στατιστικές μετρήσεις. Το βιβλίο του είναι μια αναφορά στην ιστορία της πορνείας και της εγκληματικότητας του Παρισιού.

¹⁶⁸ Corbin Alain, *Les filles de nocés Misère sexuelle et prostitution (XIXe siècle)* Flammarion, Παρίσι, 1982, σ. 16, 17, 19, 20.

Η ανάλυση των αιτίων και η περιγραφή της πορείας που οδηγεί στην πορνεία δείχνει σαφώς, σύμφωνα με τον ιστορικό Alain Corbin, τις προκαταλήψεις του κανονιστικού λόγου -με τον οποίο συντάσσονται στην πλειοψηφία τους οι alienistes- όπως και τη βαθιά του επιθυμία να καταδικάσει και να αναιρέσει την ελευθερία της γυναικείας σεξουαλικής συμπεριφοράς. Σύμφωνα με αυτόν τον λόγο, αρχικά κάποια γυναίκα βυθίζεται στη «δημόσια πορνεία» μετά από μια περίοδο «ακολασίας» που διαδέχεται μια «ζωή αταξίας», και που είναι πιθανό να οδηγήσει στην ύψιστη απόρριψη, δηλαδή στο λεσβιασμό. Το δρομολόγιο προς την πορνεία άρα συνδυάζει τελικά την επιρροή της ιδιοσυγκρασίας με εκείνη των κοινωνικών μηχανισμών. Για αυτό το λόγο η αρχική τάση για ακολασία και τεμπελιά, και τα πάθη που πιέζουν, είναι οι αιτίες που σπρώχνουν, κατά τον Duchatelet, κάποια να μπει στο μοιραίο γρανάζι. Η πορνεία λοιπόν, αφορά ουσιαστικά «ένα συγκεκριμένο είδος κοριτσιών». Η δεύτερη βασική παραδοχή, κατά τον Duchatelet, είναι ότι η προδιάθεση στην ακολασία και στη συνέχεια στην πορνεία είναι συνάρτηση της «ταπεινής» οικογενειακής προέλευσης, και κατ' επέκταση της μιζέριας και των χαμηλών ημερομίσθιων που αυτή συνεπάγεται, άποψη που συμμερίζεται και ο Villermé,¹⁶⁹ ο οποίος είχε επίσης επανειλημμένα τονίσει τη σημασία της «βοηθητικής πορνείας» στις εποχιακές εργαζόμενες. Όποια και αν είναι τα αίτια, η πορνεία αυτή η παλιά μάστιγα, είναι αναγκαία και «οι πόρνες είναι αναπόφευκτες σε μια ανθρώπινη κοινότητα, όπως αναπόφευκτες είναι οι αποχετεύσεις, και τα σκουπίδια» καταλήγει ο Parent-Duchatelet. «Συμβάλλουν και τα δύο στη διατήρηση της τάξης και της ηρεμίας στην κοινωνία». Οι ανησυχίες του Parent-Duchatelet συντάσσονται με αυτές του κανονιστικού λόγου και αντικατοπτρίζουν την εμμονή του αστικού φαντασιακού με τα σκουπίδια και τα κοινωνικά μιάσματα, εμμονή που αναπτύσσεται ακριβώς αυτήν την εποχή. Χωρίς το «δημόσιο κορίτσι», ο άντρας «που έχει επιθυμίες», γράφει ο τελευταίος, «θα διαφθείρει τις κόρες σας και τις υπηρέτριες σας» προκαλώντας προβλήματα στα νοικοκυριά.¹⁷⁰

Οι πρώτες κανονιστικές διατάξεις για τις πόρνες χρονολογούνται από το 1802 και αφορούν την εγγραφή των εκδιδόμενων γυναικών στα αστυνομικά αρχεία. Αυτοί οι κανονισμοί αλλάζουν κατά την περίοδο της Υπατείας αλλά κυρίως κατά τη Μοναρχία του Ιουλίου(1830-1848), όπου οι εγγεγραμμένες πόρνες ελέγχονται τόσο από την αστυνομία όσο και από τους γιατρούς. Υπό το καθεστώς της Δεύτερης Αυτοκρατορίας(1851-1871) οι πόρνες όπως και οι τρελοί βρίσκονται υπό την επιτήρηση των νομαρχιακών αρχών πράγμα που είναι εξαιρετικά χρήσιμο, για το αυταρχικό καθεστώς του Ναπολέοντα του Γ', ως προς τη συγκέντρωση πληροφοριών για τον γενικότερο πληθυσμό, αφού οι πόρνες σε αντίθεση με τις εργάτριες το άλλο κομμάτι δηλαδή γυναικών που «ζει» έξω από το σπίτι, συναναστρέφονται ανθρώπους από όλες -ακόμα και από τις πιο υψηλά ιστάμενες- κοινωνικές τάξεις. Η διαφορά τους είναι ότι η πόρνη κερδίζει τα διπλά ή τα τριπλά από το ημερομίσθιο μιας εργάτριας, γεγονός που την κάνει πολύ πιο επικίνδυνη, αφού διαχειρίζεται «πολύ»

¹⁶⁹ Ο Louis René Villermé, (1782 -1863), είναι ένας γάλλος γιατρός, ένας από τους προδρόμους της κοινωνιολογίας, θεωρούμενος ιδιαίτερα ως πρωτοπόρος της «εργασιακής» ιατρικής.

¹⁷⁰ Corbin Alain, *Les filles de nocés Misère sexuelle et prostitution (XIXe siècle)*, ό.π.

σεξ και χρήμα και τα δύο απαγορευμένα από την πατριαρχική κοινωνία.¹⁷¹ Κάποιες πόρνες που κατορθώνουν να ανέβουν κοινωνικά μέσω της «υψηλής» πελατείας τους δεν υπόκεινται σε κανέναν έλεγχο, αντιθέτως σε κάποιες περιπτώσεις φτάνουν να ασκήσουν -μέσω των υψηλά ιστάμενων συντρόφων τους- ακόμα και εξουσία.¹⁷² Για αυτόν τον λόγο, και σε πείσμα μιας θεωρητικής οικουμενικότητας των κανονισμών, μόνο η λαϊκή δημόσια πορνεία ελέγχεται αυστηρά.¹⁷³ Αντίθετα οι πλούσιες πόρνες μπορούν ακόμα και να απορρίψουν υποψήφιο πελάτη εάν τους φανεί άρρωστος, ενώ παίζοντας το παιχνίδι της γοητείας και της εξουσίας, καταφέρνουν να γίνουν κάτι μεταξύ πόρνης πολυτελείας/ερωμένης, κερδίζουν αμύθητα ποσά (αμείβονται συνήθως με πανάκριβα δώρα), συνοδεύουν πλούσιους μεγαλοαστούς σε θέατρα και άλλα δημόσια θεάματα, και αποδεικνύουν πόσο η εικόνα μιας ανεξάρτητης οικονομικά και ελεύθερης σεξουαλικά γυναίκας, φόβιζε και ταυτόχρονα γοήτευε τους καταπιεσμένους σεξουαλικά μπουρζουά, της εποχής. Η υπερβολή στο ντύσιμο τους και στα χτενίσματα, το ότι κάνουν θόρυβο, σε όποιο δημόσιο χώρο εμφανίζονται (θέατρα καφέ κ.λπ.) γελώντας και μιλώντας δυνατά, θα εκληφθεί ως πρόκληση προς την «αξιοπρεπή πολυτέλεια» των τίμιων εύπορων γυναικών. Οι *aliénistes*, αυτή την υπερβολή -που δεν αποδεικνύει παρά την ανάγκη τους να υπάρξουν κοινωνικά- θα την ερμηνεύσουν σαν ένα από τα τυπικά χαρακτηριστικά της μονομανιακής γυναικείας προσωπικότητας.¹⁷⁴

Οι κανονισμοί λοιπόν οι σχετικοί με την πώληση σεξουαλικών υπηρεσιών θέτουν τις εγγεγραμμένες στα μητρώα «κοινές» γυναίκες, στο έλεος των νομαρχιακών αρχών πράγμα που συμβαίνει άλλωστε και με τους αλλόφρονες, εφόσον μάλιστα ο νόμος του 1838 δεν όριζε καν, ποιος θεωρείτο διανοητικά αλλοτριωμένος, ή τι ακριβώς είναι η διανοητική αλλοτρίωση, ενώ στοχοποιούνται όπως είπαμε ιδιαίτερα, όσες δεν ζουν σε κάποιο οίκο ανοχής, αλλά αναζητούν πελατεία περιπλανώμενες. Αυτές χαρακτηρίζονται ως ανυπόταχτες και θεωρούνται οι πλέον επικίνδυνες. Κάποιοι μάλιστα, θα διατυπώσουν την ιδέα να δημιουργηθούν οίκοι ανοχής αντίστοιχοι με τα ψυχιατρικά άσυλα όπου οι πόρνες θα ζουν ουσιαστικά έγκλειστες υπό την πλήρη επίβλεψη των νομαρχιακών αρχών. Συχνά οι ιατρικές πρακτικές ως προς τις πόρνες «μολύνονται» από αυτόν τον συγκεντρωτισμό της νομαρχιακής εξουσίας. Για παράδειγμα ο γιατρός Lucien Butte θα θεωρήσει τον εαυτό του όχι σαν ένα γιατρό-θεραπευτή, αλλά σαν τον εκπρόσωπο του νομάρχη και για αυτό τον λόγο δεν αισθάνεται ότι «προδίδει» το ιατρικό απόρρητο, αφού θεωρεί ότι οι εξεταζόμενη πόρνη δεν είναι άρρωστη, στην οποία κάθε γιατρός οφείλει τον σεβασμό του ιατρικού μυστικού, αλλά η «αναγκασμένη» σε εξέταση από τη

¹⁷¹ Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière*, ό.π., σ. 27, 28, 110, 111.

¹⁷² Πρόκειται για τις *demi-mondaines* (ημικοσμικές), ή *courtisanes* (αυλικές) κάτι μεταξύ πλούσιων πόρνων /ερωμένων. Η ιδιαίτερη περίπτωση αυτών των γυναικών αποδεικνύει ακριβώς την ρευστότητα των ηθικοπλαστικών συνόρων, που το κανονιστικό θεσμικό πλαίσιο προσπαθούσε να επιβάλλει. Η πολωνό-εβραία Ραίνα, που κατόρθωσε να παντρευτεί τον ξάδελφο του Βίσμαρκ ο οποίος για χάρη της ίδρυσε ξενοδοχείο, σημερινό ομώνυμο μουσείο, αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα. Βλέπε Khalek Rand Lewino Frédéric, *Les plus beaux hôtels particuliers de Paris : le "Louvre du cul" de la Païva*, (05/06/2016), Le Point.fr <https://www.lepoint.fr> > Culture > Arts ανακτήθηκε 11/2/2019.

¹⁷³ Corbin Alain, *Les filles de nocés Misère sexuelle et prostitution (XIXe siècle)*, ό.π., σ. 166.

¹⁷⁴ Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière*, ό.π., σ. 112, 167.

νομαρχιακή αρχή. Σε αυτό το πλαίσιο όλες οι πόρνες που εγκλείονται στο Salpêtrière μεταξύ 1850-1914 εγκλείονται κατόπιν αιτήματος του νομάρχη και δεν μπορούν να εγκαταλείψουν το ίδρυμα χωρίς να διακινδυνεύσουν να διωχθούν από την αστυνομία. Από το 1850 ο εγκλεισμός πορνών στο Salpêtrière για λόγους «διανοητικής αλλοτρίωσης», αυξάνεται αφού αφορά μία στις πέντε γυναίκες, και αυτή η τάση θα συνεχιστεί μέχρι το τέλος του 1866, (όσο διαρκεί δηλαδή η «χρυσή εποχή» της πορνείας στο Παρίσι υπό το καθεστώς της Δεύτερης Αυτοκρατορίας). Οι περισσότερες συλλαμβάνονται μεθυσμένες και εισάγονται λόγω αλκοολικού ή «καταδιωκτικού παραληρήματος», μια νέα διάγνωση, που εξυπηρετεί τα συμφέροντα του κανονιστικού σχεδίου, το οποίο θέλει να δικαιολογήσει τις διώξεις, αφού ένα τέτοιο παραλήρημα ακόμα και υπαρκτό είναι απόλυτα δικαιολογημένο από τη μεριά των πορνών, λόγω του φόβου τους για την αστυνομία και για την κακομεταχείριση που υφίστανται μετά την σύλληψη. Έτσι για παράδειγμα η Susanne Wasson πιστεύει ότι παρακολουθείται από την αστυνομία που επιθυμεί τον χαμό της. Εισάγεται στο Salpêtrière επανειλημμένα μεταξύ 1875-1881, μετά από αίτημα των νομαρχιακών αρχών, παρόλο που οι γιατροί δεν διαγιγνώσκουν κανένα σημάδι τρέλας. Αυτό λοιπόν που θεωρείται παθολογικό δεν είναι παρά μια δικαιολογία για εγκλεισμό, αποτέλεσμα του νομαρχιακού καταναγκασμού. Ο Esquirol άλλωστε σημείωνε ήδη από το 1820 «ότι από τη στιγμή που η επιρροή της θρησκείας επάνω στους ανθρώπους αποδυναμώθηκε, οι κυβερνήσεις για να πετύχουν την υπακοή των ανθρώπων κατέφυγαν στην αστυνομία. Εφεξής είναι η αστυνομία που θα διαταράσσει τις φαντασιώσεις των πνευματικά αδύναμων».¹⁷⁵

Γενικά πάντως οι γιατροί συμφωνούν σχεδόν ομόφωνα, στο ότι η κατάχρηση αλκοόλ συνδέεται άμεσα με την τρέλα και την εγκληματικότητα. Σε αυτό το πλαίσιο το ποσοστό των γυναικείων εγκλεισμών λόγω αλκοολικής αλλοτρίωσης αυξάνεται για παράδειγμα, στο άσυλο Saint-Yon κατά τα έτη 1881 έως 1885 και ειδικά το 1887, έτος διορισμού στο συγκεκριμένο άσυλο του γιατρού Giraud (1848-1910). Σύμφωνα με τον τελευταίο η «αλκοολική τρέλα» δεν επηρέαζε μόνο τους άνδρες, όπως πολύ συχνά σκέφτονταν σύγχρονοι του, αλλά μπορούσε να αφήσει ανεξίτηλα και αδιάψευστα ίχνη, και σε «αλλοτριωμένες» γυναίκες. Έτσι στο συγκεκριμένο άσυλο, μεταξύ 1886-1890, οι «αλκοολικές τρελές», αποτελούν το 10,2% του συνόλου των εγκλειστών γυναικών.¹⁷⁶

Εν ολίγοις, επανερχόμενοι στις πόρνες, το ζητούμενο δεν είναι η εξαφάνιση τους, αφού όπως είπαμε θεωρούνται αναγκαίο κακό,¹⁷⁷ αλλά η τυφλή υπακοή τους και η πλήρης υποβίβασή τους σε απλές ελεγχόμενες συσκευές σπέρματος. Στο αστικό-κυρίαρχο φαντασιακό της εποχής η περιπλάνηση και η ανυπακοή, τα δύο

¹⁷⁵ Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière*, ό.π., σ. 46-77, 161-163,165,220.

¹⁷⁶ Carbonel Frédéric, *Folles et vagabondes dans les asiles de la Seine-Inférieure*, ό.π., σ. 236.

¹⁷⁷ Αν δεν υπάρχει ζήτηση δεν υπάρχει προσφορά. Η υπέρμετρη προσφορά και η διαβάθμιση των προσφερόμενων σεξουαλικών υπηρεσιών αποδεικνύουν τη μεγάλη ζήτηση, της πορνείας τη συγκεκριμένη εποχή και αποκαλύπτουν το καταπιεσμένο σεξουαλικό φαντασιακό του μπουρζουά, ο οποίος μεγάλωσε με τη δαμόκλειο σπάθη του απαγορευμένου αναντισμού, και της ελεγχόμενης σεξουαλικής πράξης άμεσα συνδεόμενης με την αναπαραγωγή.

μεγαλύτερα δηλαδή παραπτώματα των «δημόσιων κοριτσιών», είναι συνώνυμα της ψυχικής διαταραχής, και άρα ικανές αιτίες για να τα οδηγήσουν στο άσυλο. Οι πόρνες συλλαμβάνονται, όπως είπαμε ως επί το πλείστον μεθυσμένες, και άρα κάνουν θόρυβο διαταράσσοντας την κοινή τάξη και ησυχία, εγκλείονται λοιπόν στο Salpêtrière και σε άλλα άσυλα, όπου και χαρακτηρίζονται επικίνδυνες τόσο για τους ίδιους τους εαυτούς τους, όσο και για τους άλλους. Οι περισσότερες μένουν για μικρό χρονικό διάστημα κατόπιν αφήνονται ελεύθερες για να συλληθούν εκ νέου πάλι μεθυσμένες και να οδηγηθούν πίσω στο άσυλο. Για παράδειγμα η Francoise Tomas συλλαμβάνεται πέντε φορές μεταξύ 1861 και 1866 και οδηγείται στο άσυλο για διέγερση, αποδυνάμωση της νοημοσύνης, επιληψία σκάνδαλο μέσα στον δρόμο και χρήση βίας που συνοδεύεται από διαστήματα διαύγειας. Οι περισσότερες από αυτές τις γυναίκες εξακολουθούν να κάνουν χρήση αλκοόλ μέσα στο Salpêtrière και τα άλλα άσυλα, όπως επιβεβαιώνεται από τα ιατρικά μητρώα των ασύλων. Το γεγονός αυτό αποκλείει από μόνο του κάθε δυνατότητα θεραπείας τους, και αποδεικνύει επίσης ότι ο πραγματικός λόγος εγκλεισμού τους είναι η διατήρηση της τάξης την οποία οι μεθυσμένες πόρνες διαταράσσουν και όχι η θεραπεία του αλκοολισμού ή της ψυχικής τους αλλοτρίωσης. Πολλές διαμένουν στο ίδρυμα, όπως είδαμε λίγες εβδομάδες, αφήνονται ελεύθερες, για να επανεισαχθούν λίγο αργότερα. Σε αυτό το πλαίσιο το ψυχιατρικό άσυλο λειτουργεί σαν μια πραγματική φυλακή.¹⁷⁸ Η ψυχιατρικοποίηση των πορνών επιβάλλεται άρα ως προαπαιτούμενο του κανονιστικού πλαισίου, γιατί συμβάλλει τόσο στην μείωση της απειλητικής δύναμής τους, όσο και στην διατήρηση της τάξης.

Εκτός από τις επί πληρωμή σεξουαλικές υπηρεσίες των πορνών, παθολογικοποιείται και η όποιας μορφής γυναικεία σεξουαλικότητα αποσκοπεί στο να «σαγηνεύσει» τον άντρα. Πραγματοποιείται λοιπόν μια μετατόπιση από την πορνεία στην ερωτομανία, νέο σύμπτωμα γυναικείας διανοητικής ανισορροπίας. Έτσι για παράδειγμα η Camille που διατηρεί κατάστημα και ερωτεύεται τον κατά 20 χρόνια νεώτερο υπάλληλο της, οδηγείται στο Salpêtrière ως ερωτομανής λόγω της τρυφερότητας, με την οποία του συμπεριφέρεται μπροστά μάλιστα στα μάτια όλων. Ο εγκλεισμός των ερωτομανών προσβεβλημένων από «ασεληγή μανία», «μητρομανία», «υστερική μανία», «ερωτική μανία», «τάση στον αυνανισμό», «νυμφομανία», επιβάλλεται επειδή η «αχαλίνωτη σεξουαλική τους δραστηριότητα» είναι αντίθετη με το σχέδιο μιας κοινωνικά ελεγχόμενης σεξουαλικότητας όπου η επιθυμία και η ευχαρίστηση είναι αποκλειστικό προνόμιο του άντρα. Ειδικότερα ο αυνανισμός ως έκφραση σεξουαλικότητας ενοχοποιείται από τους aliénistes, σαν πρακτική που οδηγεί στην τρέλα τόσο τους άντρες όσο και τις γυναίκες.¹⁷⁹ Οι

¹⁷⁸ Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière*, ό.π., σ. 46-77, 161-163, 165, 220.

¹⁷⁹ Όπως μας θυμίζει ο Thomas Laqueur τον 19^ο αιώνα, «στη Γαλλία, σοβαροί άνθρωποι δημιούργησαν μια εθνική αστυνομία για τον έλεγχο της «αυτό-μόλυνσης» και έκαναν εφοδιαστικές επιθεωρήσεις στα σχολεία για να βεβαιωθούν ότι οι μαθητές κρατούσαν το σώμα τους «υγιές και σε σχήμα» για το κράτος. Βλέπε Thomas Laqueur, *Le sexe en solitaire, contribution à l'histoire culturelle de la sexualité*, μεταφ. Pierre-Emmanuel Dauzat, Gallimard, Παρίσι 2005, σ. 64.

Η πραγματεία που δημοσίευσε ο ελβετός γιατρός Samuel Tissot το 1760, με τίτλο *Ουνανισμός: ένα δοκίμιο για ασθένειες που παράγονται από τον αυνανισμό*, εγκαινίασε μια ολόκληρη σειρά γραπτών,

γυναίκες ιδιαίτερα, που επιδίδονται σε αυτόν ξεχωρίζουν από τους μπλε κύκλους στα βλέφαρα, τη διατάραξη των αισθήσεων και των πεπτικών λειτουργιών, την απώλεια βάρους και τη θλίψη. Εφευρίσκει έτσι ένα ολόκληρο οπλοστάσιο από τους ειδικούς γιατρούς για την καταπολέμηση αυτής της ολέθριας πρακτικής: Ο ζουρλομανδύας, οι χειροπέδες, τα ειδικά εσώρουχα. Σε κάποιες άρρωστες επιβάλλεται ακόμα και η κλειτοριδεκτομή για να αποφευχθεί αυτή η ολέθρια πράξη, ώστε να επιτευχθεί η θεραπεία τους.¹⁸⁰

Η «μανία» των aliénistes να υποστηρίζουν τις πεποιθήσεις τους περί γυναικείας ερωτομανίας-μητρομανίας και της επικινδυνότητας της, αγγίζει, ευτυχώς σχετικά σπάνια, τα όρια του παροξυσμού. Για παράδειγμα ο aliéniste και πολιτικός Ulysse Trélat (1798 –1879), αναφέρεται στο βιβλίο του *la folie lucide* (Η διαυγής τρέλα 1861), στην περίπτωση ενός νεαρού κοριτσιού 11 ετών της Adèle, που εγκλείεται στο άσυλο επειδή «διέφθειρε» ένα αγόρι 15 ετών. Μάλιστα η συγκεκριμένη παραδέχεται την πράξη χωρίς να ντρέπεται καθόλου:

«[...]Ητανε (λέει το κορίτσι κατά τη διάρκεια της «εξέτασης») πολύ διασκεδαστική και ευχάριστη εμπειρία, κρίμα που τελείωσε τόσο γρήγορα.¹⁸¹ Όταν αυτό το κορίτσι διακορεύτηκε (συνεχίζει ο Trélat), δεν είχε καν έμμηνο ρήση. Αυτό συνέβη μετά από ενάμιση χρόνο διαμονής στο άσυλο και σε ηλικία 12 ½ ετών. Την κρατήσαμε πολλά χρόνια (στο άσυλο) αν και θα έπρεπε να την είχαμε κρατήσει για πάντα. Όμως απαντούσε σε όλες τις ερωτήσεις που τις κάνανε, και στα μάτια του κόσμου δεν ήταν καθόλου τρελή. Αυτά τα πρόσωπα αυτές οι Βάκχες (όπως η μικρή Adèle) που στερούνται της αυτοσυγκράτησης και

αλλά παραμένει η βασική ιατρική αναφορά ως προς τις «παθολογίες» του αυνανισμού. Θα επανεκδοθεί άπειρες φορές μέχρι τον εικοστό αιώνα. Σύμφωνα με τον Samuel Tissot, οι επιδιδόμενοι στον αυνανισμό άνδρες και γυναίκες, απομακρύνονται από την αναπαραγωγή και επιδίδονται σε μια θλιβερή ευχαρίστηση, τόσο για τον εαυτό τους όσο και για το έθνος. Ο αυνανισμός φέρνει έτσι σε κάθε φύλο τις αντίστοιχες ασθένειες, σαν τιμωρία μιας πράξης καταδικαστέας από τη φύση. Οι άνδρες χάνουν τη σφριγηλότητα και την υγεία τους, εξασθενούν, υποφέρουν από πρόωρη γήρανση και πλήθος ασθενειών (αιμορραγία, ακράτεια, παράλυση, ημικρανίες, διαταραχές της όρασης, μελαγχολία, επιληψία κλπ.). Ο θηλυκός αυνανισμός, που προηγουμένως αντιμετωπιζόταν με σχετική επιείκεια, αποτελεί τώρα το αντικείμενο αυξανόμενης ανησυχίας εκ μέρους των γιατρών, λόγω του ότι η πρακτική αυτή ωθεί τις γυναίκες να αναζητήσουν σεξουαλική ικανοποίηση πέρα από το σκοπό της εγκυμοσύνης. Ο Tissot γράφει ότι ο αυνανισμός στις γυναίκες είναι «ένα τέρας που ξαναγεννιέται καθημερινά και το οποίο τα κορίτσια απολαμβάνουν με μεγαλύτερη εμπιστοσύνη διότι δεν οδηγεί σε γονιμότητα και διότι δεν χρειάζεται να καταφεύγουν σε αμβλώσεις». Αυτή η πρόσβαση στο αρσενικό προνόμιο της μη αναπαραγωγικής σεξουαλικότητας κατηγορείται ότι «ανδροποιεί τις γυναίκες». Οι γιατροί πιστεύουν ότι ο αυνανισμός «προσβάλλει» το σώμα των γυναικών, προκαλώντας την υπερτροφία της κλειτορίδας. Βλέπε Elsa Dorlin et Grégoire Chamayou, *La masturbation réprimée*, ανακτήθηκε 5/6/2019, <https://www.pourlascience.fr/sd/histoire-sciences/la-masturbation-reprimee-2932.php>.

¹⁸⁰ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 26,152,153.

¹⁸¹ Το κυρίαρχο γαλλικό πρότυπο υιοθετήθηκε με χρονοκαθυστέρηση και στην Ελλάδα: «[...] Ασθενής συγγενός καθυστερημένη. Εισήχθη το 1945 στο Δρομοκαΐτειο, αισχρολογούσε [...] διεφθάρη υπό τινός ανειμιού του θετού της πατρός, χωρίς ουδεμίαν αντίδρασιν. Αναιδέστατα δε ομολόγησεν αυτό εις την μητέρα της. Εν συνεχεία εξεδήλωνε ερωτικός διαθέσεις προς κάθε νέον τον οποίον έβλεπεν. [...] Ερωτεύθηκε έναν έγγαμον και επετέθη κατά της συζύγου του. Δια ταύτα εισήχθη εκ νέου το 1953 εις το Δρομοκαΐτειον [...]» Βλέπε Δόγκας Β., *Ψυχώσεις επί μικρονόων*, Διατριβή, Αθήνα 1956, σ. 36,37.

της αγνότητας χωρίς τα οποία η γυναίκα δεν είναι καθόλου γυναίκα, είναι ατελή όντα που δεν μπορούν να διαχειριστούν την ελευθερία τους[...],¹⁸² συμπεραίνει ο Trélat.

Γενικά η πρώιμη σεξουαλικότητα των ανήλικων γυναικών, όπως και αν εκδηλώνεται (αυνανισμός, ανώμαλες σεξουαλικές σχέσεις με συγγενείς της ανήλικης που φυσικά «προκαλούνται» από την ανήλικη, όπως ήδη είδαμε), γίνεται αντιληπτή από τους aliénistes σαν σύμπτωμα μιας νοητικής κατάστασης αλλοτριωμένης, που απαιτεί τον εγκλεισμό της σε άσυλο, ώστε να της παρασχεθούν οι «ιατρικές φροντίδες». Οι aliénistes επιμένουν ότι ενεργούν για το καλό της ανήλικης, της οποίας η παθολογική σεξουαλικότητα, θα την οδηγήσει σίγουρα στην πορνεία, την αρρώστια (σύφιλη) και άρα τον θάνατο. Έτσι η Augustine Vacher θα οδηγηθεί στο Salpêtrière το 1886, λόγω της επιθυμίας της να ικανοποιήσει τις σεξουαλικές της τάσεις και λόγω της πνευματικής της αδυναμίας και του κρετινισμού που συνεπάγονται της επιθυμίας της αυτής, και από τα οποία τελικά πάσχει.¹⁸³

Από όλες τις φυσιολογικές εκδηλώσεις του γυναικείου σώματος αυτή που προκαλεί τον μεγαλύτερο φόβο αλλά και τη μεγαλύτερη αμηχανία στους γιατρούς είναι η εμμηνόρροια, την οποία οι γιατροί αντιλαμβάνονται ως την απόδειξη της γυναικείας διαφορετικότητας, παρεξηγώντας την λειτουργία της τουλάχιστον μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Σε αυτό το πλαίσιο η ακανόνιστη έμμηνος ρήση των πορνών, επιβεβαιώνει την αντίσταση τους στην πειθαρχία και αποδεικνύει το ότι ανήκουν σε μια κατώτερη ράτσα -σύμφωνα με τον ισχυρισμό του Lombroso- αφού η απειθαρχία τους λόγω της μειωμένης ευφυΐας τους, σωματοποιείται με την ακανόνιστη έμμηνο ρήση.¹⁸⁴ Αυτό ακριβώς θα είναι και το «πιστεύω» των aliénistes, όπως αυτό διατυπώνεται από τον συγγραφέα του άρθρου «τρέλα» στο εγκυκλοπαιδικό λεξικό των ιατρικών επιστημών του 1879:

«[.]Η έμμηνος ρήση είναι συχνά διαταραγμένη στις διανοητικά αλλοτριωμένες. Κατά τη διάρκεια των ψυχικών διαταραχών αναστέλλεται είναι ακανόνιστη, ενώ συχνά η επιστροφή στην κανονικότητα είναι θετικό σημάδι θεραπείας.[...] Επίσης συχνά η ψυχική διαταραχή πρωτοεμφανίζεται κατά την διάρκεια της έμμηνου ρήσης [...]. Δεν χρειάζεται να υπενθυμίσω την πραγματική αλλά ίσως υπερβολική επιρροή που μπορεί να προκαλέσει η τυχαία καταστολή της ροής των έμμηνων στην παραγωγή της τρέλας[...].¹⁸⁵

Επιπλέον οι μέρες που προηγούνται της εμφάνισης της περιόδου χαρακτηρίζονται (σύμφωνα με τους aliénistes), από μια προδιάθεση στην αυτοκτονία, στη λύπη και την απάθεια. Η γυναικεία ψυχική «φυσιολογικότητα» λοιπόν έχει άμεση σχέση με την εμφάνιση, την κανονικότητα και την παύση της έμμηνου ρήσης. Αυτό από μόνο του καθορίζει συγκεκριμένες ηλικίες που παρουσιάζουν προδιάθεση στην έκρηξη της τρέλας. Οι εγκλειστές είναι έτσι, νεαρές έφηβες, γυναίκες γύρω στα 35 που έχουν γεννήσει, και κυρίως, γυναίκες στην εμμηνόπαυση, αφού σε αυτήν την

¹⁸² Trélat Ul., *la folie lucide étudiée au point de vue de la famille et de la société*, A Delahaye, Παρίσι 1861, σ. 36,37 (gallika bnf).

¹⁸³ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 37.

¹⁸⁴ Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière*, ό.π., σ. 102.

¹⁸⁵ Dictionnaire encyclopedique des sciences medicales, «Folie», A.Dechambre, τέταρτη σειρά, τόμος 3, Masson, Παρίσι 1879, σ. 298 (gallika bnf).

ηλικία τόσο οι γυναίκες της καλής κοινωνίας όσο και αυτές που ζουν στη μιζέρια «ταυτίζονται» και απειλούνται από την ίδια τρέλα, λόγω της σωματικής τους κατάπτωσης.¹⁸⁶

Όμως η συντριπτική πλειοψηφία των έγκλειστων γυναικών είναι οι «γεροντοκόρες», αφού το ποσοστό τους για παράδειγμα στο Salpêtrière αγγίζει το 50% του συνολικού αριθμού έγκλειστων γυναικών σε μια εποχή (1838-1870) που γενικά οι ανύπαντρες γυναίκες εκτός ασύλου είναι μόνο το 13% του συνολικού -σε ηλικία γάμου- γυναικείου πληθυσμού. Μάλιστα μεταξύ 1838 και 1848, το 48% από αυτές έχουν εγκλειστεί αυτοβούλως και μόνο το 28% με νομαρχιακή διαταγή. Η επικρατούσα κοινωνική κατάσταση τη συγκεκριμένη εποχή, εξηγεί τον «ηθελημένο εγκλεισμό» αυτών των γυναικών, αφού ο εγκλεισμός τους εξασφαλίζει τουλάχιστον, την τόσο δύσκολη για τις ανύπαντρες γυναίκες, επιβίωση. Για όσες από αυτές τις γυναίκες εργάζονται τα σημάδια αλλοτρίωσης γίνονται αμέσως αντιληπτά από το εργασιακό τους περιβάλλον, και οι εργοδότες είτε πρόκειται για αφεντικά σε εργοστάσια, είτε για ευυπόληπτες αστές κυρίες, ζητούν συχνά τον εγκλεισμό της εργάτριας ή της υπηρέτριας-bonne αντίστοιχα. Για τις τελευταίες, η αστή κυρία αναλαμβάνει τη διαδικασία του εγκλεισμού τους, επιτελώντας τον κοινωνικό της ρόλο αυτόν δηλαδή της φιλόανθρωπου και του στυλοβάτη της οικογένειας.

Οι ανύπαντρες γυναίκες αποτελούν λοιπόν την πλειοψηφία των έγκλειστων γυναικών στα άσυλα και η γυναικεία αγαμία θεωρείται μια από τις αιτίες της τρέλας, λόγω της απόλυτης συναισθηματικής επένδυσης της άρρωστης στον «άλλο», χωρίς τον οποίο δεν μπορεί να υπάρξει, και λόγω της ανικανότητας της να βρει -στο υφιστάμενο κοινωνικό καθεστώς- έναν διαφορετικό τρόπο να υπάρξει. Σε αυτό το πλαίσιο η Ernestine «γεροντοκόρη» πενήντα ετών (όπως και πολλές άλλες παρόμοιες περιπτώσεις) στην αναγγελία του γάμου της ανιψιάς της, αποπειράται να την πνίξει φωνάζοντας «αυτός ο άντρας είναι δικός μου», και οδηγείται φυσικά στο άσυλο.¹⁸⁷ «Ζωντανή νεκρή η γεροντοκόρη περιπλανιέται στην σκιά των οικογενειακών κύκλων αναιρώντας με την ύπαρξη της τον πανίσχυρο θεσμό που σφραγίζεται με τον γάμο: Την οικογένεια ως θεμελιώδη δομή της πατριαρχικής κοινωνίας».¹⁸⁸ Σε αυτό το πλαίσιο οι γυναίκες που εγκαταλείπονται από τους συζύγους τους, αυτοκατηγορούνται και πιστεύουν ότι είναι κακές νοικοκυρές ανίκανες να τους εξασφαλίσουν την ευτυχία, άρα τα συμπτώματα τρέλας που πυροδοτούνται εξ αιτίας της εγκατάλειψης, οφείλονται αποκλειστικά σε αυτές τις ίδιες, που δεν «ήξεραν πώς να κρατήσουν τον άντρα τους». Αυτές οι «τρελές» αναπαράγουν στο άσυλο την καθημερινότητα του σπιτιού και στο παραλήρημα τους μιλούν με τον σύζυγο που τις εγκατέλειψε. Επιπλέον οι χήρες «διαταραγμένες» πλέον μετά τον χαμό του αγαπημένου συζύγου που τους εξασφάλιζε την επιβίωση, αξιολογούνται από τους

¹⁸⁶ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 59, 61,148.

¹⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 66,67,68.

¹⁸⁸ Guilpain Geneviève, *Les celibataires, des femmes singuliers, Le célibat féminin en France (XVIIe-XXIe siècle)*, l'Harmattan, Παρίσι 2012, σ. 10.

aliénistes σαν γυναίκες οι οποίες βρίσκονται «σε μια μόνιμη κατάσταση μιζέριας μετά τον θάνατο του συζύγου»¹⁸⁹

Εν τούτοις κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, του τόσο δυσμενή για τα θέματα ισότητας και ελευθεριών, κάποιες γυναίκες συνεχίζουν να αγωνίζονται ώστε να εισακουστούν οι ματαιωμένες (για ισότητα) υποσχέσεις της Επανάστασης, μετατρέποντας τον άγαμο βίο σε ένα πραγματικό εργαλείο φεμινιστικών αγώνων, μόνη σοβαρή εναλλακτική κατά των απαγορεύσεων που επιβάλλουν η μητρότητα και ο γάμος.¹⁹⁰ Γενικά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι όλες οι ιατρικές συζητήσεις που ανοίγονται τον 19^ο αιώνα και αφορούν τη γυναικεία εργασία-μετακίνηση, την πορνεία, τη γυναικεία σεξουαλικότητα, και τη σχέση όλων αυτών με την τρέλα, συνάδουν ως προς την οικοδόμηση έμφυλων ταυτοτήτων, θεωρώντας ότι η καλή υγεία είναι προνόμιο μόνο του «καλού» ανώτερου φύλου. Όπως σημειώνει η Nicole Edelman «υπό το πρόσχημα του φυσικού νόμου και της αντικειμενικότητας του βιολογικού, αναγνωρίζεται στους γιατρούς η ικανότητα και δυνατότητα, του να μπορούν να ορίσουν τα όρια του υγιούς ανθρώπου και της υγείας και ακόμα περισσότερο του να γνωρίζουν ποιοι είναι οι «φυσιολογικοί» άνθρωποι.»¹⁹¹

4.3. Η ζωή στο άσυλο: Από την ηθική θεραπεία (traitement moral), στη θεραπεία της ηθικής

«[.]Ενα σπίτι παραφρόνων είναι ένα όργανο θεραπείας που στα χέρια ενός ικανού γιατρού γίνεται ο πιο ισχυρός θεραπευτικός παράγοντας ενάντια στις ψυχικές ασθένειες [..]»¹⁹² ισχυριζόταν ο Esquirol το 1822. Στη Γαλλία, αλλά και γενικότερα στην Δύση, το άσυλο γεννήθηκε στη στροφή του 18ου με τον 19ο αιώνα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο: αυτό της εκβιομηχάνισης, της αστικοποίησης και της καπιταλιστικής έκρηξης.¹⁹³ Ενώ οι ψυχικά ασθενείς ήταν απλώς κλειδωμένοι σε γενικά νοσοκομεία ή ακόμη και σε φυλακές, αποκτούν τώρα ένα χώρο αφιερωμένο σε αυτούς μέσα στον οποίο επιδιώκεται η θεραπεία τους. Είναι σημαντικό να σημειωθεί και πάλι, ότι το άσυλο αναδύεται σε μια εποχή που η ίδια η αντίληψη της τρέλας αλλάζει, αφού όπως ήδη διαπιστώσαμε ο 19^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από την επέκταση του ορισμού της. Σύμφωνα με την ιστορικό Yannick Ripa παίρνοντας υπό την κηδεμονία του τους ψυχασθενείς το άσυλο σκοπεύει -και ίσως πρωτίστως- να προστατεύσει την κοινωνία. Το ειδικό νοσοκομείο είναι ένας τρόπος παρατήρησης για να γνωρίσει κανείς, ώστε να μειώσει και να «καταδικάσει» στη σιωπή στη συνέχεια, τις αντιοικογενειακές και αντικοινωνικές συμπεριφορές. Υπό αυτήν την

¹⁸⁹ Ripa Yannic, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 74, 75, 76.

¹⁹⁰ Guilpain Geneviève, *Les celibataires, des femmes singuliers*, ό.π., σ. 22.

¹⁹¹ Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 37.

¹⁹² Esquirol, *Des maladies mentales*, ό.π., σ. 398.

¹⁹³ Το 1838 έτος ψήφισης του νόμου Esquirol, με τον οποίο καθιερώνεται ο θεσμός του ασύλου, η Γαλλία βρίσκεται υπό το καθεστώς της Μοναρχίας του Ιουλίου (1830-1848) και του μπουρζουά βασιλιά Λουδοβίκου-Φιλίππου. Το σύνθημα που κυριαρχεί είναι «πλουτίστε», και πολλοί γάλλοι ιστορικοί μιλούν για μια ανθρωποφάγο μπουρζουαζία, από την οποία προέρχονται πολλές οικογένειες, που «δημιούργησαν» τις τεράστιες περιουσίες τους τότε, πολλές από τις οποίες διατηρούνται μέχρι και σήμερα.

έννοια η ιατρική των aliénistes φλερτάρει με τη θρησκεία, την ηθική, την αστυνομία και γίνεται φύλακας της τάξης.¹⁹⁴ Επιπλέον είδαμε, ότι το άσυλο δημιουργείται (στο πλαίσιο της δέσμευσης των aliénistes για ηθική μεταχείριση), με σκοπό να εξασφαλίσει την απομάκρυνση του ψυχασθενή από ένα πιθανότατα νοσηρό οικογενειακό περιβάλλον, ασύμβατο με οποιαδήποτε θεραπευτική μέθοδο (μητέρα που βασανίζει τα παιδιά, πατέρας που χτυπάει τον γιο, σύζυγος που απατά τη σύζυγο). Αυτό από μόνο του δίνει ένα άλλοθι στην πράξη της απομάκρυνσης και του εγκλεισμού που επιβάλλεται από τους aliénistes,¹⁹⁵ και μετατρέπει το άσυλο σε ένα χώρο θεραπείας, όπου οι ψυχικά αλλοτριωμένοι θα μπορέσουν να επαναπρογραμματιστούν, κάτω από την καθοδήγηση φυσικά της «ψυχιατρικής αυθεντίας».

Είδαμε επίσης ότι με τον νόμο του 1838, επικυρώνεται και θεσμικά η δημιουργία του ασύλου στη Γαλλία ενώ παράλληλα αποφασίζεται η δημιουργία ενός τέτοιου ψυχιατρικού ιδρύματος σε κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα. Από το 1838 ως το 1860 παρ' όλα αυτά, μόνο 20 ψυχιατρικά άσυλα θα δημιουργηθούν. Το πρόβλημα της στέγασης και νοσηλείας των ψυχοπαθών άρα παραμένει, και είναι ιδιαίτερα οξύ κυρίως στην περιοχή του Σηκουάνα, όπως ήδη είδαμε, όπου οι ψυχασθενείς συνεχώς αυξάνονται λόγω της μετανάστευσης και των γενικότερων συνθηκών ζωής. Στην επαρχία τα πράγματα δεν είναι καλύτερα αφού στο τέλος του αιώνα 36 διαμερίσματα παραμένουν χωρίς άσυλο. Αυτό μοιραία θα οδηγήσει τα άσυλα σε υπερπληθυσμό και θα συμβάλλει στην «κακή» λειτουργία τους. Σύμφωνα με τους aliénistes, η βιομηχανική έκρηξη η αστικοποίηση ως επακόλουθο της, η εγκατάλειψη της ζωής στη ύπαιθρο και άρα η απομάκρυνση από την φύση -με τη ρουσσοκή έννοια- ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό, για την έκρηξη της τρέλας. Αλλά κυρίως είναι η κοινωνική αταξία ως συνέπεια όλων των παραπάνω που λειτουργεί ως αποδιοπομπαίος τράγος στη σκέψη των ειδικών αυτών γιατρών για να εξηγήσει καλύτερα το φαινόμενο.¹⁹⁶ Αυτό το συμπέρασμα των aliénistes, που συνδέει την κοινωνική αταξία με τα αίτια της τρέλας, δίνει άλλοθι στην κυρίαρχη αστικοπολιτική ιδεολογία να αναδεικνύει σε υπέρτατη αξία την διατήρηση της τάξης και να μάχεται για αυτήν με κάθε κόστος. Άρα «ο επαναπρογραμματισμός» εκτός από τους ανθρώπους με ψυχικές διαταραχές, αφορά επίσης τα άτομα που δεν συμμορφώνονται με το κανονικό αστικό και φυσικά πατριαρχικό πρότυπο της εποχής. Συνεπώς, το άσυλο θα δημιουργήσει αυτό που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως θεραπεία ηθικής, ο στόχος της οποίας είναι να επαναπρογραμματίσει τους «αλλόφρονες» και όχι μόνο, ώστε να ενεργούν «κανονικά». Τον 19^ο αιώνα, το άσυλο είναι συνεπώς ένα εργαλείο κοινωνικού ελέγχου στα χέρια της μπουρζουαζίας. Αντικαθιστά μια φυσική ακολουθία με μια ηθική ακολουθία.

Το 1840 το Salpêtrière όπως ήδη αναφέραμε ήταν ένα ίδρυμα σε πλήρη ανυποληψία και κατείχε τη μοναδικότητα (μετά τον νόμο του 1838), να λειτουργεί

¹⁹⁴ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 11.

¹⁹⁵ Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière*, ό.π., σ. 184.

¹⁹⁶ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 98.

σαν γηροκομείο-πτωχοκομείο, φιλοξενώντας τόσο άπορες όσο και γριές γυναίκες, αλλά και σαν ψυχιατρικό άσυλο φιλοξενώντας «τρελές». Ο αριθμός των «τρελών» που κυμαίνεται από 800 έως 1400 γυναίκες το διάστημα μεταξύ 1838 έως 1860 «βαραίνει» τόσο πολύ, που οδηγεί στο να ξεχαστούν σταδιακά οι άλλες λειτουργίες του ιδρύματος. Οι «τρελές» εγκλείονται εκεί τις περισσότερες φορές, μετά από απόφαση των αρχών. Ένα «συχνά» που γίνεται «πάντα», αφού από το 1844 ο «αυτεπάγγελτος εγκλεισμός» αυξάνεται δυσανάλογα και τείνει να γίνει ο κανόνας, εφόσον το 1855 αφορά το 80% των συνολικών εγκλεισμών. Πολλές από αυτές τις γυναίκες είναι πρώην κρατούμενες, που περιφέρονται στους δρόμους του Παρισιού, κατηγορούνται για παραβατικότητα και στη συνέχεια λόγω «μη συνοχής του λόγου» τους κατά την ανάκριση, εγκλείονται στο Salpêtrière. Σε αυτό το πλαίσιο η αστυνομία ανακαλύπτει ανάμεσα στους περιθωριακούς που ζουν στους δρόμους, περιπλανώμενες γυναίκες, ανίκανες να ζήσουν μόνες, πολλές από τις οποίες είναι ιδιώτες, βλάκες ή κρετίνες σε τέτοια μεγάλη αναλογία, ώστε από το 1845 και μετά οι aliénistes στα στατιστικά στοιχεία να τις διακρίνουν από τις υπόλοιπες «τρελές». Πολλές γυναίκες αυτής της κατηγορίας στέλνονται με τρένο από την επαρχία στο Salpêtrière επιτείνοντας το πρόβλημα υπερπληθυσμού του ιδρύματος. Εκεί καταλήγουν επίσης γριές φτωχές γυναίκες που, για παράδειγμα ζητιανεύουν ή τσακώνονται με τα περιστέρια για τα λίγα ψίχουλα που πέφτουν από κάποιον περαστικό, αφού η επαιτεία λόγω έλλειψης κρατικής βοήθειας, αναδεικνύεται σε ψυχιατρικό σύμπτωμα από την αστυνομία. Αυτή η σύγχυση ανάμεσα στα γηρατειά και την ψυχική αλλοτρίωση συχνά καταγγέλλεται από τους aliénistes.¹⁹⁷

Ο υπερπληθυσμός λοιπόν, επιτείνει τις άσχημες και ανθυγιεινές συνθήκες ζωής που επικρατούν στα άσυλα. Έτσι στο Salpêtrière μέχρι το 1844 οι ασθενείς τρώνε σε ξύλινα δοχεία που σύμφωνα με τον γιατρό Trélat αποπνέουν δυσοσμία. Η ανθυγιεινότητα οφείλεται κυρίως στην έλλειψη χώρου στις αίθουσες και στα κελιά, λόγω του υπερπληθυσμού των αλλοφρόνων, εκ των οποίων πολλές είναι τόσο βρώμικες, ώστε ο αέρας να μετατρέπεται σε μη αναπνεύσιμο, αφού σε κάθε κοιτώνα φιλοξενούνται 40 άρρωστες. Λόγω αυτής της έλλειψης του χώρου ανόμοια περιστατικά γειτνιάζουν αναμεταξύ τους, γεγονός που επιβαρύνει την κατάσταση των λιγότερο «προσβεβλημένων», επειδή πολλές φορές οι ασθενείς περιμένουν έως και δέκα μέρες πριν «καταταγούν» σε κάποιο, ειδικό με την πάθηση τους, τμήμα. Στο Salpêtrière υπάρχει επίσης έλλειψη προσωπικού και νοσοκομειακών υλικών που αυξάνεται με το πέρασμα του χρόνου, και πολλές ασθενείς έχουν καθαρά ασπρόρουχα μόνο μία φορά τον μήνα. Εκτός από τον εναγκαλισμό των παθολογιών, ο υπερπληθυσμός οδηγεί και σε κοινωνικό εναγκαλισμό, «όπου η ηθική άτυχων τρελών γυναικών που προέρχονται από ευπρεπείς οικογένειες, κινδυνεύει από την γειτνίαση τους, με τις πόρνες στις οποίες η τρέλα προκλήθηκε όχι λόγω ατυχίας αλλά λόγω του χαλαρού τρόπου ζωής τους», σύμφωνα με τον γιατρό Girard de Cailleux.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 16,17,18,20, 21.

¹⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 16,17,18,20,21.

Η κατάσταση είναι ακόμα χειρότερη σε άλλα άσυλα, όπου οι αίθουσες δεν αερίζονται καθόλου όπως για παράδειγμα στο Dole το οποίο ο γιατρός Veron θα χαρακτηρίσει «πραγματικό νεκροταφείο». Σε πολλά άσυλα όπως για παράδειγμα σε αυτό της Τουλούζης οι μικρόνοες με τις διαταραγμένες συμβιώνουν, όπως συμβαίνει και στη Lyon με τις επιληπτικές και τις διαταραγμένες. Γενικά οι τρελοί/ες δεν επιλέγουν το ίδρυμα νοσηλείας τους. Αυτό επιλέγεται με κριτήριο τον τόπο γέννησης και διαμονής τους ενώ υπάρχει ανισότητα μεταξύ των ασθενών -αφού είναι και το χρήμα που μπαίνει στο παιχνίδι- και άρα σε αυτό το πλαίσιο η ψυχική ασθένεια αντί να εξαφανίζει τις κοινωνικές διαφορές τις επιτείνει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το άλλο μεγάλο «εθνικό άσυλο» του Παρισιού, το Charenton, που δέχεται τρελούς και των δύο φύλων, αντί χρημάτων, πράγμα που οδηγεί στον διαχωρισμό των αρρώστων βάσει νοσηλίων. Έτσι το 1852, 26 γυναίκες ανήκουν στη πρώτη θέση (1425 φράγκα), 56 στη δεύτερη (1125 φράγκα) και 3 στην Τρίτη (828 φράγκα). Αυτός ο διαφορετικός «τιμοκατάλογος» συνεπάγεται φυσικά διαφορετικές συνθήκες διαβίωσης και διαφορετική διατροφή.¹⁹⁹

Στον αντίποδα των παραπάνω ολοκληρώνεται στο Auxerre το 1858 με πρωτοβουλία του γιατρού Girard de Cailleux, και με την επέμβαση του νομάρχη της Yonne βαρόνου Haussmann, ένα άσυλο πρότυπο με κίνητρο τον διακαή πόθο του συγκεκριμένου αλιένιστε να προσφέρει όσο το δυνατόν περισσότερες ανέσεις στους νοσηλευόμενους. Εκεί στο γυναικείο τμήμα οι νοσηλευόμενες χωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες: στις ηλίθιες-μικρόνοες, στις επιληπτικές μανιακές, στις διαταραγμένες μανιακές, και στις ήρεμες -σε φάση ανάρρωσης- μανιακές. Οι επισκέπτες εκστασιάζονται με τις ανέσεις, αφού σε 16 ασθενείς αντιστοιχούν 350 κυβικά υγιούς αναπνεύσιμου αέρα, μέσα στους ευρύχωρους κοιτώνες στους οποίους νοσηλεύονται. Η επιβλέπουσα κοιμάται σε ένα διπλανό δωμάτιο στον τοίχο του οποίου ένα μικρό παραθυράκι της επιτρέπει να επιτηρεί τις άρρωστες από τη θέση της.²⁰⁰ Πέρα όμως από κάποια φωτεινά παραδείγματα, όπως το Auxerre η κατάσταση των μεγάλων ασύλων Salpêtrière και Bicêtre, παραμένει τραγική σε μια εποχή που η «μεγαλομανία» του Ναπολέοντα του Γ' αποβλέπει στο να κάνει το Παρίσι πρωτεύουσα της Ευρώπης. Σε αυτό το πλαίσιο γεννιέται ο θεσμός του γενικού επιθεωρητή της υπηρεσίας των διανοητικά αλλοτριωμένων του Σηκουάνα στα 1860 - μετά από προτροπή του Haussmann που είναι πλέον γενικός νομάρχης του Παρισιού και υπεύθυνος για την λειτουργία των ασύλων- με πρώτο επιθεωρητή τον επιτυχημένο Girard de Cailleux. Με την ίδρυση αυτού του θεσμού η διοίκηση αναγνωρίζει επιτέλους τις σοβαρές ελλείψεις των ασύλων και με τα διατάγματα του 1863 εγκαινιάζονται σε πολλά από αυτά, μία σειρά νέων εγκαταστάσεων. Όσον αφορά τους επιθεωρητές οι ανησυχίες τους αφορούν κυρίως τις εγκαταστάσεις και τον διοικητικό σεβασμό στο νόμο του 1838, και λιγότερο τους αρρώστους. Εάν οι έγκλειστες τολμήσουν να αρθρώσουν κάποιο λόγο ενάντια στους θεράποντες γιατρούς τους, αυτός αποσιωπάται από τους επιθεωρητές στο όνομα της

¹⁹⁹ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 102,103,104,105,107,108,115.

²⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 110.

συναδελφικής αλληλεγγύης που τους ενώνει με τους θεράποντες γιατρούς των ασύλων.²⁰¹

Όπως ήδη αναφέραμε η απραξία οδηγεί σε ψυχική διαταραχή σύμφωνα με τους περισσότερους *aliénistes*, διότι ευνοεί τη φαντασία την ονειροπόληση, και τελικά το παραλήρημα. Άρα η απασχόληση-εργασία των ψυχασθενών αναδεικνύεται σε προαπαιτούμενο της θεραπείας τους. Φυσικά οι *aliénistes* αναγνωρίζουν και το οικονομικό όφελος μιας τέτοιας δραστηριότητας από τη μεριά των ασθενών, που θα συνεισέφερε στην καλύτερη λειτουργία του ασύλου. Η όποια εργασία προτείνεται στις άρρωστες από τους *aliénistes*, χωρίς όμως να τους επιβάλλεται καταναγκαστικά. Έτσι στο Salpêtrière το 1842 στο τμήμα του γιατρού Trélat, εργάζονται 104 άρρωστες σε σύνολο 460, ενώ το 1844 η αναλογία είναι 316 εργαζόμενες από τις συνολικά 374 άρρωστες. Οι εργασίες που σχετίζονται με τα ρούχα (όπως το πλύσιμο αλλά και η κατασκευή καπέλων, πετσετών, φορεμάτων, μπλουζών, ζουρλομανδύων), είναι οι πιο διαδεδομένες για τις γυναίκες στα άσυλα και οι εργαζόμενες-άρρωστες, αποκτούν ονομασίες ανάλογες με την δουλειά που προσφέρουν. Υπάρχουν έτσι τα κορίτσια της υπηρεσίας, οι εργαζόμενες στα ρούχα, αυτές που μεταφέρουν τις γλάστρες, και σταδιακά το άσυλο μετατρέπεται σε ένα εργοστάσιο, μια κυψέλη που κατοικείται από ένα σμήνος πειθαρχημένων μελισσών.²⁰² Οι άντρες άρρωστοι ασχολούνται κυρίως με οικοδομικές εργασίες επιτηρούμενοι συχνά από νοσηλευόμενους λιγότερο «προσβεβλημένους», γεγονός που εγκαθιδρύει μια νέου τύπου ιεράρχηση μεταξύ των νοσηλευόμενων. Παράλληλα οι βελτιώσεις των υποδομών ευνοούν την δημιουργία «εργαστηρίων», όπου απασχολούνται οι άρρωστοι/ες, φτιάχνοντας για παράδειγμα διάφορα αντικείμενα, πάντα σε πλήρη τάξη και ησυχία. Οποιοσδήποτε άρρωστος/η διαταράσσει την τάξη αποκλείεται αυτόματα από αυτούς τους κοινούς τόπους συνέντευξης και απασχόλησης. Το 1856 στο Bicêtre εργάζεται το 68% των αντρών και αντίστοιχα στο Salpêtrière το 69% των γυναικών.²⁰³

Αυτές οι έγκλειστες γυναίκες κάποιες φορές αμείβονταν για την εργασία τους, για παράδειγμα στο τμήμα που διοικεί ο Trélat στο Salpêtrière το 1844, ο «μισθός» τους κυμαίνεται μεταξύ 261,20 και 544,70 φράγκων. Από αυτό το ποσόν στις άρρωστες κατέληγε τελικά το 1/3 και τα υπόλοιπα 2/3 πήγαιναν στη δημόσια διοίκηση σύμφωνα με το άρθρο 15 του κανονισμού των δημόσιων νοσοκομείων του 1839. Πολλές φορές παραβιαζόταν και αυτός ο κανόνας γιατί πολλοί επιθεωρητές θεωρούσαν, ότι για παράδειγμα οι άπορες απολάμβαναν ήδη της δημόσιας φιλανθρωπίας με το να φιλοξενούνται στα άσυλα, άρα δεν έπρεπε να πληρώνονται επιπλέον. Αυτά τα απολύτως οικονομικά επιχειρήματα στηρίζονται περαιτέρω, από τις δηλώσεις των υπουργών οικονομικών που δεν παραλείπουν να τονίσουν, ότι ο πρωταρχικός σκοπός της εργασίας των ψυχασθενών είναι θεραπευτικός και άρα ως τέτοιος χάνει την οικονομική του σημασία. Με αυτόν τον τρόπο το θεραπευτικό επιχείρημα συγκαλύπτει την οικονομική εκμετάλλευση των ψυχασθενών, και το

²⁰¹ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 113,170,171.

²⁰² Στο ίδιο, σ. 123, 125.

²⁰³ Στο ίδιο, σ. 125.

άσυλο εκτός από καταναγκαστικός τρόπος διαβίωσης γίνεται και τρόπος εκμετάλλευσης.²⁰⁴

Η ζωή στο άσυλο στο πλαίσιο της απόλυτης τάξης και ηρεμίας είναι εξαιρετικά μονότονη και αυτή η μονοτονία δεν σπάει για τους/τις ασθενείς παρά μόνο με ελάχιστες εξόδους στην εξοχή, φυσικά πάντα υπό την επίβλεψη προσωπικού έτοιμου να επέμβει σε περίπτωση ανάγκης. Ευχάριστη νότα στη μονοτονία αυτή αποτελούν «οι χοροί των τρελών», κατά τη διάρκεια του καρναβαλιού όπου ο έξω καλός κόσμος επισκέπτεται τους τρελούς στα άσυλα, και αυτή η παροδική συμβίωση με τους τρελούς φαίνεται να ελκύει ιδιαίτερα τους «λογικούς» αστούς. Σε αυτό το πλαίσιο ο χορός των τρελών του Salpêtrière είναι ένα από τα αξιοπερίεργα και τα must της παριζιάνικης ζωής, όπου «η αναταραχή που καταλαμβάνει τους άντρες και τις γυναίκες που πάνε να παρακολουθήσουν ένα καινούργιο για αυτούς θέαμα προκαλεί πραγματικά μεγάλη έκπληξη», όπως σημειώνει ο καλεσμένος στον χορό του 1889, γιατρός Fredet.²⁰⁵ Το 1884 η διάσημη γαλλίδα ηθοποιός Sarah Bernhardt θα παραβρεθεί επίσης στον «χορό των τρελών» στο Salpêtrière, και θα μείνει έκθαμβη με τις αχαλίνωτες polkas, αυτών των φτωχών και αποκομμένων από τον κόσμο έγκλειστων γυναικών.²⁰⁶

Ως προς τις μεθόδους θεραπείας, εκτός από την απομόνωση από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον,²⁰⁷ οι aliénistes χρησιμοποιούν και άλλα θεραπευτικά μέσα, χημικά και μηχανικά. Η «ηθική μεταχείριση» περιλαμβάνει για παράδειγμα την πολλή διαδεδομένη υδροθεραπεία σαν μέσο εξημέρωσης και εντυπωσιασμού ιδιαίτερα των μανιακών αρρώστων. Συνίσταται στη λήψη κρύων ή θερμών λουτρών που μπορεί να διαρκέσουν πολλές ώρες, με την ταυτόχρονη ρίψη ψυχρού νερού στο κεφάλι του ασθενή. Τα λουτρά μπορούν επίσης να συνοδεύονται από βίαια ντους. Τη στιγμή που η υδροθεραπεία φαινόταν σαν μια θεραπευτική βασίλισσα κατά των ψυχικών διαταραχών, οι αντίπαλοι των ασύλων και των aliénistes ανέφεραν ότι οι νοσηλεύομενοι συχνά καίγονταν ζωντανοί όταν το προσωπικό, κλείνοντας το κάλυμμα της μπανιέρας, τους ξέχναγε μέσα στο πολύ ζεστό νερό. Αν και πολλοί εκ των υστέρων υπέθεσαν ότι όλο αυτό ήταν μόνο μια φανταστική ή λογοτεχνική μυθοπλασία, ο γιατρός Marandon de Monduel επιβεβαιώνει την ύπαρξη τέτοιων ατυχημάτων σε ένα άρθρο του, του 1893, όπου

²⁰⁴ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 125.

²⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 125-127.

²⁰⁶ Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie, L'affaire Jean Mistral, Saint-Rémy-de-Provence, 1830-1890*, Lattès, Παρίσι 1982, σ. 211, 212.

²⁰⁷ Οι επισκέψεις στο Salpêtrière επιτρέπονται τις Πέμπτες και τις Κυριακές από τις 2 μέχρι τις 4, αραιώνουν όμως αισθητά από το 1845 και μετά, όταν οι αυτόματοι εγκλεισμοί πραγματοποιούνται σχεδόν κατά αποκλειστικότητα. Επιπλέον απαγορεύονται οι επισκέψεις αντρών στις πόρνες στις ερωτομανείς στις νυφομανείς και στις υστερικές διότι μπορεί να αναζωογονήσουν τις επιθυμίες τους και να τους προκαλέσουν κρίσεις. Οι επισκέψεις μπορούν υπό προϋποθέσεις να επιτραπούν μόνο στους άντρες- συζύγους ή κάποιους άντρες πολύ κοντινούς συγγενείς των άρρωστων αυτών γυναικών. (Ripa Yannick, *La ronde des folles*, σ. 129,131).

δηλώνει ότι στην αρχή της καριέρας του είδε έναν ασθενή να καίγεται ζωντανός στην μπανιέρα του.²⁰⁸

Άλλη μέθοδος «ηθικής θεραπείας» που αποσκοπούσε στην πρόκληση του φόβου κυρίως στους μανιακούς ασθενείς ήταν η απομόνωση τους σε ένα ψυχρό και κρύο δωμάτιο-κελί, με τη συχνά ταυτόχρονη εφαρμογή -εάν ο/η ασθενής ήταν βίαιος/η- ενός νέου «μηχανικού μέσου» που αντικατέστησε τις αλυσίδες, του ζουρλομανδύα.²⁰⁹ Η εφαρμογή του ζουρλομανδύα, που ήταν ένα στενό λευκό σακάκι με κορδόνια στην πλάτη, δεν αποσκοπούσε από μόνο του στη θεραπεία της νόσου αλλά μπορούσε, όταν δεν ήταν δυνατό τίποτα άλλο, να επιτρέψει την πρόσβαση στην ομιλία και τον διάλογο με τον ακινητοποιημένο ασθενή. Πολλές φορές οι διαταραγμένες άρρωστες φορώντας τον ζουρλομανδύα δένονταν στα κρεβάτια τους, γεγονός που προκαλούσε κράμπες αγκυλώσεις και δερματικές εκχυμώσεις στα σώματα τους. Αυτή η μέθοδος ήταν πάντως λιγότερο σοκαριστική από εκείνη των κελιών της απομόνωσης²¹⁰ όπου οι έγκλειστες γυναίκες εγκαταλείπονταν εκεί εντελώς γυμνές πάνω στα άχυρα.²¹¹

Στα μηχανικά μέσα συγκαταλέγονται επίσης ειδικά για τις γυναίκες (όπως ήδη αναφέραμε για τις περιπτώσεις των υστερικών), οι αφαιμάξεις και η εφαρμογή βδελλών στον πρωκτό ή στο αιδούιο, ώστε να επιτευχθεί η κανονικότητα της έμμηνου ρήσης, αφού σύμφωνα με την επικρατούσα πεποίθηση των *aliénistes*, η ψυχική αλλοτρίωση μπορεί να προκληθεί, λόγω των παρενεργειών που προκαλεί η μη κανονικότητα της έμμηνου ρήσης στο γυναικείο σώμα. Επίσης για τη θεραπεία της υστερίας, που σύμφωνα με τον Charcot και άλλους οφειλόταν συχνά στη δυσλειτουργία των ωοθηκών, προτεινόταν και εφαρμοζόταν από τον τελευταίο και από άλλους στην συνέχεια, η συμπίεση των ωοθηκών με δύο σφιχτές ζώνες, ή με τα χέρια του γιατρού στις δύο μεριές της κοιλιάς. Αν και αυτή η μέθοδος αποδεικνυόταν αναποτελεσματική, οι γιατροί προχωρούσαν συχνά σε ωοθηκεκτομή που είναι μια από τις πιο συχνές ενδείξεις στα μητρώα του Salpêtrière τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα.²¹² Όλες αυτές οι μέθοδοι θεραπείας απέχουν πολύ από την «ηθική θεραπεία» που ονειρευόταν ο Pinel. Στην πραγματικότητα στόχευαν να προκαλέσουν το φόβο στην/στον έγκλειστο ψυχασθενή, ώστε να την/τον καταστήσουν πειθήνιο εκτελεστή των εντολών που θα λαμβάνει από τον *aliéniste*, ακριβώς όπως ο δάσκαλος μέσω της τιμωρίας στοχεύει να επαναφέρει στον ίδιο δρόμο τον ανυπάκουο μαθητή. Στις γυναίκες πιο συγκεκριμένα αυτές οι θεραπείες είχαν πολλές φορές ως αποτέλεσμα να προκαλέσουν την τρέλα αντί να τη θεραπεύσουν, αφού ενδυνάμωναν

²⁰⁸ Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière*, ό.π., σ. 192.

²⁰⁹ Ο ζουρλομανδύας επινοήθηκε, όχι όπως μερικές φορές γράφεται από τον Guilleret, ταπετσέρη του νοσοκομείου Bicêtre, αλλά γύρω στο 1772, από έναν γιατρό που ονομάζεται David MacBride (1726-1778).

²¹⁰ Αυτή η μέθοδος φαίνεται να εγκαταλείπεται το 1843 όπως δηλώνει ο επιθεωρητής των ασύλων του Bouches-du-Rhone. Παρά ταύτα ο ίδιος είχε ανακαλύψει 20 τέτοιες άρρωστες την ίδια χρονιά να ζουν στα στενά κελιά των ασύλων, κυριολεκτικά θαμμένες στα άχυρα, από τα οποία εξέιχαν μόνο τα μαλλιά τους. Στα κελιά αυτά υπήρχε μόνο ένα στενό παραθυράκι από όπου τους χορηγούσαν τροφή και νερό. (Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 134).

²¹¹ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 133, 134.

²¹² Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière*, ό.π., σ. 190, 192, 193.

την ενοχικότητα και την αυτοκατηγορία -βασικά στοιχεία της γυναικείας προσωπικότητας, κατάλοιπα και τα δύο των έμφυλων κοινωνικοιατρικών κατασκευών- που τόσο συχνά συναντάμε ακόμα και σήμερα στις γυναικείες διανοητικές διαταραχές.

Στα χημικά θεραπευτικά μέσα συγκαταλέγονται διάφορα ναρκωτικά όπως το όπιο σε μορφή σκόνης ή σιροπιού, ο αιθέρας, η μελαντόνα, η καμφορά και η κάνναβη. Πολλά από αυτά δίνονται στους ασθενείς με στόχο να τους δημιουργήσουν «εμπειρίες» οι οποίες μελετώνται στη συνέχεια από τους γιατρούς. Για παράδειγμα ο γιατρός της Celine Marc μιας νεαρής ασθενούς που εισάγεται στο Salpêtrière το 1867, εξ αιτίας της βίαιης συμπεριφοράς της, της γειτνίασης της με «κοινές» γυναίκες, και της υστερικής τρέλας της, της χορηγεί καθημερινά ναρκωτικά για να παρατηρήσει τις αντιδράσεις της και σημειώνει, ότι μετά τη χορήγηση 125 γραμμαρίων αιθέρα, η ασθενής μόλις συνέρχεται παρουσιάζει βίαιες γενετήσιες ορμές οι οποίες διαιωνίζονται για όσο χρονικό διάστημα υπάρχουν άντρες στον ίδιο χώρο.²¹³

Με το θέμα της πρόκλησης «εμπειριών» μετά τη χορήγηση ναρκωτικών ουσιών σε ασθενείς και όχι μόνο, ασχολήθηκε ιδιαίτερα όπως θα διαπιστώσουμε και παρακάτω ο Moreau de Tours, που «πειραματίστηκε» παρατηρώντας τις σωματικές και ψυχικές επιπτώσεις της χρήσης κάνναβης, καθορίζοντας μια ισοδυναμία ανάμεσα στο παραλήρημα και στο παραισθητικό όνειρο που προκαλεί το χασίς. Έθεσε έτσι τις βάσεις των σχέσεων ανάμεσα στον εγκέφαλο και τις σκέψεις, θέμα που θ' αναπτύξει μέσα στη διάσημη εργασία του, *Du hachisch et de l'aliénation mentale* 1845 (Περί χασίς και διανοητικής αλλοτρίωσης) την πρώτη, σ' επιστημονικό επίπεδο, με θέμα τα ναρκωτικά. Ακολουθεί απόσπασμα της μελέτης του μ' ενδιαφέρουσες πληροφορίες γύρω από την πεποίθηση του Moreau ότι το χασίς θεραπεύει τις ψυχώσεις, τις γενικότερες επικρατούσες πεποιθήσεις περί τρέλας, τις επικρατούσες μεθόδους θεραπείας, αλλά και για την φήμη των γάλλων aliénistes στην Ευρώπη τη συγκεκριμένη εποχή :

«[...]D.L, ηλικία 39 ετών γεννημένος στην Αγγλία. Χειρουργός. Δεν έχουμε παρά αόριστες πληροφορίες σχετικές με τους προγόνους του ασθενή. Ο πατέρας του και η μητέρα του ζουν ακόμα και απολαμβάνουν καλής υγείας[...]. Εδώ και πέντε ή έξι χρόνια, θλίψεις καρδιάς, τον έκαναν να χάσει το κεφάλι του, προκαλώντας του μια έντονη μανιακή διαταραχή εξαιτίας της οποίας πέρασε δύο μήνες στο Bedlam. Όταν κάλμαρε η διαταραχή και αντικαταστάθηκε από απλή διέγερση ο D.L. -και υπό το βάρος διαρκών παρακλήσεων- πέτυχε την έξοδο του από το νοσοκομείο. Παρ' όλα αυτά, όπως ήταν ατελώς θεραπευμένος, και επειδή η κατάσταση του ενέπνεε ζωηρές ανησυχίες, γρήγορα συζήτησαν για να τον ξαναστείλουν στο Bedlam. Ο D.L. φοβισμένος, αποφάσισε να έρθει στο Παρίσι [...]. Ο D.L. παραπονιόταν με πίκρα για την οικογένεια του ιδιαίτερα για τη μητέρα του, η οποία «με πρόσχημα την τρέλα» τον είχε κλείσει σε νοσοκομείο. Λίγο καιρό μετά η διέγερση μεγάλωσε σε σημείο που κρίθηκε αναγκαίο να του επιβληθεί η απομόνωση. Όταν ο D.L. οδηγήθηκε στο Bicêtre (19 Ιανουαρίου 1842), η μανιακή διέγερση είχε ξαφνικά δώσει τη θέση της σε μια

²¹³ Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière*, ό.π., σ. 189, 190.

βαθιά μελαγχολία, ή καλύτερα σε μια σιωπηρότητα από την οποία καμιά ερώτηση καμιά παράκληση δεν μπορούσε να τον βγάλει[...]. Μετά από μάταιες προτροπές αποφάσισα να νικήσω με το ντους, τη σκληρή σιωπή του. Έπρεπε και από αυτό να παραιτηθώ. Η διαίτα είχε πιο πολύ επιτυχία. Προφασιζόμενος ότι τον προσέχω σαν πολύ άρρωστο, υπερασπίστηκα το να του δίνουν ένα ζωμό πρωί και βράδυ και δύο φλιτζάνια αφεψημάτος[...].⁵ Ιουνίου η κατάσταση του αρρώστου δεν έχει αλλάξει καθόλου. Συνταγή 3 γραμμαρίων περίπου dawamesk²¹⁴. Αμέσως μετά ένα δυνατό φλιτζάνι καφέ. Οι συνήθειες επιπτώσεις του χασίς εκδηλώνονται αργά [...]. 1η Ιουλίου καμιά εμφανής βελτίωση. Ο άρρωστος φαίνεται μάλιστα να υιοθετεί συνήθειες ρυπαρότητας. Γίνεται ανέμελος και απαθής. 2η Ιουλίου: Νέα συνταγή dawamesk (3 γραμμ.). Δύο φλιτζάνια καφέ το ένα πριν και το άλλο μετά[...]. Ήρεμη νύχτα βαθύς ύπνος. Από 3 έως 25 Ιουλίου η διέγερση ελαττώνεται αισθητά, ο άρρωστος θεραπεύεται περισσότερο, και προχωράει προφανώς προς την ίαση. Στις 14 του επόμενου Σεπτεμβρίου εγκατέλειπε το νοσοκομείο σε άριστη υγεία[...].²¹⁵

Για να επανέλθουμε στις γυναίκες, λόγω του υπερπληθυσμού, της έλλειψης πόρων, αλλά και στα πλαίσια μιας υποτιθέμενης ισότητας μεταξύ των ασθενών, σε πολλά άσυλα επιβάλλεται από τους γιατρούς μια κοινή ενδυμασία, που θα βοηθήσει άλλωστε και στη θεραπεία ορισμένων, αποτρέποντας τις από την υπερβολική κοκεταρία που όπως είδαμε παραπάνω θεωρείται σύμπτωμα τρέλας. Με αυτήν τη δήθεν εξισορρόπηση των κοινωνικών διακρίσεων μεταξύ των ασθενών μέσω της ενδυμασίας, δημιουργείται μια νέα κατηγορία γυναικών οι «έγκλειστες», που στιγματίζονται αυτόματα λόγω ακριβώς της κοινής τους ενδυμασίας.²¹⁶ Τα 11,50 φράγκα που αναλογούν σε κάθε έγκλειστη το 1841, φτάνουν ώστε αυτή η κοινή ενδυμασία, να είναι ένα κακό γκρι ρούχο πολύ ζεστό για το καλοκαίρι ενώ από το 1842 καταργούνται και τα ξύλινα παπούτσια (σαμπό), ως επικίνδυνα αφού συχνά μετατρέπονται σε όπλα στα χέρια των πλέον διαταραγμένων μανιακών.²¹⁷

Όλο το παραπάνω σκηνικό δεν μπορεί παρά να γεννά σε πολλούς από τους έγκλειστους την επιθυμία της απόδρασης. Ο ετήσιος αριθμός των αποδράσεων σε εθνικό επίπεδο μεταξύ 1838-1870 είναι περίπου 100. Δυστυχώς τα στατιστικά στοιχεία δεν μας παρέχουν κατανομή ανά φύλο, αν και φαίνεται ότι οι αποδράσεις που πραγματοποιούνται στο Bicêtre είναι αριθμητικά πιο σημαντικές, ακριβώς λόγω της φυσικής δύναμης των εκεί έγκλειστων αντρών. Επίσης σε περιόδους πολιτικής αποδιοργάνωσης όπως π. χ το 1871, παρατηρείται αύξηση των αποδράσεων που τη συγκεκριμένη χρονιά φτάνουν τις 205. Επιπλέον είναι αδύνατον να συμπεράνουμε αν ο αριθμός των αυτοκτονιών που συμβαίνουν κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, είναι αποτέλεσμα της ψυχικής ασθένειας ή πράξη απελπισίας λόγω του εγκλεισμού. Συγκριτικά πάντως μεταξύ 1854-1860 στα ψυχιατρικά άσυλα αυτοκτονούν 45 γυναίκες έναντι 71 αντρών.²¹⁸

²¹⁴ Χασίς σε υπερβολικά μεγάλες δόσεις με τη μορφή ενός γλυκού, παχύρρευστου παρασκευάσματος, ουσιαστικά μια πράσινη μαρμελάδα αναμεμιγμένη με ινδική κάνναβη.

²¹⁵ Moreau (de Tours) Jacques- Joseph, *Du Hachisch et de l'aliénation mentale*, Librairie de Fortin, Masson et cie, Παρίσι 1845, σ. 427, 428, 429, 430, 431 (gallika bnf).

²¹⁶ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 113.

²¹⁷ Στο ίδιο, σ. 114, 115.

²¹⁸ Στο ίδιο, σ. 159-161.

Τέλος αν η ζωή στο άσυλο ρυθμίζεται γύρω από το θέμα της εργασίας, η ζωή των αρρώστων ρυθμίζεται γύρω από την επίσκεψη του γιατρού-maître. «Έρχεται, θα περάσει», με αυτά τα λόγια οι άρρωστες, σημειώνει η Yannick Ripa, εκφράζουν την προσδοκία τους αλλά και τη συντομία της παρουσίας του γιατρού, κάποιου που πρέπει να δει τα πάντα, να διατάξει τα πάντα και να κάνει τα πάντα, χωρίς όμως να έχει τον απαραίτητο χρόνο για να το κάνει.²¹⁹ Οι άρρωστες συγκεντρώνονται σιωπηλά και περιμένουν σε σειρές στην τραπεζαρία ή κοντά στα κρεβάτια τους. Ο maître ακούει τις αναφορές των εποπτών και τις παρατηρήσεις των υπευθύνων και από αυτά τα δεδομένα καθορίζει τη «θεραπεία»: Κρύα ντους, συνταγές ναρκωτικών, ενθαρρύνσεις, απειλές, υποσχέσεις, ανταμοιβές τιμωρίες, όλα αυτά στα πλαίσια μιας υποτελούς σχέσης ανάμεσα σε μια élite που ξέρει αλλά δεν μπορεί να προσφέρει περισσότερα λόγω έλλειψης χρόνου και υποδομών, και κάποιων ψυχικά ασθενών που έχουν άγνοια και απλά υπομένουν.²²⁰ Μια διάγνωση από τη μεριά τους, με το επίθετο «αθεράπευτη», συνήθως μετά από δύο χρόνια νοσηλείας χωρίς εμφανή σημάδια βελτίωσης, μετατρέπει το άσυλο από τόπο θεραπείας σε τόπο διαμονής και σηματοδοτεί την αναχώρηση της άρρωστης για κάποια άσυλα (νέες oubliettes²²¹) της επαρχίας, όπου θα περάσει το υπόλοιπο της ζωής της αποκομμένη πλέον οριστικά από το οικογενειακό της περιβάλλον. Άλλωστε έξοδος και θεραπεία δεν είναι συνώνυμα του ασύλου τη συγκεκριμένη εποχή αφού στο διάστημα 1844-1858, για παράδειγμα, ένας στους 32 ανεξαρτήτως φύλου ασθενής βγαίνει θεραπευμένος από το άσυλο.²²²

---

²¹⁹ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 161. Λόγω προσωπικών βιωμάτων δεν μπορώ παρά να διαπιστώσω την ισχύ του κυρίαρχου γαλλικού προτύπου στον ελλαδικό χώρο, ακόμα και μέχρι το τέλος του 20^{ου} αιώνα. Στα αυτιά μου αντηχούν ακόμα οι γεμάτες προσμονή, λαχτάρα, αλλά και δέος φωνές των αρρώστων στην ψυχιατρική κλινική *Παναγία η Γρηγορούσα*, «Έρχεται ο Δόγκας», άμα τη αφίξει του αείμνηστου πατέρα μου.

²²⁰ Στο ίδιο. Λόγω πρόσφατης επίσκεψης μου σε ασθενή, μπορώ δυστυχώς να επιβεβαιώσω ότι ακριβώς αυτή η κατάσταση, όπως περιγράφεται από την Yannick Ripa, επικρατεί ακόμα και σήμερα σε δημόσια νοσοκομεία που διαθέτουν ψυχιατρικό παράρτημα στην χώρα μας, διαπιστώνοντας παράλληλα και πάλι, τη διάρκεια και την αντοχή στον χρόνο του κυρίαρχου γαλλικού ψυχιατρικού προτύπου. «Ο πρώτος νόμος για την επιστημονική αντιμετώπιση των φρενοβλαβών και την ίδρυση δημόσιων φρενοκομείων ψηφίστηκε στην Ελλάδα το 1862. Είχε ως πρότυπο τον γαλλικό νόμο του 1838 για τα Φρενοκομεία έναν από τους πλέον φιλελεύθερους της εποχής του και πρότυπο για την αντίστοιχη νομοθεσία των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών, ο οποίος αποτέλεσε την πρώτη απόπειρα νομοθεσίας δημόσιας ψυχιατρικής περίθαλψης. Το 1882 συστήνεται το φιλανθρωπικό ίδρυμα *Ζωρζή και Ταρσής Δρομοκαΐτειον* ή *Παφύλα* Φρενοκομείον για τη νοσηλεία και περίθαλψη των πασχόντων από οποιοδήποτε ψυχικό νόσημα και επικυρώνεται το καταστατικό λειτουργίας του. Οι εκτελεστές της διαθήκης αναθέτουν τον σχεδιασμό των κτιριακών εγκαταστάσεων στον Ε. Lunier, γνωστό ψυχίατρο της εποχής, επίτιμο γενικό επιθεωρητή των διοικητικών υπηρεσιών του γαλλικού υπουργείου Εσωτερικών. Η αρχιτεκτονική του Δρομοκαΐτειου έχει ως πρότυπο τα φρενοκομεία της Δυτικής Ευρώπης, και ιδιαίτερα όσα έχουν ανεγερθεί με βάση τις θεωρίες του γάλλου ψυχιάτρου Jean Etienne Dominique Esquirol». Βλέπε Καραμανωλάκης Βαγγέλης, *Από τα μοναστήρια στο φρενοκομείο Η αντιμετώπιση των τρελών στο ελληνικό βασίλειο τον 19ο αιώνα*, Αρχαιολογία & Τέχνες, σ. 19, Αθήνα 2011 και *Το Δρομοκαΐτειο Φρενοκομείο: 1887-1903 Όψεις της εγκατάστασης ενός ιδρυματικού θεσμού*, σ. 46,47.

²²¹ Έτσι ονομάζονταν οι φυλακές στο Ancien regime, από το ρήμα oublier που σημαίνει λησμονώ, ξεχνώ.

²²² Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 161-163, 173, 175.

Το ίδιο το προσωπικό εξ άλλου υπόκειται σε μία ασυλοποίηση στο Salpêtrière, αφού οι έξοδοι των εργαζομένων από το άσυλο ήταν εξαιρετικά σπάνιες. Σύμφωνα με την εγκύκλιο της 20/3/1857 οι εργαζόμενες στο Salpêtrière υπόκειντο σε μόνιμη διαμονή και δεν μπορούσαν να απουσιάσουν πέραν των δύο συνεχόμενων ημερών χωρίς η σπάνια άδεια τους, να είναι υπογεγραμμένη από τον υπουργό Εσωτερικών. Δημιουργείται έτσι ένα είδος «ασυλικού χωριού», στο οποίο πολλές φορές το κατώτερο προσωπικό είναι πρώην κρατούμενες (όπως αναφέραμε ότι συνέβαινε και με τους άντρες), πάντα επιρρεπείς σε υποτροπές. Η παρουσία των μοναχών από τις οποίες συχνά απαρτίζεται το προσωπικό, προκαλεί πολλές συγκρούσεις μεταξύ εκκλησιαστικών/λαϊκών. Πολλές μοναχές αρνούνται για παράδειγμα, να υποταχθούν στην εξουσία του υπεύθυνου πλέον διευθυντή γιατρού, μετά το νόμο του 1838, και εξακολουθούν να υπακούουν, όπως πριν τον νόμο, στις διαταγές της ανώτερης από αυτές, αδελφής μοναχής.²²³ Το γυναικείο άσυλο έτσι, είναι ένας ασεξουαλικός χώρος κατοικούμενος από γυναίκες, όπου η αντρική ταυτότητα του γιατρού ευνοεί αυτό που σήμερα θα ονομάζαμε (χρησιμοποιώντας ψυχιατρικούς όρους), μεταφορά και προβολή των φαντασιώσεων, των έγκλειστων γυναικών στο πρόσωπο του αρσενικού πανίσχυρου maître- aliéniste.²²⁴

---

²²³ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 161-163.

²²⁴ Στο ίδιο, σ. 166.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Πολιτικοί και κοινωνικοί επαναστάτες στο στόχαστρο των aliénistes

5.1. Από την Theroigne de Mericourt στη δημοκρατική ασθένεια και τις εμπρήστριες της κομμούνια

Σύμφωνα με την ιστορικό Laure Murat, οι πρώτες δοκιμές της γκιλοτίνα αυτής της τρομερής μηχανής, πραγματοποιήθηκαν στο Bicêtre, παρουσία του Cabanis και ίσως του Pinel, αλλά επίσης είναι ένας aliéniste του ίδιου νοσοκομείου, ο Felix Voisin, ο οποίος στα μέσα του 19ου αιώνα, υπήρξε από τους πρώτους ακτιβιστές για την κατάργηση της θανατικής ποινής, αποδεικτικό στοιχείο ότι η ψυχιατρική δεν είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γκιλοτίνα και γενικότερα τον καταναγκασμό. Σύμφωνα επίσης με την ίδια το 1790, συναντάμε για πρώτη φορά, υπό την πένα του Pinel, την έννοια της αύξησης των περιπτώσεων τρέλας κατά την επαναστατική περίοδο στο γενικό πίνακα των τρελών του Bicêtre (1793), όπως και στην πρώτη έκδοση της *Traité de la manie* (Μελέτη της Μανίας 1800), στην οποία τα «γεγονότα της Επανάστασης», παρουσιάζονται ως μία από τις τέσσερις κύριες περιστασιακές αιτίες της αλλοτρίωσης, ίσης ποσοτικής σημασίας, με εκείνες που προκαλούνται λόγω των «οικογενειακών θλίψεων». Η Murat θέτει επίσης το ζήτημα του ενδεχόμενου ρόλου του ασύλου ως πολιτικής φυλακής, κατά την περίοδο της Επανάστασης και της Αυτοκρατορίας, υπενθυμίζοντας όμως επίσης ότι οι Pinel και Pussin είχαν κρύψει την ίδια περίοδο πολιτικούς κρατούμενους, με στόχο τη σωτηρία τους, και ότι ο εγκλεισμός στη συνέχεια των αντιπάλων του Ναπολέοντα με την αιτιολογία της παραφροσύνης, είναι στην πραγματικότητα σε μεγάλο βαθμό ένας μύθος.²²⁵

Όπως ήδη είδαμε το φρενολογικό δόγμα προσπάθησε να συνδέσει την ασχήμια ή τη σωματική αναπηρία με τους ριζοσπαστικότερους και ηττημένους πλέον (κατά την εποχή εισαγωγής του φρενολογικού δόγματος στην Γαλλία) επαναστάτες, όπως ο Barère, ο Lanthenas ή ο Le Peletier προσπαθώντας να αποδείξει ότι το κρανίο τους παρέπεμπε σε εγκληματία. Με ότι έχουμε μέχρι τώρα αναφέρει, μπορούμε να φανταστούμε ποια είναι η αντιμετώπιση των γυναικών επαναστατριών από την επιστημονική κοινότητα και ειδικότερα από τους aliénistes. Πράγματι οι γυναίκες που συνειδητά ή ασυνείδητα εισέρχονται στην πολιτική σφαίρα θεωρούνται και επικίνδυνες και τρελές. Έτσι για παράδειγμα η Anette κλείνεται το 1853 για επτά μήνες στο άσυλο επειδή ήθελε να συνομιλήσει με τον αυτοκράτορα Ναπολέοντα Γ', ενώ το 1854 η Gislaïne οδηγείται στο Salpêtrière, επειδή πέταξε μια πέτρα στην αυτοκρατορική άμαξα που διέσχισε τον δρόμο. Η γυναικεία πολιτική ανυπακοή ακόμα και αν είναι μεμονωμένη ή και βλακώδης είναι άρα, μία τρελή πράξη. Οι aliénistes σε αυτό το πλαίσιο επεξεργάζονται μία θεωρία «πολιτικής τρέλας», ώστε να δώσουν μία επιστημονική δικαιολογία σε παρόμοιους εγκλεισμούς, ενώ παράλληλα

²²⁵ Haustgen Thierry, *Une nouvelle approche des relations entre psychiatrie et politique, Analyse de l'ouvrage de Laure Murat, L'Homme qui se prenait pour Napoléon. Pour une histoire politique de la folie*, Gallimard, 2011 ανακτήθηκε 5/6/2019, <https://www.cairn.info/revue-psn-2013-1-page-107.htm>.

στρέφουν το βλέμμα τους στο παρελθόν, και τις γυναίκες που συμμετείχαν στην επανάσταση του 1789, για να τεκμηριώσουν την θεωρία τους.

Το 1807 ο Esquirol δέχεται στο Salpêtrière την Theroigne de Mericourt²²⁶ που φτάνει εκεί σε μεγάλη διέγερση προσβάλλοντας και απειλώντας τους πάντες. Από τη στρατευμένη επαναστάτρια, τη φλογερή φεμινίστρια, που ντυνόταν αμαζόνα δεν έχει απομείνει παρά μόνο η φήμη. Η Theroigne είχε ήδη χάσει την λογική της -κατά τους aliénistes- από το 1793, όταν υπερασπιζόμενη τον Γιρονδίνο Brissot σε μια συνεδρίαση της Συμβατικής Συνέλευσης, είχε στη συνέχεια δαρθεί και μαστιγωθεί από μια χούφτα αντίθετων με την κίνηση της αυτή γυναικών, που ανήκαν στη Λέσχη των Επαναστατριών. Κλείνεται για πρώτη φορά σε άσυλο κατά την περίοδο του Διευθυντηρίου για να βρεθεί στην συνέχεια στο Salpêtrière, έχοντας χάσει εντελώς την επαφή με την πραγματικότητα, κουλουριασμένη σε ένα κελί, περπατώντας στα τέσσερα και μη επικοινωνώντας με κανέναν. Ο Esquirol περιγράφει την κατάσταση της ως ζοφερή αφού την έχει δει «να τρώει άχυρα, φύλλα, κομμάτια κρέας πεταμένα στη λάσπη, και να πίνει δύσοσμο νερό από τους υπονόμους που το προτιμάει από οποιοδήποτε άλλο ποτό».²²⁷ Η τωρινή της κατάσταση απλά επιβεβαιώνει, σύμφωνα με τον Esquirol, ότι η τρέλα της προϋπήρχε και κατά την περίοδο της πολιτικής της δράσης, σε λανθάνουσα μορφή. Η όποια επιτυχία της στον πολιτικό στίβο, οφείλεται άρα σύμφωνα με τον τελευταίο, στις χάρες της, και «στο ότι κοιμήθηκε με τους περισσότερους αρχηγούς του λαϊκού κόμματος συμβάλλοντας έτσι (παρ' όλα αυτά), στις μέρες της 5ης και 6ης Οκτωβρίου 1789». Με αυτό το μη επιστημονικό σκεπτικό ο Esquirol επιβεβαιώνει την κοινωνική πεποίθηση, τόσο ισχυρή πλέον με το πέρασμα των χρόνων, σύμφωνα με την οποία η πολιτική δραστηριότητα των γυναικών είναι εντελώς ασύμβατη με τη φύση τους και αν, για οποιοδήποτε λόγο, τελικά υπάρξει, δεν μπορεί παρά να την οδηγήσει στην έκρηξη της τρέλας. Αρχικά αυτό το ψευδο-επιστημονικό δίκτυο ανάγνωσης, σημειώνει η Yannick Ripa, στοχεύει μόνο τις γυναίκες. Σταδιακά λόγω των επαναστάσεων και της γενικότερης κοινωνικής αναταραχής που επικρατεί στη Γαλλία και γενικότερα στην Ευρώπη, ολόκληρο τον 19ο αιώνα, θα γενικευθεί και θα συμπεριλάβει όποιον εναντιώνεται στην κυρίαρχη αστική ιδεολογία.²²⁸

Παρόλο που η πτώση του Κάρολου 10ου δεν άλλαξε πολύ την καθημερινή ζωή των Γάλλων, αυτή του Λουδοβίκου Φίλιππου το 1848 σήμανε την αρχή της πρώτης δημοκρατικής και κοινωνικής επανάστασης. Ιδιαίτερα για τη Γαλλία, παρατηρεί ο καθηγητής Γεράσιμος Βώκος, πρώτη χώρα στην οποία καθιερώνεται η καθολική ψηφοφορία (με εξαίρεση τον γυναικείο πληθυσμό), το εκλογικό σώμα

---

²²⁶ Τον Μάρτιο του 1792, 319 επαναστατημένες Παριζιάνες θέτουν το αίτημα του να μεταφέρουν όπλα όπως οι άντρες ενώπιον της Εθνοσυνέλευσης, υπό την ώθηση της Pauline Léon. Στην αναφορά της (6/3/1792) η τελευταία, υπογραμμίζει ότι είναι «φυσικό δικαίωμα» των γυναικών να οργανωθούν στην Εθνική Φρουρά, στο όνομα της ισότητας των φύλων, ενώ λίγες μέρες αργότερα (25/3/1792), η Theroigne de Mericourt τις καλεί να οργανωθούν σε ένοπλες ομάδες καταρτίζοντας έναν κατάλογο αμαζόνων. Βλέπε Marand-Fouquet Catherine, *La femme au temps de la Revolution*, Stock/Laurence Pernaud, Παρίσι 1989, σ. 267, 268.

²²⁷ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 30-33.

²²⁸ Στο ίδιο, σ. 30-33.

ανέρχεται σε 9.395.000 από 250.000 που αριθμούσε ως το 1848. Ο αριθμός από μόνος του είναι εντυπωσιακός και δικαιολογεί τον τρόπο και το θυμό των εύπορων αστών, των οποίων ξεπερνά τη φαντασία, σύμφωνα με την εκτίμηση του βουλευτή Comenin, όπως τουλάχιστον την μεταφέρει ο γάλλος ιστορικός του 19^{ου} αιώνα Τοκβίλ: «Έχουμε δει ποτέ στον κόσμο κάτι παρόμοιο με αυτό που βλέπουμε σήμερα; Πού είναι η χώρα που έφτασε ποτέ στο σημείο να ψηφίζουν οι υπηρέτες, οι φτωχοί, οι στρατιώτες; Ομολογήστε ότι κάτι τέτοιο δεν έγινε καν αντικείμενο φαντασίας ως σήμερα».²²⁹ Πολλοί γιατροί και εκτός Γαλλίας θα προσπαθήσουν να εξηγήσουν επιστημονικά την επανάσταση του 1848 συνδέοντας την με την τρέλα. Πράγματι, μόλις ένα χρόνο ύστερα από το ξέσπασμα της, το 1849, ο δόκτωρ Groddeck - πατέρας του διάσημου αργότερα Groddeck, συγγραφέα του βιβλίου *Αυτό*, που τόσο πολύ θαύμαζε ο Φρόιντ- υποστήριξε τη διδακτορική του διατριβή με θέμα *Η δημοκρατική ασθένεια Νέο είδος τρέλας*,²³⁰ έργο που θα σχολιάσει ο γάλλος aliéniste Briere de Boissmont(1797-1881), στο *Annales medico psychologiques* το 1850. Κατά τον Groddeck εκείνο που έχει μεγαλύτερη σημασία -και στο σημείο αυτό ο ερευνητής αφήνει διακριτικά να διαφανεί ότι εδώ ακριβώς βρίσκεται η συμβολή του, όπως σημειώνει ο Γ. Βώκος- είναι η συμπίκνωση όλων των εγωιστικών παθών στην εμπάθη αγάπη για την ελευθερία, όπως ο συγγραφέας φροντίζει να το υπογραμμίσει στο κείμενό του. Όταν η ελευθερία υπάρχει παντού, όλες οι ατομικές υπάρξεις έχουν τη δυνατότητα να αναπτυχθούν, γιατί αλληλοπεριορίζονται, δημιουργώντας ένα είδος ισορροπίας. Το πρόβλημα προκύπτει όταν η ισορροπία αυτή διασαλεύεται. Η διασάλευση με τη σειρά της συντελείται όταν η αγάπη για την ελευθερία γίνεται πάθος, δηλαδή δεν γνωρίζει όρια και φραγμούς. Τότε η ελευθερία θέλει να ανατρέψει και να καταστρέψει τα πάντα, επιχειρώντας εναντίον της εξουσίας έναν συνεχή αγώνα, μια τρομερή μάχη, η οποία θα τελειώσει με την οριστική εκμηδένιση κάθε αρχής. Ευτυχώς, ο αριθμός των ανθρώπων που έχουν παρασυρθεί από το πάθος για ελευθερία, δεν είναι μεγάλος. Δυστυχώς όμως υπό τη σημαία τους εντάσσεται και ένας συρφετός από όλες τις τάξεις, διψασμένος να απολαύσει τα πλήγματα εναντίον της αρχής της οποίας μισεί το κύρος. Πώς εξηγείται η παρουσία του συρφετού; Ο Groddeck την αποδίδει στο ένστικτο της μίμησης. Η ασθένεια του καιρού μας, συνεχίζει ο Groddeck, είναι το προϊόν όλων των αιτιών που απαριθμήσαμε προηγουμένως. «Βγαλμένη από το αίμα και τα ερείπια των οδοφραγμάτων, η κυριαρχία του λαού σήκωσε το απειλητικό της κεφάλι. Η σπίθα που ξεκίνησε από τη Γαλλία βρήκε σε όλη την Ευρώπη εύφλεκτες ουσίες και η πυρκαγιά εκδηλώθηκε. Η λέξη δημοκρατία διασχίζει όλη την Ευρώπη με την ταχύτητα της θύελλας. Οι σοσιαλιστές, οι κομμουνιστές, οι ρεπουμπλικάνοι μιλούν για δημοκρατία. Ακόμη και οι μοναρχικοί μιλούν για δημοκρατική μοναρχία. Δεν θα αφηγηθώ όλα τα γελοία παραληρήματα στα οποία οδήγησε η μανία της προόδου η οποία, στο κομμουνιστικό

²²⁹ Βώκος Γεράσιμος, *ένα νέο είδος τρέλας: η δημοκρατία*, ανακτήθηκε, 7/5/2019, Χρόνος // τεύχος Είκοσι επτά, Ιούλιος 2015, <http://www.chronosmag.eu/index.php/g-s-e-l-e.html>.

²³⁰ Στο ίδιο.

σύστημα, με το διάσημο σύνθημα 'η ιδιοκτησία είναι κλοπή'²³¹, θέλει να μας οδηγήσει στο καθεστώς της Σπάρτης».²³²

Με αφορμή ακριβώς το βιβλίο του γερμανού συναδέλφου του, ο συντηρητικός στις πολιτικές πεποιθήσεις Brierre de Boissmont προχωρεί ένα βήμα παραπάνω, φιλοτεχνώντας το πορτρέτο του «αφρίζοντος εξεγερμένου»: «Οι μανιακοί εμφανίζονται κατά προτίμηση στις αδελφικές συγκεντρώσεις που ονομάζονται λέσχες (club). Έχουν τα μαλλιά τους αχένιστα, πολύ συχνά βρόμικα, τα μάτια γουρλωμένα, το στόμα στραβό. Η ομιλία τους μεταφράζεται συχνά σε κοφτούς ήχους, σε κραυγές, σε απειλές, ουρλιαχτά που ανάμεσά τους διακρίνονται οι λέξεις άτιμο κεφάλαιο, άθλιοι αστοί, κατάλυση της παλιάς κοινωνίας».²³³ Το 1848, σηματοδοτεί λοιπόν, κατά συνέπεια, την εμφάνιση στα αρχεία των γαλλικών ασύλων, παραληρημάτων που χαρακτηρίζονται ως πολιτικά. Η Murat παρουσιάζει στο βιβλίο της *Ο άνθρωπος που νόμιζε ότι ήταν ο Ναπολέων. Για μια πολιτική ιστορία της τρέλας*. (L'Homme qui se prenait pour Napoléon. Pour une histoire politique de la folie), τους «μελαγχολικούς ρεπουμπλικάνους», τους «πεισματάρηδες κομμουνιστές» και τους «δημοκράτες με παραισθήσεις». Γενικά οι γάλλοι aliénistes φαίνεται να λαμβάνουν θέση απέναντι στις επαναστάσεις και τους επαναστάτες, ανάλογη, των δικών τους πολιτικών πεποιθήσεων.²³⁴ Στο βιβλίο της η Murat ασχολείται επίσης με το ζήτημα της μεγαλομανίας που παίρνει διαστάσεις επιδημίας καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, όπως φαίνεται από τα μητρώα του Bicêtre. Πολλοί άρρωστοι πιστεύουν ότι είναι ο αυτοκράτορας, την ίδια στιγμή που το ψυχολογικό προφίλ του αυτοκράτορα προκαλούσε το ενδιαφέρον των φρενολόγων (παρά την εχθρότητα του ίδιου σε αυτό το «βιεννέζικο» δόγμα) όπως και του εγκληματολόγου Lombroso. Ο Ναπολέοντας χαρακτηρίστηκε μεταφορικά ως ανόητος από διάφορους ιστορικούς του 19^{ου} αιώνα (Thiers, Michelet, ο εγκυκλοπαιδιστής Pierre Larousse), αλλά η Murat παρατηρεί ότι οι aliénistes της εποχής δεν τον μελέτησαν, παρά την απόπειρα αυτοκτονίας του το 1814. Σήμερα, οι αμερικανοί ψυχίατροι Goodwin και Jamison τον κατατάσσουν μεταξύ των ιστορικών χαρακτήρων με μια ήπια μορφή διπολικής διαταραχής, μαζί με τον Μέγα Αλέξανδρο, τον Lincoln και τον Churchill.²³⁵

Ως προς τους επαναστάτες της κομμούνια ο συντηρητικός όπως ήδη αναφέραμε Brierre de Boismont θα δηλώσει εκ νέου το 1871, ότι «αυτά τα άτομα (οι επαναστάτες) έχουν για την οικογένεια, την περιουσία, την ατομικότητα, την ελευθερία, τη νοημοσύνη, τη σύσταση των κοινωνιών, ιδέες τόσο πολύ αντίθετες με τη φύση που μόνο η τρέλα μπορεί να δικαιολογήσει».²³⁶ Αν και σε ένα τελείως διαφορετικό πολιτικό χώρο, ο γιατρός Georges Clemenceau, δήμαρχος της Μονμάρτης σχολιάζοντας την εξέγερση θα γράψει: «Παρατήρησα εκεί το παθολογικό

²³¹ Το γνωστό σύνθημα «η ιδιοκτησία είναι κλοπή» (la propriété est un vol), ανήκει στον πολύ προοδευτικό «ουτοπιστή» σοσιαλιστή φιλόσοφο, Proudhon, εντελώς οπισθοδρομικό όμως ως προς το γυναικείο ζήτημα(η γυναίκα μπορεί να είναι δύο πράγματα πόρνη ή νοικοκυρά).

²³² Βώκος Γεράσιμος, *ένα νέο είδος τρέλας: η δημοκρατία*, ό.π.

²³³ Στο ίδιο.

²³⁴ Haustgen Thierry, *Une nouvelle approche des relations entre psychiatrie et politique*, ό.π.

²³⁵ Στο ίδιο.

²³⁶ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 34.

φαινόμενο που θα μπορούσε κανείς να ονομάσει παραλήρημα του αίματος. Μια πνοή τρέλας φάνηκε να έχει περάσει από αυτό το πλήθος».²³⁷ Πιθανότατα λόγω της μοναδικότητας της η κομμούνα αφού δεν μοιάζει με καμία από τις προηγούμενες παραδοσιακές επαναστάσεις,²³⁸ «ενώνει» τους επιστήμονες διαφορετικών πολιτικών πεποιθήσεων. Βέβαια ο Brierre de Boismont προχωράει ακόμα περισσότερο λαμβάνοντας σαφή πολιτική θέση, και εφευρίσκει λόγω της επιστημονικής του ιδιότητας μία νέα μορφή τρέλας: «Υπάρχουν κάποιοι φανατικοί που ονειρεύονται μια ανακαίνιση του κόσμου με ανέφικτα μέσα. Αυτοί είναι τα πρώτα στοιχεία της «δημαγωγικής τρέλας». Η κοινωνία ξέρει σήμερα ότι αυτοί οι σεχταριστές θέλουν να την καταστρέψουν για να καταχραστούν τις περιουσίες και τα κεφάλαια όσων κατέχουν, πεπεισμένοι ότι αυτοί είναι οι νόμιμοι κάτοχοι. Η κοινωνία οφείλει να αυτουπερασπιστεί, κατά αυτών των αληθινών εγκληματιών, με κάθε νόμιμο μέσο». Το ψυχιατρικό άσυλο είναι ένα από αυτά τα νόμιμα μέσα. Είναι εκεί για να σταματήσει την επιδημία. Η επείγουσα ανάγκη απαιτεί την επίθεση στις ρίζες του κακού και κυρίως στις πιο αιχμηρές εκφράσεις του. Οι γυναίκες σε αυτό το πλαίσιο γίνονται φυσικά και πάλι, ο προτιμώμενος στόχος των aliénistes. Σε αυτό το πλαίσιο οι επαναστατημένες γυναίκες της Κομμούνα που βάζουν φωτιές (petroleuses), δεν είναι πλέον γυναίκες. Είναι λεσβίες που έχουν ανταλλάξει τις χάρες του φύλου τους με τα αντρικά ελαττώματα.²³⁹ Επιπλέον σύμφωνα με τον συγγραφέα Du Camp όλες οι πράξεις τους κατευθύνονται από τις ακόρεστες σεξουαλικές τους ανάγκες, άρα η εμπρήστρια δεν είναι πλέον γυναίκα είναι μάγισσα. Και επειδή ο Du Camp ζει στον 19^ο αιώνα η μαγεία τους δεν προκλήθηκε από τον διάβολο αλλά από την τρέλα.²⁴⁰ Τελικά οι γιατροί, μετά από έρευνα για το αν η ήττα του 1871 και η κομμούνα επηρέασαν την ψυχική κατάσταση των Γάλλων κατέληξαν σε ένα γενικό συμπέρασμα σύμφωνα με το οποίο, αυτό συνέβη μόνο σε όσους είχαν προδιάθεση.²⁴¹

5.2. Οι παράνομοι εγκλεισμοί των «κοινωνικά απροσάρμοστων» - Οι περιπτώσεις της Hersilie Rouy και του Jean Mistral

Η πρώτη αναφορά για παράνομο εγκλεισμό γίνεται στις 6/8/1846, από μια χήρα έγκλειστη στο Charenton. Η έγκλειστη θέλει να αποδείξει ότι τίποτα δεν δικαιολογεί τον μακροχρόνιο εγκλεισμό της, ο οποίος προκλήθηκε μετά από μία συκοφαντική επιστολή και ικετεύει με πολύ σεβασμό τον υπουργό να της απαντήσει

²³⁷ Haustgen Thierr, *Une nouvelle approche des relations entre psychiatrie et politique*, ό.π.

²³⁸ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 34.

²³⁹ Άλλη μια προκατάληψη που υπάρχει από την περίοδο της γαλλικής επανάστασης: Ο εισαγγελέας της Κομμούνα των Παρισίων, Pierre-Gaspard Chaumette, εκπρόσωπος των αβράκωτων, μιλώντας στις δημοκρατίσες λίγες μέρες μετά το κλείσιμο των γυναικείων λεσχών (30/10/1793) και χειροκροτώντας τις εκτελέσεις της Olympe de Gouges (4/11/1793) της Mme Roland (8/11/1793) και φυσικά της Charlotte Corday (18/7/1793), θέλοντας να καυτηριάσει τη μνήμη τους, αλλά και να προειδοποιήσει όσες δημοκράτισες εξακολουθούσαν να φοράνε τον «κόκκινο επαναστατικό σκούφο» θα πει: «[...]Αυτές οι λεσβίες, οι γυναίκες-άντρες, [...]Ανόητες γυναίκες που θέλετε να γίνετε άντρες [...]Στο όνομα της φύσης αφήστε μας να ξεκουραζόμαστε στο σπίτι μας βλέποντας το όμορφο θέαμα των παιδιών μας [...]». Βλέπε Reimpression de l'ancien Moniteur, Τόμος 18ος, Plon, Παρίσι 1847: «Aux republicaines 17/11/1793», σ. 450,451.

²⁴⁰ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 35, 38.

²⁴¹ Edelman N., *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 349, 350.

άμεσα. Ο ζουρλομανδύας που συχνά της επέβαλλαν, πιθανότατα την είχε εμποδίσει να προσφύγει νωρίτερα στην «καλοσύνη» του υπουργού αφού ο εγκλεισμός της μετρούσε ήδη 32 χρόνια. Ο αναλφαβητισμός των γυναικών, υποθέτει η Yannick Ripa, έπαιξε επίσης ρόλο στο γεγονός ότι οι γυναίκες δέχονταν τη μοίρα τους σιωπηλά, αφού δεν μπορούσαν εξ αιτίας αυτού να γράψουν επιστολές.²⁴²

Ο αρχικά «εθελοντικός» και στη συνέχεια αυτεπάγγελτος εγκλεισμός της πιανίστριας και «γεροντοκόρης» Hersilie Rouy στα ψυχιατρικά άσυλα, διήρκεσε 15 χρόνια πριν αναγνωριστεί ως αυθαίρετος. Το 1854 η Hersilie εγκλείεται στο άσυλο του Charenton στο Παρίσι, κατόπιν αιτήματος του ετεροθαλή αδελφού της, υψηλά ιστάμενου δημοσιογράφου Daniel, ο οποίος χρησιμοποιεί το άσυλο για να την αποκλείσει από την κληρονομιά του πατέρα τους. Για μεγαλύτερη ασφάλεια αποσιωπά την ταυτότητα του, και κρύβεται πίσω από τον γιατρό Pelletan, που υπογράφει για τον εγκλεισμό της. Το πιστοποιητικό εισαγωγής της γράφει ότι πάσχει από οξεία μονομανία με ψευδαισθήσεις μια κατάσταση που την καθιστά επικίνδυνη τόσο για τον εαυτό της όσο και για τους υπόλοιπους. Από το Charenton στο Salpêtrière και από εκεί σε πολλά άλλα άσυλα σε διάφορα διαμερίσματα, για 15 χρόνια η Hersilie δεν θα σταματήσει να διαμαρτύρεται για τον παράνομο εγκλεισμό της, αφού δεν είναι τρελή. Δεν ικανοποιείται με την ελευθερία της, που τελικά αποκτά το 1868 και προσπαθεί να αποδείξει τη διανοητική της ακεραιότητα. Μετά από πολλές δικαστικές προσφυγές και διαμαρτυρίες της στη Δημόσια Βοήθεια, ο διορισμένος από το κράτος σύμβουλος Crisenoy θα παραδεχτεί στην αναφορά του ότι «η δεσποινίς Rouy ήταν μια καλλιτέχνης με ταλέντο», που επιβίωνε από την εργασία της (κονσέρτα και μαθήματα πιάνου). Ο εγκλεισμός της ήταν παράνομος διότι ο γιατρός που την ενέκλεισε ήταν ταυτόχρονα αυτός που ζήτησε τον εγκλεισμό, κάτι που απαγορευόταν από τον νόμο του 1838. Επιπλέον ο συγκεκριμένος γιατρός αδιαφόρησε, ως προς το να επαληθεύσει την ταυτότητα της Rouy,²⁴³ και στηρίχτηκε στα λεγόμενα των γειτόνων της για να διαγνώσει την «τρέλα» της. Και για αυτούς η «τρέλα» της συνίστατο ακριβώς στον τρόπο ζωής της. Στο ότι δηλαδή ήταν μια γυναίκα μόνη που αγαπούσε τη μοναξιά και την τέχνη της, που επιβίωνε χάρη στην εργασία της, και που ήθελε να προοδεύει συνεχώς σε αυτό που έκανε. Ως αφορμή

---

²⁴² Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 159.

²⁴³ Κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού της η Rouy, προσπαθούσε μάταια να αποδείξει ποια πραγματικά είναι αφού ο αδελφός της, κάτοχος ανερχόμενης εξουσίας, του τύπου (διέθετε εφημερίδα και είχε υψηλές γνωριμίες), είχε φροντίσει να καταστρέψει κάθε αποδεικτικό στοιχείο της ταυτότητας της, είχε ανακοινώσει τον θάνατο της και είχε κατορθώσει να εισαχθεί στο άσυλο με το επίθετο της μητέρας της, Chevalier.

επικαλέστηκαν τον «πνευματισμό» (spiritisme),²⁴⁴ μόδα της εποχής στον οποίο επιδίδονταν αρκετοί, διανοούμενοι ακόμα και κάποιοι aliénistes.²⁴⁵

Όπως είπαμε αμειβόμενη εργασία και γυναίκα ήταν δύο έννοιες σχεδόν ασύμβατες στο επικρατούν συλλογικό φαντασιακό της αστικής τάξης. Πολύ περισσότερο όταν αυτή η εργασία ήταν πνευματική ή καλλιτεχνική όπως στην περίπτωση της Rouy. Οι aliénistes κατά τη διάρκεια των 15 χρόνων νοσηλείας της θα γράφουν σαρκαστικά κάτω από τη στήλη επάγγελμα, στις σχετικές με τη διανοητική της κατάσταση αναφορές τους, «ασχυρίζεται ότι είναι μουσικός».²⁴⁶ Η ίδια περιγράφει την απαγωγή της και την πρώτη της εντύπωση από το άσυλο ως εξής:

«[...]Δεν ξέρω από ποιον, ούτε πώς, ούτε μέσα από ποια μονοπάτια για τα οποία δεν έχω κρατήσει καμία μνήμη, -τόσο πολύ το συναίσθημα με είχε κυριεύσει όταν άκουσα την πόρτα να κλείνει πίσω μου-, που χρειαζόμουν όλη μου την ενέργεια για να φανώ ήρεμη και να απαντήσω σε αυτόν τον ξένο, ο οποίος, χωρίς να με έχει δει, ούτε να με έχει ανακρίνει ούτε να με αμφισβητήσει, διέθετε τη μοίρα μου κατά βούληση. Ωστόσο, αυτή η κατάσταση κράτησε μόνο όσο ο χρόνος του ταξιδιού. Μόλις σταμάτησα και βρέθηκα σε μια περικλειστη γειτονιά από όλες τις πλευρές, κατάλαβα την θέση μου. Μπορούσα να κοιτάζω γύρω και να δω πού είχα οδηγηθεί[...]. Οι καλόγριες (νοσοκόμες) με υποδέχτηκαν, αφαιρώντας τον μικρό σκύλο μου για να τον διαθέσουν στην κυρία κοντέσα R[...]. Την επόμενη ημέρα η επιβλέπουσα αδελφή Saint Sauver άρπαξε τα χαρτιά μου και τα 1102 φράγκα που είχα στο μικρό αλγερινό πορτοφολάκι μου[...].»²⁴⁷

Ο λόγος που η ίδια δεν αντιστάθηκε στον γιατρό-απαγωγέα της ήταν ακριβώς ότι ήθελε να αποφύγει την πιθανότητα να θεωρηθεί τρελή, γιατί όπως ήδη αναφέραμε, η μη υποταγή αποτελούσε σύμπτωμα διαταραχής και σήμαινε αυτόματο εγκλεισμό.²⁴⁸ Όσο περισσότερο φώναζε το πραγματικό της όνομα, όσο περισσότερο αντιδρούσε στις θεραπείες που υφίστατο (υδροθεραπεία, απομόνωση σε δωμάτιο χωρίς παράθυρα, εκφοβισμό), όσο έγραφε, καταγγέλλοντας την αυθαίρετη κράτηση της και τις μεθοδεύσεις του αδελφού της (στον αυτοκρατορικό εισαγγελέα βαρόνο Hausmann, στην αυτοκράτειρα Ευγενία και σε άλλους), τόσο περισσότερο αυτό ερμηνευόταν ως διέγερση προκαλώντας ανησυχία στους γιατρούς. Αντιμετώπισε τους μεγαλύτερους γάλλους aliénistes της εποχής οι οποίοι διαγίνωσκαν συνεχή επιδείνωση της ψυχικής της υγείας χρησιμοποιώντας όρους όπως «διαυγής τρέλα», ή «τρέλα της υπερηφάνειας», που θα διαγνώσει για παράδειγμα ο Ulysse Trélat, όσο η

²⁴⁴ Ο πνευματισμός γίνεται ολοένα και πιο δημοφιλής κατά τη δεκαετία του 1850, στις Ηνωμένες Πολιτείες, κερδίζοντας με αξιοσημείωτη ταχύτητα τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Αγγλία και τη Ρωσία. Η εμπειρία των τραπεζιών που γυρνάνε, κατά τη διάρκεια της οποίας οι νεκροί εκδηλώνονται, επιτρέπει να συνδεθεί ο ζωντανός με το υπερπέραν ασκώντας μια μεγάλη έλξη στους περισσότερους άνδρες των γραμμάτων και της επιστήμης σε τέτοιο βαθμό, ώστε μερικοί από αυτούς είναι πεπεισμένοι για την αυθεντικότητα αυτών των παραφυσικών φαινομένων (π.χ. Victor Hugo). Βλέπε *Spiritisme*, ανακτήθηκε 15/6/2019, <https://fr.wikipedia.org/wiki/Spiritisme>.

²⁴⁵ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 56, 57, 58.

²⁴⁶ Στο ίδιο σ. 83.

²⁴⁷ Rouy Hersilie, *Memoires d'une alienée*, Paul Ollendorf, Παρίσι 1883, σ. 56, 57, 58 (gallika bnf).

²⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 51.

Rouy μεταφερόταν από την μια «Βαστίλη»²⁴⁹ στην άλλη. Στο τελευταίο ίδρυμα-φυλακή-Βαστίλη, ο γιατρός Edouard Le Normand του Varannes, μετά από εξέταση μιας ώρας δεν διαγιγνώσκει καμία διαταραχή. Υπό αυτές τις συνθήκες, δεν βλέπει κανένα λόγο να την κρατήσει περισσότερο και αφήνεται ελεύθερη. Ο τύπος ενδιαφέρεται για την «υπόθεση Rouy», και έτσι, η Rouy θα ξεκινήσει μια νέα μάχη, για μια μεταρρύθμιση του νόμου του 1838 που θα απαγορεύει τις αυθαίρετες ψυχιατρικές επεμβάσεις.²⁵⁰ Από την απελευθέρωση της το 1868 και μέχρι τον θάνατο της το 1881, θα ξεσπάσει ένας πραγματικός πόλεμος ανάμεσα σε αυτήν, και την πλειοψηφία των aliénistes, που αρνούνται να παραδεχτούν ότι επί 15 χρόνια κρατείτο παράνομα ενώ ήταν, διανοητικά, απολύτως υγιής,²⁵¹ καλύπτοντας ο ένας τον άλλο, μια πρακτική που εγκαινιάζεται τότε όπως ήδη είδαμε, και ακολουθείται έκτοτε μεταξύ των ψυχιάτρων, μέχρι και σήμερα.

Η περίπτωση του Jean Mistral μακρινού συγγενή του νομπελίστα ποιητή Frédéric Mistral²⁵² είναι η πραγματική ιστορία ενός ανθρώπου ο οποίος, επειδή παντρεύτηκε από τρελό έρωτα μια Πολωνή χωρίς την συγκατάθεση του πατέρα του, εγκλείστηκε σε ψυχιατρικό άσυλο για 48 χρόνια. Ο Jean Mistral, ήταν ο γιος ενός πλούσιου εμπόρου-βιομήχανου της γαλλικής επαρχίας Saint-Rémy ο οποίος έφτιαχνε από γαϊδουράγκαθα μαλλί λαναρίσματος. Ο συγκεκριμένος έμπορος αφού κινήγησε την «ξένη», κλείδωσε αρχικά τον γιο του στο σπίτι προσποιούμενος ότι ήταν τρελός, παρά τη βίαιη αντίθεση του τοπικού πληθυσμού, καταφέροντας στη συνέχεια, και με τη βοήθεια φυσικά κάποιων aliénistes να τον εγκλείσει σχεδόν ισοβίως σε άσυλο. Παίρνοντας αυτήν την πραγματική ιστορία ο ιστορικός-λογοτέχνης Jean-Paul Clébert. βασιζόμενος πάντα στα ιστορικά στοιχεία, «έφτιαξε» ένα «μυθιστόρημα», αναδεικνύοντας όλα τα παράδοξα της γαλλικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα: Τη σκληρή πατερναλιστική εξουσία που επιβάλλεται τη συγκεκριμένη εποχή ακόμα πιο δυνατή λόγω της μεγάλης συσσώρευσης πλούτου, την υποκρισία αλλά και την ανερχόμενη δύναμη των notables δικηγόρων, την υποταγή των aliénistes στην πατερναλιστική-πλουτοκρατική εξουσία, το ρεύμα του ρομαντισμού στον αντίποδα όλης αυτής της σκληρότητας, τη δύναμη των προκαταλήψεων ως προς την έκφραση της σεξουαλικότητας που πλήττει τελικά και τα δύο φύλα, και την εξουσία και δύναμη του ανερχόμενου τύπου αφού μια συγκινητική ιστορία αγάπης, φτάνει να καταλήξει, υπόθεση του κράτους. Ταυτόχρονα αναδεικνύει το πόσο εύκολο τελικά ήταν τότε, ένας άνθρωπος, να καταστραφεί, ταπεινωμένος, επειδή αντιστάθηκε σε όλη αυτήν την καταπίεση, λόγω της αξιοπρέπειάς του και μόνο.

Ο πατέρας Mistral προόριζε τον γιο του Jean για διάδοχο στις επιχειρήσεις του γι' αυτό τον λόγο τον έστειλε για σοβαρές σπουδές στο κολέγιο του Tarascon.

²⁴⁹ Έτσι ονομάζει η ίδια στα απομνημονεύματα της τα άσυλα, όπως επίσης και ο δικηγόρος υπεράσπισης στη δίκη για τον Jean Mistral.

²⁵⁰ Το θέμα φτάνει μέχρι το κοινοβούλιο όπου και πρόκειται να συζητηθεί κατά τη συνεδρίαση της 16^{ης} Ιουλίου 1870, αλλά αναβάλλεται λόγω της έκρηξης της σύγκρουσης με τη Γερμανία. Το 1874 της χορηγήθηκε αποζημίωση και ετήσια σύνταξη. Πέθανε τον Σεπτέμβριο του 1881 από πνευμονία.

²⁵¹ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 51, 52.

²⁵² O Frédéric Mistral, νομπελίστας ποιητής, εμπνεύστηκε από τις κακουχίες του ξαδέλφου του, για να γράψει το διάσημο ποίημα του *Mireille*.

Μόνο που ο Jean δεν έδειχνε κανένα ενδιαφέρον για τις επιχειρήσεις του πατέρα του, ενώ αντιθέτως έδειχνε μεγάλη αγάπη για τη λογοτεχνία και τους ρομαντικούς ποιητές.²⁵³ Ο Jean ως ο μόνος γιος, στα πλαίσια της εκπαίδευσης του, αποστέλλεται από τον πατέρα του για να επισκεφθεί τους ανταποκριτές της επιχείρησης του στη Γερμανία και την Πολωνία. Εκεί ερωτεύεται, τη μεγαλύτερη του προτεστάντισσα Christina Wilhelmina Dombrowska, την οποία και παντρεύεται στη Βαρσοβία τον Ιούλιο του 1837, χωρίς να ζητήσει άδεια από τον πατέρα του. Ήταν 23 χρονών, και τη συγκεκριμένη εποχή για την ενηλικίωση έπρεπε κάποιος να έχει συμπληρώσει τα 25 έτη. Παρά τις παρακλήσεις του γιου του, ο πατέρας αρνείται αυτόν τον γάμο²⁵⁴ και διακόπτει να του προσφέρει τα προς το ζην. Οι νεόνυμφοι αποφασίζουν τότε να επιστρέψουν πίσω στο Saint-Rémy από τη Βαρσοβία, περπατώντας. Κοιμούνται στον δρόμο, για να εξασφαλίσουν φαγητό παίζουν κιθάρα, συχνά ζητιανεύουν και όταν φθάνουν στο Saint-Rémy τον Αύγουστο του 1838, είναι εντελώς εξαντλημένοι ενώ η κοπέλα είναι έγκυος.²⁵⁵ Εν τω μεταξύ, ο πατέρας του έχει καταφέρει λόγω της «ανηλικιότητας» να ακυρώσει το γάμο από ένα δικαστήριο του Παρισιού. Κατά την άφιξή τους, κλειδώνει τον Jean στο σπίτι του, δηλώνοντας ότι πάσχει από «μελαγχολική μονομανία», με τη βοήθεια ενός «δικού του» γιατρού (του Mercurin) ενώ παράλληλα αρνείται να δεχτεί τη Christina. Μέσω του άρθρου 8 του νέου, τότε, νόμου του Ιουνίου 1838 (που επιτρέπει να εγκλειστεί σε άσυλο, όπως είδαμε ένα οικογενειακό μέλος με την υποβολή ενός απλού ιατρικού πιστοποιητικού), τον εγκλείει πρώτα στη Μασσαλία και αργότερα (1852) στο Μονπελιέ²⁵⁶. Τον Δεκέμβριο του 1839, ο Jean ανακηρύσσεται «υπό απαγόρευση» από το δικαστήριο του Aix-en-Provence και το οικογενειακό Συμβούλιο ορίζει τον πατέρα του (φυσικά) ως κηδεμόνα του.²⁵⁷ Ο Jean είναι «τρελός» άρα αδύνατον να διαχειριστεί την περιουσία και τις πράξεις του. Τον βάζουν λοιπόν να υπογράψει ένα χαρτί που δεσμεύει όλη του τη ζωή ακριβώς τη στιγμή κατά την οποία θέλουν να αποδείξουν ότι η υπογραφή του δεν έχει καμιά απολύτως αξία, αφού λόγω ακαταλόγιστου δεν είναι υπεύθυνος για

---

²⁵³ Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie*, ό.π., σ. 32, 34 και *revue des grands procès contemporains*, 1883 τόμος 1, Chevalier, Marescq, Παρίσι 1883, σ. 157-198 (gallika bnf).

²⁵⁴ «Αγαπημένε μου πατέρα (γράφει ο Jean στην αλληλογραφία με τον πατέρα του), ξέρω ότι αντιτίθεστε σε αυτόν τον γάμο γιατί αμφιβάλλετε για την τιμιότητα της γυναίκας μου. Το μόνο που της λείπει είναι η προίκα. Είναι από πολύ καλή οικογένεια της Πολωνίας, εκπληκτικής ομορφιάς, και βρήκα σε αυτήν την μεγαλύτερη αθωότητα, και για να σας πείσω για την αγνότητα της, επιτρέψτε μου να σα μιλήσω ωμά». Ο Jean περιγράφει με ιατρικούς όρους την αγνότητα της κοπέλας κάτι που εξοργίζει ακόμη περισσότερο τον πατέρα. Βλέπε Clébert Jean-Paul, ό.π., σ. 37, και *revue des grands procès contemporains*, ό.π., σ. 157-198.

²⁵⁵ Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie* ό.π., σ. 36-38,50, και *revue des grands procès contemporains*, ό.π., σ. 157-198.

²⁵⁶ Το Μονπελιέ είναι την συγκεκριμένη εποχή η πόλη των γιατρών και των πλούσιων αρρώστων. Πολλοί πλούσιοι άγγλοι φυματικοί πάνε για να πεθάνουν εκεί με αξιοπρέπεια. Το άσυλο στο οποίο εγκλείεται ο Jean είναι ιδιωτικό, και διαφέρει κατά πολύ προς το καλύτερο, από τα δημόσια που περιγράψαμε παραπάνω. Ο πατέρας του πληρώνει πολλά χρήματα για τη διαμονή του εκεί. Βλέπε Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie*, ό.π., σ. 144,145,148,149.

²⁵⁷ Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie* ό.π., σ. 57,58,62,74,75,78 και *revue des grands procès contemporains*, ό.π., σ. 157-198.

αυτήν: Αν είναι τρελός δεν μπορεί να υπογράψει, αν υπογράψει αυτό σημαίνει ότι είναι τρελός.²⁵⁸

Η Christina αφού προσπάθησε να πολεμήσει, βοηθούμενη από κάποιους ανθρώπους του Saint-Rémy, θα εκδιωχθεί τελικά από τη Γαλλία το Μάρτιο του 1840 και ποτέ δεν θα ξανακουστεί κάτι για αυτήν και το παιδί της.²⁵⁹ Την ίδια χρονιά (1840) η Louise, η αδελφή του Jean, παντρεύτηκε τον Auguste-André Bernard. Φυσικά, ο γάμος αποφασίστηκε από τον πατέρα, ο οποίος χρειάζεται έναν άνθρωπο για να τον διαδεχτεί ως επικεφαλής της εταιρείας η οποία εφεξής θα πάρει το όνομα - όπως και ο γαμπρός κατ' απαίτηση του πατέρα- Mistral-Bernard (το όνομα πρέπει να συνεχιστεί πάση θυσία, θεμελιώδες αξίωμα της μπουρζουαζίας).²⁶⁰ Το 1868 ο πατέρας Misral πέθανε. Η κληρονομιά μοιράζεται μεταξύ της Louise και του Jean, που γίνεται πολύ πλούσιος (μιλάμε περίπου 60 εκατομμύρια φράγκα της εποχής).²⁶¹ Ο Jean εξακολουθεί να είναι κλειδωμένος στο Μονπελιέ και ο γαμπρός του, ο οποίος φροντίζει την εταιρεία γίνεται ο νόμιμος κηδεμόνας του, διαχειρίζεται άρα και την περιουσία του. Παράλληλα κάποιος Pierre Fournier²⁶² ξάδελφος από την μεριά του γαμπρού, ενδιαφέρεται για την ιστορία του Jean και θα ωθήσει εφημερίδες, διανοούμενους²⁶³ και γιατρούς να ασχοληθούν με την «υπόθεση Mistral». Ο Fournier χωρίς να ανησυχεί για το αν ο Jean ήταν ή όχι τρελός τη στιγμή του εγκλεισμού του, σκέφτεται ότι ο άτυχος κληρονόμος μιας κολοσσιαίας περιουσίας, θα μπορούσε να νοσηλεύεται κατ' οίκον από δικούς του ανθρώπους και όχι κλειδωμένος σε άσυλο. Γνωρίζει εξάλλου ότι ο νόμος επιτρέπει τη χρήση όλης της περιουσίας του παράφρονα, στον μεσάζοντα που τον φροντίζει.²⁶⁴ Το 1882, ο François-Joseph, Mistral-Bernard ο γιος της Louise, έγινε ο κηδεμόνας του θείου του, ενώ την ίδια χρονιά η υπόθεση είναι σε πλήρη έξαρση στον τύπο.²⁶⁵ Οι ρεπουμπλικάνοι παίρνουν το μέρος του Jean και του Fournier ενώ οι συντηρητικοί του ανιψιού και κηδεμόνα του.²⁶⁶

Το 1883 διεξήχθη μια δίκη στο Tarascon, υποκινούμενη από τον Fournier που θέλει να αποδείξει ότι ο Jean δεν είναι ούτε ήταν ποτέ τρελός, δίκη που θα προκαλέσει το ενδιαφέρον ολόκληρης της Γαλλίας, αφού μάρτυρες καταθέτουν ότι ο

²⁵⁸ Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie*, ό.π., σ. 79.

²⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 127,128, και εφημερίδα *gaulois* 4/2/1883 (gallikabnf)

²⁶⁰ Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie*, ό.π., σ. 131-133.

²⁶¹ Στο ίδιο, σ. 154,155 και *revue des grands procès*, ό.π., σ. 157-198.

²⁶² Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie*, ό.π., σ. 158 και *revue des grands procès*, ό.π., σ. 157-198.

²⁶³ Ο Adolphe Dumas ήταν ένας από αυτούς, που επί χρόνια με επιστολές του στον τύπο πάλευε για την απελευθέρωση του Jean, καταφερόμενος ταυτόχρονα κατά του νόμου του 1838. Βλέπε *revue des grands procès*, ό.π., σ. 157-198.

²⁶⁴ Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie*, ό.π., σ. 159.

²⁶⁵ Η εφημερίδα *Voltaire* αποφασίζει να διεξάγει μόνη της έρευνα για τις συνθήκες εγκλεισμού του Jean αναθέτοντας την υπόθεση στον διάσημο ρεπόρτερ της εποχής Paul Fresnay ο οποίος και κατορθώνει να επισκεφθεί τον Jean στο άσυλο και να μιλήσει μόνος μαζί του, γράφοντας μετά άρθρο στην εφημερίδα (ξεσηκώνοντας την οργή των Mistral) στο τέλος του οποίου, παρακαλεί τον υπουργό να φροντίσει ώστε αυτός ο ακίνδυνος, εκατομμυριούχος γέρος πλέον και παράφρων, περάσει όσο το δυνατόν καλύτερα τα τελευταία χρόνια της ζωής του. (Clébert Jean-Paul, ό.π., σ. 169, 178, 179, 187).

²⁶⁶ Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie*, ό.π., σ. 169.

Jean αν και εντελώς υπάκουος και γέρος πλέον, εξακολουθεί να υποβάλλεται σε υδροθεραπεία ολέθρια για την υγεία του και ότι άκουσαν τον υπεύθυνο γιατρό του ασύλου Rech, να λέει ότι θα ήταν κρίμα να φύγει ο Jean από το άσυλο διότι πληρώνει πολύ καλά! Την ίδια χρονιά οι εφημερίδες είναι γεμάτες από περιπτώσεις αυθαίρετης κράτησης, λόγω της τάσης εκδημοκρατισμού της χώρας που παρατηρείται την εποχή αυτή.²⁶⁷ Το 1884, μια άλλη δίκη θα ακολουθήσει στο Aix-en-Provence. Την ίδια χρονιά όλοι οι alienistes του Salpêtrière, μεταξύ των οποίων και ο διάσημος Charcot, προσυπογράφουν ότι ο Jean ακίνδυνος πλέον ηλικιωμένος, μπορεί να αφηθεί ελεύθερος αφού δεν θεωρείται επικίνδυνος για το κοινωνικό σύνολο. Πέντε μήνες μετά ο Charcot θα ανασκευάσει δηλώνοντας, αφού προηγουμένως έχει εξετάσει τον Jean, ότι είναι καλύτερα να μείνει στο άσυλο γιατί επειδή εκτελεί αμέσως οποιαδήποτε εντολή του δοθεί, δεν θα δίσταζε στην πρώτη πρόκληση, να κυκλοφορήσει ημίγυμνος δημόσια, εκθέτοντας τα γεννητικά του όργανα και ικανοποιώντας τις ανάγκες του χωρίς καμία αιδώ. Επιπλέον ο δικηγόρος του ανιψιού του, Aicard, σε μια προσπάθεια να ανασκευάσει το κοινό αίσθημα, και να παρουσιάσει τον πατέρα του Jean αντί για τέρας που έκλεισε άδικα τον γιο του στο άσυλο, σε στοργικό πατέρα που ενδιαφερόταν για αυτόν, θα δηλώσει ότι ο Jean ήταν ήδη τρελός όταν εγκλείστηκε, διότι επιδιόταν με μανία στον αυνανισμό.²⁶⁸ Προς επίρρωση μάλιστα των ισχυρισμών του επικαλέστηκε το κρανίο του Jean το οποίο είχε στραβώσει εξ αιτίας της ολέθριας συνήθειάς του, που είχε καταλήξει σε μανία, και από την οποία ο «στοργικός» πατέρας του είχε προσπαθήσει με κάθε μέσον να τον αποτρέψει.²⁶⁹ Το 1886, γίνεται μια τρίτη δίκη στο Tarascon όπου, για πρώτη φορά, ο Jean κλήθηκε να καταθέσει. Αναμφίβολα πολύ διαταραγμένος σε αυτή την πρώτη έξοδο μετά από 48 χρόνια ιδρυματοποίησης (κάποιοι υποστήριζαν επίσης ότι τον δηλητηρίασαν), θα πεθάνει λίγες εβδομάδες αργότερα, όταν το δικαστήριο φαινόταν σχεδόν έτοιμο να του αποδώσει καταλογισμό.²⁷⁰ Το άρθρο 8 του νόμου του 1838 που επέτρεψε τον 48ετή εγκλεισμό του θα καταργηθεί αρκετά αργότερα. Πολλές ανάλογες περιπτώσεις παράνομων εγκλεισμών, με κίνητρο κληρονομικά συμφέροντα παρατηρούνται τη συγκεκριμένη περίοδο, εκτός Γαλλίας, και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

---

²⁶⁷ Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie*, ό.π., σ. 189, 198, 200, και *revue des grands procès*, ό.π., σ. 157-198.

²⁶⁸ Το 1840 όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Jean-Paul Clébert, ένα φάντασμα στοιχειώνει όλη την Ευρώπη, αυτό του αυνανισμού, και κάθε ευυπόληπτος γονιός έχει στο κομοδίνο του το βιβλίο του γιατρού Tissot *Ο αυνανισμός, ή διατριβή για τις ασθένειες που προκαλούνται λόγω της πρακτικής του αυνανισμού*, στο οποίο και απαριθμούνται όλα τα σωστά μέτρα που ονομάζονται «συσκευές του ελέους», κλουβιά λυγαριάς, ζώνες αγνότητας, κορσές των γιατρών Jalade-Lafont, κ.α, συν πολλά άλλα μικρά βασανιστήρια όπως ο διαρκώς αναμμένος λαμπτήρας τη νύχτα, τα παγωμένα φύλλα, η υποχρέωση να σηκώνεται κάθε τρεις ώρες ο «προσβεβλημένος νέος» και να κάνει μερικά βήματα στο δωμάτιο. Βλέπε στο ίδιο σ.223,224. Να σημειώσουμε ότι στην δίκη του Pierre Riviere, οι aliénistes, είχαν επίσης επικαλεστεί τον αυνανισμό ως αιτία για την πρόκληση της ανθρωποκτονικής μονομανίας από την οποία έπασχε κατ' αυτούς ο Riviere.

²⁶⁹ Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie*, ό.π., σ. 213, 214, 219, 221, 222 και *revue des grands procès*, ό.π., σ. 157-198.

²⁷⁰ Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie*, ό.π., σ. 232,237.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Η γειτνίαση ψυχιατρικής και λογοτεχνίας - Η ψυχιατρικοποίηση της διανόησης

6.1. Ψυχιατρική και λογοτεχνία - Η αλληλεπίδραση δύο φαινομενικά ασυμβίβαστων χώρων

Το πρώτο μισό του αιώνα, όπως ήδη αναφέραμε η τρέλα εξακολουθεί να περιβάλλεται από ένα φωτοστέφανο μυστήριου, αν και είναι ήδη το αντικείμενο έντονου ενδιαφέροντος από την πλευρά του επιστημονικού κόσμου, ο οποίος αποβλέπει στην κατανόηση και τον προσδιορισμό των αιτίων αυτής της ψυχικής, πλέον, ασθένειας. Ταυτόχρονα αυτή η ανεπαρκής γνώση για την ψυχική ασθένεια εμπνέει μια μεγάλη περιέργεια και στον λογοτεχνικό κόσμο. Η σύνδεση μεταξύ ιατρικής και λογοτεχνίας είναι εξαιρετικά βαθιά αυτή τη στιγμή, δεδομένου ότι σε πολλά λογοτεχνικά έργα υπάρχουν ιδιαίτερα αποκαλυπτικές περιγραφές ορισμένων τύπων πνευματικής αλλοτρίωσης, όπως άλλωστε και η φιγούρα του *aliéniste*, που παρουσιάζεται σε αυτά, ως αυτός που κάνει τη διάγνωση, που προλέγει το φοβερό μέλλον του «τρελού», και που όταν θεραπεύει κάνει συχνά κατάχρηση της εξουσίας του. Από την άλλη πλευρά η νέα αυτή επανάσταση, η ψυχιατρική, βρίσκει μέσα στην λογοτεχνία μια άμεση και διαρκή ηχώ. Ωστόσο, δεν είναι η δυνατότητα θεραπείας που θα διατηρηθεί (μέσω της λογοτεχνίας), αλλά το δυνητικό δράμα που προσφέρει η τεράστια ήπειρος των νοητικών παθολογιών.²⁷¹

Η φαινομενολογία της ψυχικής αλλοτρίωσης αντιμετωπίζεται λοιπόν παράλληλα σε δύο μέτωπα: επιστημονικά, από τον ψυχίατρο, που είναι ο «αντικειμενικός συγγραφέας» των περιπτώσεων τρέλας και λογοτεχνικά από τους ρομαντικούς και νατουραλιστές συγγραφείς, που προσελκύονται τόσο από το μυστήριο της τρέλας όσο και από τις αβεβαιότητες αυτής της νέας επιστήμης, συμπεριλαμβανομένων και των εικόνων τους. Όλες αυτές οι πτυχές καθιστούν δυνατό τον ισχυρισμό μιας αναλογίας, ενός συνδέσμου και επίσης μιας πραγματικής ανταλλαγής μεταξύ του λογοτεχνικού και του ψυχιατρικού κόσμου. Εκτός από την ψυχιατρική με την εξερεύνηση της ψυχής ασχολούνται αυτή την εποχή, όπως ήδη αναφέραμε, ο μαγνητισμός- που θέλει να επιδείξει πειραματικά τις δυνάμεις του νου- και ο πνευματισμός ο οποίος στοχεύει στην εξήγηση της μετά θάνατον ζωής και της ψυχής, και τα οποία αρχικά ασπάζονται, τόσο κάποιοι *aliénistes* όσο και κάποιοι λογοτέχνες. Φυσικά το προνόμιο της αντικειμενικότητας το κατέχει λόγω «επιστημονικότητας» η ψυχιατρική, που θα καταδικάσει σύντομα τις παραπάνω μεθόδους, αφού όπως ήδη είδαμε στην περίπτωση της Rouy, η πρακτική του πνευματισμού ερμηνεύεται σύντομα από κάποιους ψυχιάτρους ως σύμπτωμα τρέλας και αποτελεί αιτία εγκλεισμού. Οι ιατρικές αναφορές ωστόσο που περιγράφουν περιπτώσεις τρέλας φαίνονται να λαμβάνονται υπόψη και να διαβάζονται ως υπέροχα κείμενα, ειδικά στην αρχή της παρουσίας του νέου κλάδου. Παρόλο που αυτά τα έργα προορίζονται για την επιστημονική αντιμετώπιση των ψυχικών ασθενειών, η

²⁷¹ Marquer B., *L'aliéniste dans l'imaginaire littéraire*, (*Histoire des psychotherapies*)sciences humaines 2013, ανακτήθηκε 5/6/2019, <https://www.scienceshumaines.com/>.

χαμηλή αντικειμενική τους ακρίβεια οδηγεί μερικές φορές στην αφομοίωση της ψυχιατρικής βιβλιογραφίας από τη λογοτεχνία του φανταστικού και του παράξενου. Αυτή η αφομοίωση οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι η πρώτοι aliénistes καταλήγουν να «εξορκίζουν» την τρέλα μέσα από τη λογική και μερικές φορές ο τόνος και τα λόγια τους, θυμίζουν περισσότερο τις χριστιανικές παραβολές, παρά ιατρικά κείμενα αντικειμενικού χαρακτήρα. Αυτό το μείγμα της ψυχιατρικής, της φανταστικής λογοτεχνίας και της θρησκείας εξηγεί την συγκεχυμένη εντύπωση που υπήρχε για τον aliéniste-γιατρό, που γινόταν συχνά αντιληπτός ως ιερέας και θεραπευτής, ή ως εκπρόσωπος των λόγων μιας ανώτερης οντότητας, και έτσι μια «θεοκρατία της λογικής» εμφανίζεται ως το επιστημονικό υποκατάστατο των θρησκευτικών πεποιθήσεων.²⁷²

Όλα τα παραπάνω αποτελούν λοιπόν μια τεράστια δεξαμενή εικόνων για τους ρομαντικούς και στη συνέχεια νατουραλιστές συγγραφείς που αναπτύσσεται στα έργα τους. Για παράδειγμα ο Gautier, εξερευνά τον κόσμο των ονείρων (*La Cafetière*), αυτόν του φαρμάκου-ναρκωτικού (*La Pipe d'opium Le Club des Hachichins*), του πνευματισμού (*Spirite*) και της τρέλας (*Onuphrius*),²⁷³ ο Balzac ασχολείται με τη γυναικεία τρέλα, αφού με την πένα του δημιουργεί 26 «τρελές ηρωίδες», που λόγω της πάθησης τους αποκόπτονται από τον κόσμο, όπως οι δύο ηρωίδες του στο μυθιστόρημα του *L'Adieu*, η Genevieve που πάσχει από κληρονομική ηλιθιότητα και η Stephanie στην οποία η αλλοτρίωση προκαλείται τυχαία. Για τον Zola η τρέλα αποτελεί την πεμπτουσία του έργου του (*Rougon-Macquart*),²⁷⁴ ενώ ο Flaubert, εξερευνά το υστερικό σύμπαν στο διάσημο έργο του *Madame Bovary* δημιουργώντας μια υστερική φιγούρα ταυτόχρονα αντρική και γυναικεία, πιθανότατα επηρεασμένος από τις θέσεις του Georget στις οποίες ο τελευταίος όπως ήδη αναφέραμε, είχε ισχυριστεί ότι η υστερία μπορεί να πλήξει και θηλυπρεπείς άντρες, αλλά ίσως και από μια προσπάθεια να ερμηνεύσει τα δικά του «υστερικά συμπτώματα»,²⁷⁵ αφού κατά τη διάρκεια της συγγραφής του παραπάνω έργου επικαλείται συχνά ότι πάσχει και ο ίδιος από τα «νεύρα» του ή τη «νευρική ασθένειά του».²⁷⁶

Σίγουρα ο Flaubert γνώριζε ήδη αρκετά για την υστερία για να περιγράψει με τέτοια μαεστρία το πορτραίτο ενός άφυλου τελικά ατόμου, ερμηνεύοντας ουσιαστικά με αυτόν τον τρόπο μια αβέβαιη ιατρική γνώση της εποχής. Ο ίδιος αν και δεν αναφέρει ποτέ στο μυθιστόρημα του τη λέξη υστερία, υποστηρίζει σε επιστολή του 1867 προς την Γεωργία Σάνδη, ότι αυτή η ασθένεια αφορά και τους άντρες: «[...]Με

²⁷² Confortin Laureanda Martina, *Genre fantastique et folie*, ό.π., σ. 54.

²⁷³ Στο ίδιο, σ. 58.

²⁷⁴ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 10.

²⁷⁵ Edelman N., *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π, σ. 146-148.

²⁷⁶ Το 1852 στην αλληλογραφία του, ο Flaubert, αυτοαποκαλείται υστερικός: «[...]Η υστερία της πλήξης που αισθάνομαι αυτή τη στιγμή δεν έχει άλλη αιτία[...]. Είμαι σπασμένος με κατεστραμμένο κεφάλι και σώμα ακριβώς όπως μετά από ένα μεγάλο όργιο. Χθες πέρασα πέντε ώρες στον καναπέ μου σε μια μορφή ηλιθίας λήθης, χωρίς να έχω τη δύναμη να κάνω μια χειρονομία ή το πνεύμα να κάνω μια σκέψη[...]. Βλέπε Flaubert, *correspondence*, Gallimard, «La Pleiade», Παρίσι 1911, τόμος 2, *Γράμμα στην Louise Collet*, Πέμπτη 8/4/1852 (gallika bnf).

το παραμικρό έχω ταχυκαρδίες. Αυτό εξάλλου είναι κατανοητό για έναν γέρο υστερικό σαν εμένα. Διότι υποστηρίζω ότι οι άντρες είναι υστερικοί όπως οι γυναίκες και ότι είμαι ένας από αυτούς[...].²⁷⁷ Επιπλέον ήδη από το 1857 ο Baudelaire σε κριτική του για την *Madame Bovary* δεν είχε διστάσει να τον αποκαλέσει «υστερικό ποιητή», αφού η υστερία αφορούσε και καταυτόν, τόσο τις γυναίκες όσο και τους άντρες στους οποίους (η υστερία) «μεταφράζεται με όλες τις ανικανότητες αλλά και με μία ικανότητα προς κάθε είδους υπερβολές», ενώ ο υστερικός-ανδροπρεπής άντρας είναι σύμφωνα με τον Baudelaire, ονειροπόλος και κυρίως σκεπτόμενος. Ο τελευταίος πιθανότατα γνώριζε την ιατρική ακαδημαϊκή συζήτηση που είχε ήδη ανοίξει σύμφωνα με την οποία, «η υστερία ήταν ένα μυστήριο που η Ακαδημία και η ιατρική δεν είχε ακόμα λύσει». Εν ολίγοις ο Flaubert, με τη *Madame Bovary* θα εφεύρει μια πολύ ευαίσθητη υστερική φιγούρα που υπόκειται σε νευρικούς κλονισμούς αλλά που ταυτόχρονα οικειοποιείται αυτήν τη θηλυκή της υπερβολή, και τη μετασηματίζει. Το δημιούργημα του η *Emma Bovary* είναι αλληλοδιαδόχως άντρας ή γυναίκα, άντρας και γυναίκα, ξεπερνώντας τα όρια αρσενικού και θηλυκού. Ο Flaubert μέσα από το μυθιστόρημα του θα «σβήσει όσο το δυνατόν περισσότερο το φύλο του» και θα γίνει γυναίκα, παραμένοντας όμως άντρας σε κάθε τι που αφορά ενέργεια, φιλοδοξία, ή ονειροπόληση ακριβώς όπως η *Bovary*,²⁷⁸ και όπως ο ονειροπόλος υστερικός σκεπτόμενος Baudelaire.²⁷⁹

Ταυτόχρονα με αυτόν τον τρόπο η ηρωίδα του Flaubert θα απογυμνωθεί από τον σκοτεινό βαθύ και άσχημο τρόπο ζωής της, αλλά και από το ίδιο της το φύλο για να εισέλθει σε μια νευρική νοσολογία που επιβαλλόταν εκείνη την εποχή μέσω της έρευνας του Charcot και που άνθιζε, όπως είδαμε τότε, γνωρίζοντας μια τεράστια δημοσιότητα. «[...]Ο υστερικός εγκέφαλος αντρικός ή γυναικείος είναι θα λέγαμε ένα μαλακό κεριό όπου όλες οι εντυπώσεις είναι ιδιαίτερα έντονες είτε προέρχονται από έξω, είτε παράγονται από τον ίδιο τον ασθενή [...]θα φτάσει να δηλώσει το 1890 ο Henri Colin μαθητής του Charcot, επισημαίνοντας μάλιστα ότι [...]στον άντρα το υστερικό παραλήρημα είναι πολύ πιο σοβαρό από ότι στη γυναίκα[...].²⁸⁰ Κατά συνέπεια η πένα των «υστερικών» Flaubert και Baudelaire, βοήθησε ώστε να μπει σε κίνδυνο το μέχρι τότε υπάρχον πολιτικό και ιατρικό κατασκεύασμα²⁸¹ της υστερικής άβουλης λόγω «των διαθέσεων» της μήτρας της, γυναίκας, και κατά κάποιο τρόπο προηγήθηκε, μπορούμε να ισχυριστούμε, του μελλοντικού ιατρικού λόγου. Καταγράφοντας -ουσιαστικά στα κρυφά- στην κατασκευή των χαρακτήρων τους, μια επιστημονική προκατάληψη, αυτοί οι συγγραφείς υπονόμειαν και «εξέτρεπαν» τον τότε σύγχρονο με τους ίδιους, ιατρικό λόγο. Ο Flaubert ουσιαστικά εφεύρε τον όρο «μποβαρισμός» ενώ ο Baudelaire ερμήνευσε όπως θα διαπιστώσουμε και παρακάτω την υστερία όπως τη βίωνε ο ίδιος, σαν δηλαδή μια φυγή από την πραγματικότητα αλλά και σαν μια τάση προς την κατάθλιψη και τη διαστροφή.²⁸² Ο

²⁷⁷ Flaubert, *correspondence*, «La Pleiade», Gallimard, Παρίσι 1911, τόμος 3, Γράμμα 12/1/1867.

²⁷⁸ Είναι γνωστή η φράση που αποδίδεται στον Flaubert «η κυρία Bovary» είμαι εγώ.

²⁷⁹ Edelman N., *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 148, 150,151,152.

²⁸⁰ Colin Henri, *Essai sur l'état mental des hystériques*, ό.π., σ. 19,33.

²⁸¹ Edelman N., *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 148, 150,151,152.

²⁸² Στο ίδιο, σ. 159.

όρος μποβαρισμός²⁸³ που θα γεννηθεί σε συνέχεια των παραπάνω θα χρησιμοποιηθεί εφεξής από την ψυχιατρική για να προσδιορίσει «μια ψυχολογική τάση κατά την οποία οι ανικανοποίητες κοινωνικοπολιτιστικές επιδιώξεις μπορεί να οδηγήσουν ένα άτομο στο να καταφύγει σε μια φανταστική μυθιστορηματική ζωή, κυρίως σε συναισθηματικό επίπεδο, με στόχο να δραπετεύσει από μια πραγματικότητα την οποία βιώνει ως πολύ «μέτρια».²⁸⁴

Παίρνοντας μέρος σε αυτό το παιχνίδι ανταλλαγής απόψεων, γνώσεων, υποθέσεων και φαντασίας μεταξύ ψυχιατρικής και λογοτεχνίας -επιμένοντας όμως πάντα στον κανόνα που ταύτιζε την υστερία με τη γυναικεία φύση- το 1865 οι αδερφοί Goncourt, θα «υιοθετήσουν» τους ισχυρισμούς του Morel, που όπως ήδη είδαμε υποστήριζε ότι η υστερία εκτός από αστές μπορεί να πλήξει και λαϊκές γυναίκες, παρουσιάζοντας το μυθιστόρημα *Germinie Lacerteux*, στο οποίο περιγράφεται η ιστορία μιας φτωχής χωρικής που γίνεται υπηρέτρια στο Παρίσι στην ηλικία των 14 ετών. Εκεί υπόκειται σε ξυλοδαρμούς, βιάζεται και γνωρίζει ατελείωτα ηθικά και φυσικά βάσανα. Η υστερία της χειροτερεύει λόγω του αλκοολισμού της, ενώ προσβάλλεται και από φυματίωση. Οι αδερφοί Goncourt παρακολουθούν βήμα-βήμα τη θλιβερή πορεία της ηρωίδας τους προς την κατάρπωση μέχρι το τέλος της, στην κοινόχρηστη αίθουσα ενός νοσοκομείου.²⁸⁵ Το βιβλίο παρουσίασε μια «κοινωνική πραγματικότητα» της εποχής συζητήσιμη παρ' όλα αυτά, και για αυτό θα αναγνωστεί με δυο τρόπους: στην πρώτη ερμηνεία αυτή η καταδικασμένη λόγω της «κληρονομικότητας της φτώχειας» γυναίκα, δεν φέρει καμία ευθύνη για την κακή ζωή που ζει. «Βάλτε την Germinie σε μια άλλη θέση και δεν θα καταπέσει. Δώστε της έναν άντρα και παιδιά να αγαπά και θα είναι εξαιρετική σύζυγος και μητέρα» θα δηλώσει ο Zola. Στη δεύτερη ερμηνεία -την οποία συμερίζονται και οι περισσότεροι- η ηρωίδα είναι μια γυναίκα που ζει μια άσχημη ζωή από μια αρρώστια, που έχει δημιουργηθεί όμως εξ αιτίας του φύλου της, άρα είναι η ίδια αποκλειστικά υπεύθυνη για τη ζωή αυτή. Γενικά στο έργο των Goncourt (που έχει χαρακτηριστεί για μισογυνισμό), η κεντρική ηρωίδα όπως και αν λέγεται (*Germinie Lacerteux*, *Elisa*, *Cherie*) πάσχει πάντα από την έλλειψη αντρικής αγάπης, και το πορτραίτο της υστερικής υφαίνεται πάνω στο διχασμό της γυναικείας προσωπικότητας ανάμεσα στο δίπολο γυναίκα= πόρνη ή γυναίκα= νοικοκυρά.²⁸⁶ Θα επιμείνουν σε αυτό, ακόμα και όταν ο Charcot και άλλοι, θα «αποσπάσουν», όπως είδαμε την υστερική από το φύλο της, δημιουργώντας νέα φανταστικά νοσολογικά προφίλ εφευρίσκοντας στα μυθιστορήματά τους νευρικές ασθένειες με παράξενες

²⁸³ Ο όρος «γεννήθηκε» το 1892 σε ένα δοκίμιο του φιλόσοφου Jules de Gaultier, σε μια προσπάθεια του να συγκεράσει με «φιλοσοφικό τρόπο», τη λογοτεχνική με την ψυχιατρική παθολογία. Βλέπε *le bovarysme, la psychologie dans l'oeuvre de Flaubert*, librairie L.Cerf, Παρίσι 1892.

²⁸⁴ Godfryd M., *Vocabulaire psychologique et psychiatrique (Que sais je)*, Presses universitaires de France/Humensis, Παρίσι 2018, σ. 11, 12.

²⁸⁵ Cabanes J.L., Dufief P.J., Kopp R., Mollier J-Y., *Les Goncourt dans leur siècle: Un siècle de Goncourt*, Presses universitaires de Septentrion, Παρίσι 2005, σ. 20, 204.

²⁸⁶ Το δίπολο αυτό είχε τεκμηριωθεί φιλοσοφικά από τον ουτοπιστή φιλόσοφο Proudhon, όπως ήδη αναφέραμε, η σκέψη του οποίου, εξαιρετικά πρωτοποριακή σε άλλα ζητήματα, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις ως προς το γυναικείο ζήτημα στη Γαλλία επί σειρά ετών.

αιτιολογίες, που οι γιατροί δεν έχουν διαπιστώσει στο σώμα ή το πνεύμα των ασθενών τους. Στο έργο τους η γυναίκα είναι πάντα μια πιθανή υστερική και άρα εν δυνάμει τρελή, από την ίδια τη φύση, εξ αιτίας του φύλου της.²⁸⁷

Επιπλέον ο Ζολά, ο οποίος είχε επίσης διαβάσει τον Morel, με το είκοσι τόμων έργο του *Rougon-Macquart*, περιγράφει την παρακμή που υφίστανται πέντε γενιές εξ αιτίας των κληρονομικών ελαττωμάτων των προγόνων τους. Στο έργο αυτό αντιπαρατίθενται δύο οικογένειες, καθεμιά από τις οποίες έχει τα χαρακτηριστικά της, τα μυστικά και την κληρονομικότητα της. Όλοι οι χαρακτήρες του *Rougon-Macquart* έχουν για πρόγονο φυσικά μια γυναίκα την Adelaide Fouque (από την οποία ξεδιπλώνεται η ιστορία), με ευπαθή ψυχική υγεία, που «μεταφέρει» την «τρέλα» σε όλους τους απογόνους της. Με λίγα λόγια αυτή η «λογοτεχνική υστερική» που χαρακτηρίζεται από την υπερβολή, μοιάζει να είναι μια πολύ δυνατή φιγούρα στα τέλη της δεκαετίας του 1860. Σε γενικές γραμμές επισημαίνει η Nicole Edelman, όλες αυτές οι φανταστικές ιστορίες όλα αυτά τα πλαστά αλλά αληθοφανή συμπτώματα υφαίνουν ένα υστερικό πορτραίτο του οποίου η «πραγματικότητα» πείθει. Αυτά τα μυθιστορήματα τελικά θα ανατρέψουν καλύτερα από οτιδήποτε άλλο τον ιατρικό λόγο που τα ίδια χρησιμοποιούν.²⁸⁸ Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, μπορούμε να ισχυριστούμε, ότι το γυναικείο σώμα υστερικοποιείται τον 19ο αιώνα διαμελισμένο μεταξύ δύο αντιφατικών λόγων: Του ιατρικού που το αποσεξουαλικοποιεί και του λογοτεχνικού που το επανασεξουαλικοποιεί.

Στην εξέλιξη αυτού του φαινομένου, ο Maupassant, δημιουργεί συμπτώματα, αναμειγνύει το αληθινό με το ψεύτικο σεβόμενος πάντα το πιθανό.²⁸⁹ Το 1882 λοιπόν με την ευκαιρία ενός φόνου που διέπραξε ένας σύζυγος σπρωγμένος από την «υστερική» γυναίκα του, κατά του εραστή της ο οποίος την είχε εγκαταλείψει, και θέλοντας να «καυτηριάσει» την υπέρμετρη επιρροή του Charcot στο πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι θα γράψει:

«[...]Είμαστε όλοι υστερικοί από τότε που ο γιατρός Charcot, αυτός ο ιερέας της υστερίας, αυτός ο κτηνοτρόφος υστερικών μέσα σε δωμάτιο, διατηρεί με μεγάλο κόστος στο ίδρυμα-μοντέλο του Salpêtrière, έναν λαό από νευρικές γυναίκες στις οποίες εμβολιάζει την τρέλα, και τις οποίες μετατρέπει σε λίγο καιρό, σε δαίμονες. Πρέπει κάποιος να είναι πολύ συνηθισμένος, κοινός και λογικός, ώστε να μην καταταχθεί ανάμεσα στους υστερικούς. Οι ακαδημαϊκοί και οι γερουσιαστές (για παράδειγμα) δεν είναι. Όλοι οι μεγάλοι άντρες ήταν: Ναπολέων ο Α΄ (όχι ο άλλος²⁹⁰), ο Ροβεσπιέρος ο Marat ήταν υστερικοί. [...] Η Κομμούνια δεν ήταν κάτι άλλο παρά μια υστερική κρίση του Παρισιού[...]²⁹¹. Αυτό που έκανε η κυρία Fenaynrou θα μπορούσε να το κάνει κάθε γυναίκα [...] γιατί ήταν μια γυναίκα που εγκαταλείφθηκε και αυτό αρκεί[...]. Πόσα άλλα κορίτσια πολλά της ανώτερης τάξης δεν

²⁸⁷ Cabanes J.L, Dufief P.J., Kopp R., Mollier J-Y., *Les Goncourt dans leur siècle*, ό.π., σ. 215,216.

²⁸⁸ Edelman N., *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 156,157,160.

²⁸⁹ Στο ίδιο σ. 344,508.

²⁹⁰ Ο Ναπολέων ο Γ΄ είχε πέσει σε πλήρη ανυποληψία μετά την ήττα του 1871.

²⁹¹ Ο Maupassant είναι ο πρώτος που χρησιμοποιεί τον όρο «υστερική» για να χαρακτηρίσει τα γεγονότα της παρισινής κομμούνια. Οι γιατροί αλλά και οι λογοτέχνες όπως είδαμε χρησιμοποιούν τον όρο τρέλα για να χαρακτηρίσουν τους επαναστάτες. Βλέπε Edelman N., *Les métamorphoses de l'hystérique* ό.π., σ. 349, 350.

σκοτώνουν τον εραστή τους επειδή τις εγκαταλείπει[..]. Όλοι οι φιλόσοφοι συμφωνούν ότι η κυρίαρχη ικανότητα των συντρόφων μας (των γυναικών), είναι η αφομοίωση. Η γυναίκα ενός εξέχοντος άντρα φαίνεται ανώτερη γιατί σε όλες τις περιπτώσεις εμπνέεται από αυτόν με ένα παράξενο τρόπο. Παίρνει τις θεωρίες τις απόψεις τις ιδέες του. Η γυναίκα δεν έχει τάξη, κάστα, ξέρει πώς να γίνει αυτό που πρέπει να είναι, ανάλογα με το περιβάλλον στο οποίο βρίσκεται. Υπάρχουν σήμερα άθεες επαναστάτριες, με βίαιο τρόπο όπως ακριβώς αν ήταν ευσεβείς. Όλες αυτές παντρεύτηκαν ελεύθερους ως προς τη σκέψη άντρες. Η γυναίκα γίνεται αυτό που ο άντρας την κάνει. Γιατί τι άλλο είναι αυτές οι ρωσίδες μηδενίστριες πιο αποφασισμένες και από τους άντρες για να πεθάνουν; Γυναίκες υπό την επιρροή μιας ιδέας μιας μυστικής κοινωνίας[..]. Αν οι γυναίκες ψηφίσουν δεν θα κάνουν τίποτα άλλο από το να εκπροσωπούν την γνώμη του συζύγου τους ή αν είναι ανύπαντρες, του πατέρα ή του αδερφού τους[..].²⁹²

Αυτές οι μετατοπίσεις από το ένα θέμα στο άλλο οδηγούν σε σημαντικά αμαλγάματα εμβληματικά της κακής χρήσης του όρου υστερικός/ή, που τη συγκεκριμένη στιγμή χρησιμοποιείται για να εξηγήσει τα πάντα.²⁹³ Ο Maupassant, χρησιμοποιεί το παράδειγμα της «υστερικής» Fenaingου για να ανοίξει τη συζήτηση γύρω από το γυναικείο ζήτημα και τη γυναικεία ψήφο που τη συγκεκριμένη στιγμή ζητείται μετ' επιτάσεως από την Hubertine Auclert.²⁹⁴ Παράλληλα δηλώνοντας «είμαστε όλοι υστερικοί» και συμπεριλαμβάνοντας στους υστερικούς τους μεγάλους της ιστορίας καθώς και όσους έχουν ταλέντο και είναι ιδιοφυείς ο Maupassant, εφευρίσκει έναν νέο τύπο «αρσενικού υστερικού» όπως είχε κάνει ο Flaubert, 20 χρόνια νωρίτερα, έναν τύπο προφανώς επηρεασμένο από τις μελέτες που ερευνούν τις σχέσεις μεταξύ τρέλας και ιδιοφυίας του Moreau de Tours²⁹⁵ που θα αναλύσουμε αμέσως μετά. Εν ολίγοις όλα τα παραπάνω παραδείγματα επιβεβαιώνουν την υπεροχή της «τρέλας» ή καλύτερα της ψυχικής ανισορροπίας γενικότερα, ως έννοιας που προβληματίζει το συλλογικό φαντασιακό εκείνης της εποχής, και που τροφοδοτείται από τα πραγματικά στατιστικά στοιχεία που μας δίνουν τα άσυλα.²⁹⁶ Από την πλευρά των aliénistes ο Morel θα περιγράψει το 1860, στη δεύτερη τάξη των κληρονομικών περιπτώσεων τρέλας, φωτογραφίζοντας τους λογοτέχνες «[...]τους ονειροπόλους, τους ουτοπιστές, τα ψεύτικα πνεύματα που, στις αντιλήψεις τους, που είναι καρποί της νοημοσύνης τους και της φαντασίας τους, φέρνουν την ίδια εκκεντρικότητα, την ίδια ακολασία όπως και στις πράξεις τους[...]».²⁹⁷ Άλλωστε ήδη από την δεκαετία του 1840, οι aliénistes είχαν αρχίσει να δημιουργούν σχέσεις συγγένειας ανάμεσα στην τρέλα, την εγκεφαλική δραστηριότητα και τη μεγαλοφυΐα βάσει κάποιων «αντικειμενικών δεδομένων» της ψυχιατρικής παρατήρησης, που καταδείκνυαν μια σχέση μεταξύ, της ασυνέπειας των εμφανών ιδεών των ιδιοφυϊών ανθρώπων, και της ασυνέπειας των λέξεων των αλλοφρόνων, με αποτέλεσμα αρκετοί

²⁹² Maupassant Guy, *Toutes les Chroniques de Guy de Maupassant (de 1876 à 1891 + les chroniques posthumes)*, Felix Nadar, Παρίσι 1888, σ. 349,350, 351.

²⁹³ Edelman N., *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 342.

²⁹⁴ Φεμινίστρια που από το 1881 εκδίδει το περιοδικό «*la Citoyenne*», που όπως υποδεικνύει και ο τίτλος του, ασχολείται με τη διεκδίκηση της γυναικείας ψήφου.

²⁹⁵ Edelman N., *Les métamorphoses de l'hystérique*, ό.π., σ. 342,345.

²⁹⁶ Ripa Yannick, *La ronde des folles*, ό.π., σ. 11.

²⁹⁷ Morel B.A., *Traité des maladies mentales (Des doctrines actuelles en aliénation mentale)*. Victor Masson, Παρίσι 1860, σ. 66.

γιατροί να θεωρούν τους αλλόφρονες και τους ιδιοφυείς ως τα αποτελέσματα της ίδιας αρχικής αλλοτρίωσης. Αυτή η άμεση σχέση μεταξύ της τρέλας και της διανοητικής εγκεφαλικής δραστηριότητας θα διασχίσει ολόκληρο τον αιώνα, και θα ενοχοποιήσει την υπερβολική εγκεφαλική δραστηριότητα ως υπαίτια για την πρόκληση την τρέλας. Έτσι, το 1843, ο Moreau de Tours μιλά για εκείνη τη νοημοσύνη, την οποία ο δυτικός άνθρωπος «δεν παύει ποτέ να παρενοχλεί», αφού ο τελευταίος «ζει πιο πολύ με το πνεύμα παρά με το σώμα» και που εν τέλει αυτή η νοημοσύνη

«[.]εκτεθειμένη σε σκληρές διαψεύσεις, ηττημένη συχνά από τα γεγονότα, διαψευσμένη στις προβλέψεις της, υποκύπτει στο καθήκον, παραπλανάται και πέφτει στον παραλογισμό [..]». Αντίθετα [..]ο άνθρωπος της Ανατολής προτιμάει τις απλές και εύκολες απολαύσεις, αποστρέφεται τις τέχνες και τη βιομηχανία, και αρκείται σε ότι ο Θεός έχει βάλει στο χέρι του[.]. Έτσι η ψυχή του μουσουλμάνου τόσο ελάχιστα φιλόδοξη και τόσο λίγο βασανισμένη πολύ δύσκολα θα βγει εκτός φυσιολογικών ορίων[.].²⁹⁸

6.2. Παραλήρημα και όνειρο συνδέονται και συνδέουν aliénistes και λογοτέχνες - Moreau de tours και η λέσχη των χασικλίδων

«[.]Όσο περισσότερο εισχωρεί κανείς στις λειτουργίες του νου, του κοιμισμένου ή του αλλοτριωμένου νου, τόσο περισσότερο πείθεται ότι οι λειτουργίες αυτές διεξάγονται με παρόμοιο τρόπο. Επομένως, είναι μέσω της συγκριτικής μελέτης αυτών των δύο καταστάσεων που μπορεί να φωτίσει καλύτερα κανείς αυτά τα φαινόμενα, να εκμεταλλευτεί τις ιδιαιτερότητες τους ώστε να ανακαλύψει ίσως, μερικούς από τους νόμους που διέπουν ταυτόχρονα τα πιο παράξενα και πιο λυπηρά φαινόμενα του ανθρώπινου πνεύματος[.].²⁹⁹

Καθώς η συζήτηση της ψυχιατρικής επιστήμης ανοίγει, οι aliénistes παρατηρούν, το φαινόμενο του παραληρήματος και των ψευδαισθήσεων που αυτό προκαλεί -ένα φαινόμενο που βρίσκεται κατά αυτούς στο όριο ανάμεσα στη λογική και την τρέλα- ώστε να κατανοήσουν παράλληλα την πιθανή του σύνδεση με τη λειτουργία του ύπνου και των ονείρων. Παρομοίως το φαινόμενο των ψευδαισθήσεων τροφοδοτεί τη λογοτεχνία, αφού οι ψευδαισθήσεις και οι μελέτες γύρω από αυτές, είναι πιο κοντά στο φανταστικό και κυρίαρχο λογοτεχνικό θέμα της εποχής, αυτό του πολλαπλασιασμού του εγώ. Ο ρομαντισμός στόχευε στον πολλαπλασιασμό της ατομικότητας στο να πολλαπλασιάσει δηλαδή το εγώ, αντίθετα με τον κλασικισμό που στόχευε στο να συγκεντρώσει, να ενώσει το εγώ. Σε αυτό το πλαίσιο οι ρομαντικοί συγγραφείς δείχνουν ένα τεράστιο ενδιαφέρον για το παραλήρημα αφού για αυτούς η έκφραση του «τρελού εγώ», είναι ένα πεδίο μυστηριώδες, ανεξερεύνητο και άκρως γοητευτικό. Το ενδιαφέρον για τις περιπτώσεις τρέλας και παραληρήματος από τη μεριά των λογοτεχνών είναι τόσο μεγάλο, που μερικοί συγγραφείς και καλλιτέχνες θέλουν να ζήσουν μια περιπέτεια αυτού του τύπου και για να το κάνουν χρησιμοποιούν ναρκωτικά, ιδίως χασίς, το

²⁹⁸ Moreau (de Tours) J., *Recherches sur les aliénés, en Orient*, Annales Médico Psychologiques, τόμος 1, Masson et Cie, Παρίσι 1843, σ. 122,123 (gallika bnf).

²⁹⁹ Maury A., *Nouvelles observations sur les analogies des phenomenes du reve et de l'alienation mentale*, Annales médico-psychologiques, Victor Masson, Παρίσι 1853, τόμος 5, σ. 421 (gallika bnf).

αποτέλεσμα της χρήσης του οποίου, είναι παρόμοιο με αυτό του παραληρήματος. Το κρασί δεν είναι πλέον αρκετό, οπότε οι ρομαντικοί λογοτέχνες πιθανότατα σε συνέχεια της δημοσίευσης της μελέτης του Moreau de Tours, *Du Hachisch et de l'Aliénation mentale* (Περί χασίς και διανοητικής αλλοτρίωσης 1845), δέχονται να δοκιμάσουν την εμπειρία της κάνναβης, εξ αιτίας της οποίας ο Beaudelaire, θα παρουσιάσει στη συνέχεια το άρθρο-ποίημα *Du vin et du haschisch*, μέσα από τη συλλογή του *Les Paradis artificiels*.³⁰⁰

Ο Moreau de Tours ανακάλυψε το χασίς κατά τη διάρκεια τριετούς ταξιδιού ανά τον κόσμο στο οποίο συνόδευε έναν πλούσιο ασθενή του, με σκοπό τη θεραπεία του, μέσω της στενής παρατήρησης της συμπεριφοράς του. Είχε φυσικά όραμα όπως και οι υπόλοιποι aliénistes της εποχής του, να ανακαλύψει τις αιτίες της τρέλας, κλίνοντας περισσότερο σε μια ψυχοδυναμική προέλευση της ψυχικής νόσου (θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε χρησιμοποιώντας σημερινούς όρους), κατά συνέπεια οι ανατομοπαθολογικές εξηγήσεις λειτουργίας του εγκεφάλου της εποχής, δεν σήμαιναν τίποτε γι' αυτόν. Παρατηρώντας τη δική του «οικεία συνείδηση», ακόμη και υπό την επίδραση του χασίς, ο Moreau εφαρμόζει την αυτοπαρατήρηση και, υπογραμμίζοντας την επιστημονική αξία αυτής της μεθόδου, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το χασίς προκαλεί μια κατάσταση που συγκρίνεται με αυτήν του μισό-ύπνου χωρίς απώλεια της συνείδησης του εαυτού. Σε αυτή την ενδιάμεση κατάσταση μεταξύ αφύπνισης και ύπνου, ο ίδιος ο παρατηρητής μπορεί να παραμείνει συνειδητός σε όλα όσα συμβαίνουν, υπό τον όρο να μην κοιμάται εντελώς. Αυτή η «κατάσταση λυκόφωτος», στην οποία οι εξωτερικές εντυπώσεις συγχωνεύονται με τις εσωτερικές εντυπώσεις «σε μια πραγματική ψευδαίσθηση», ορίζεται από τον Moreau ως η κοινή πηγή και η φυσιολογική αιτία των ονείρων και των ψευδαισθήσεων.³⁰¹ Ο ίδιος εξηγεί:

«[...]Φαίνεται λοιπόν ότι δύο τρόποι ηθικής ύπαρξης, δύο ζωές έχουν διανεμηθεί στον άνθρωπο. Η πρώτη από αυτές τις δύο υπάρξεις προκύπτει από τις σχέσεις μας με τον εξωτερικό κόσμο, με αυτό το μεγάλο σύνολο που ονομάζεται σύμπαν και που είναι κοινό για μας, και για τα όντα που μοιάζουν με μας. Η δεύτερη είναι μόνο η αντανάκλαση της πρώτης και, κατά κάποιο τρόπο, ενώ τροφοδοτείται μόνο από τα υλικά που της προσφέρονται, είναι τελειώς ξεχωριστή από αυτή. Ο ύπνος είναι σαν ένα φράγμα που δημιουργείται μεταξύ των δύο, το φυσιολογικό σημείο όπου τελειώνει η εξωτερική ζωή και αρχίζει η εσωτερική ζωή[...]. Αλλά συμβαίνει κάτω από την επίδραση διαφόρων αιτιών, φυσικών και ηθικών, οι δύο αυτές ζωές να συγχέονται, τα φαινόμενα που είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά για τη μία και την άλλη να ενώνονται μέσα σε μια πράξη, απλή και αδιαίρετη από την εσωτερική συνείδηση ή το εγώ. Επέρχεται έτσι μια ατελής ένωση και το άτομο, χωρίς να έχει αφήσει τελειώς την πραγματική ζωή, ανήκει από πολλές απόψεις, με διάφορα διανοητικά σημεία, με ψεύτικες

³⁰⁰ Beaudelaire Charles, *Du vin et du haschisch*, στο *Les Paradis artificiels*, Michel Lévy frères, Παρίσι 1869, σ. 3 51-383.

³⁰¹ Moreau (de Tours) J., *Du hachisch et de l'aliénation mentale, Études psychologiques*, Librairie de Fortin, Masson et cie, Παρίσι 1845, σ. 177,224.

αισθήσεις, λανθασμένες πεποιθήσεις κλπ., στον ιδανικό κόσμο. Αυτό το άτομο είναι το τρελό άτομο[...].³⁰²

και «[...]Ψυχοπαθείς και χασισοφάγοι εκφράζονται με τον ίδιο τρόπο όταν θέλουν να κατανοήσουν αυτό που τους βασανίζει. Θα έλεγε κανείς ότι βρίσκονται κάτω από την επιρροή της ίδιας νοσηρής αιτίας[...].³⁰³ Ο Baudelaire θα προσυπογράψει καταγράφοντας την εμπειρία με την χρήση κάνναβης ως εξής:

«[...]Όταν το επόμενο πρωί (μετά τη χρήση), βλέπετε την ημέρα να βρίσκεται στο δωμάτιό σας, η πρώτη σας αίσθηση είναι μια βαθιά έκπληξη. Ο χρόνος είχε εξαφανιστεί τελείως. Τώρα ήταν νύχτα, τώρα είναι μέρα. Ήμουν κοιμισμένος ή δεν κοιμήθηκα; Η μέθη μου διήρκεσε όλη τη νύχτα, και η έννοια του χρόνου όντας συμπιεσμένη, ολόκληρο το βράδυ έχει τουλάχιστον για μένα την αξία μιας στιγμής; Ή ήμουν θαμμένος στα πανιά ενός ύπνου γεμάτου οράματα; Είναι αδύνατον να το ξέρουμε[...].³⁰⁴

Εν ολίγοις και από όλα τα παραπάνω ο Moreau θεωρούσε, ότι η χρήση κάνναβης βάζει τους ανθρώπους από μια κατάσταση υγείας στην οποία βρίσκονται, σε μια κατάσταση τρέλας, αφού τους έκανε να ονειρεύονται ξύπνιοι. Συμπεράνε εξ αυτού ότι αφού οι υγιείς από κατάσταση υγείας περνούν με την κατανάλωση χασίς σε κατάσταση τρέλας, αυτό θα λειτουργούσε και αντίστροφα και άρα οι άρρωστοι θα μπορούσαν από κατάσταση τρέλας να περάσουν με την κατανάλωση χασίς σε κατάσταση υγείας, σύμφωνα με τις αρχές της ομοιοπαθητικής τις οποίες πρέσβευε. Αυτό συμφωνούσε επίσης με τη βασική πεποίθηση του, σύμφωνα με την οποία η τρέλα συνδέεται άμεσα με το όνειρο, αφού όταν ονειρεύεται κανείς δεν ελέγχει - ακριβώς όπως και ο τρελός- τον εγκέφαλο του.³⁰⁵

Έτσι και μέσα στο πλαίσιο των ανταλλαγών, που πραγματοποιούνται μεταξύ του κόσμου των καλλιτεχνών και των συγγραφέων και του κόσμου των *aliénistes*, που ευνοείται από τη μόδα των ναρκωτικών, συσπειρώνονται γύρω από τον Moreau τα βράδια στο ξενοδοχείο Pimodan, καλλιτέχνες και συγγραφείς, μεταξύ των οποίων βρίσκουμε τους Honoré Daumier, Balzac, Gautier, Nerval και Baudelaire. Σύμφωνα με τον Gautier ο οποίος δίνει τις περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις συναντήσεις τους στο δοκίμιό του *Le club des hachichins* (Η Λέσχη του Χασίς), που δημοσιεύτηκε στο *Revue des Deux Mondes* το 1846, ο άνθρωπος μπορεί να βιώσει οποιοδήποτε βαθμό πόνου, αλλά υπάρχουν όρια στη βίωση της ευτυχίας. Αυτό που του άρεσε, όταν έπαιρνε χασίς, ήταν ότι το χασίς τον οδηγούσε στην πιο ακραία ευτυχία που μπορούσε ν' αντέξει, όπως ο ίδιος το περιγράφει:

³⁰² Moreau (de Tours) J., *Du hachisch et de l'aliénation mentale*, ό.π., σ. 41, 42.

³⁰³ Στο ίδιο, σ. 51,54.

³⁰⁴ Baudelaire Charles, *Du vin et du haschisch*, ό.π, σ. 379.

³⁰⁵ Σύμφωνα με τον ιστορικό Jean-Jacques Yvovet τον 19ο αιώνα υπάρχει μια αλλαγή του στάτους του ονείρου που μέχρι τότε ήταν το βιβλικό όνειρο με θεία προέλευση, και αποσκοπούσε στο να προαναγγείλει κάτι μελλοντικό. Με τον ρομαντισμό το όνειρο μετατρέπεται σε ένα ταξίδι ενδοσκοπήσης, γνωριμίας και επέκτασης του εαυτού. Βλέπε: *Histoire des drogues 2/4: Histoire du haschich* - Un documentaire de Olivier Chaumelle et Françoise Camar *Histoire des drogues 2/4* <https://translate.google.gr/?hl=el#view=home&op=translate&sl=fr&tl=el&text=demotivant>.

«[...]Ο δρ. (Moreau)[...] έβγαζε, με μια σπάτουλα από ένα βάζο ένα κομμάτι πρασινωπής πάστας ή πρασινωπής μαρμελάδας στο μέγεθος του αντίχειρα και έβαζε από μία κουταλιά σε κάθε πιάτο[...]. Το πρόσωπο του γιατρού ακτινοβολούσε ενθουσιασμό, τα μάτια του έλαμπαν, τα μοβ του μάγουλα ήταν σα να φλέγονται, οι φλέβες του ξεχώριζαν έντονα, και ανάσαινε βαριά με διεσταλμένα ρουθούνια. «Αυτό θα πρέπει να αφαιρεθεί από το μερίδιο σας στον Παράδεισο, είτε, και μου έδωσε το μερίδιό μου». [...]Με την επίδραση του ναρκωτικού ένιωθα έξαψη σ' όλο μου το σώμα και μία τρέλα με κυριέυε και μ' άφηνε διαδοχικά, όπως χτυπάει ένα κύμα το βράχο και μετά υποχωρεί. Το μυαλό μου κατελάμβαναν οι παραισθήσεις, σαν ένας άγνωστος επισκέπτης[...]».³⁰⁶

Οι συναντήσεις της κατανάλωσης του «dawamesk» ονομάστηκαν από τα μέλη της λέσχης «φαντασίες». Κάτω από τον «φιλόανθρωπο έλεγχο» του Moreau de Tours, που αποσκοπούσε στο ν' αποφευχθεί κάθε αυτοκαταστροφική τάση, τα μέλη οργάνωναν συστηματικά καινούργιες εμπειρίες με σκοπό να μελετήσουν τις επιπτώσεις του χασίς στο σώμα και στο πνεύμα. Οι χασισοπότες της Λέσχης του χασίς ήταν καλλιτέχνες που θεωρούσαν τον εαυτό τους «επιστήμονες της φαντασίας». Πίστευαν ότι αποκάλυπταν ένα χώρο ζωτικού ενδιαφέροντος. Παρόλο που η εξάρτηση δεν ήταν κοινωνικά αποδεκτή, η λήψη ναρκωτικών για «εκλεκτούς σκοπούς» δεν αποδοκιμαζόταν στη Γαλλία του 19ου αιώνα. Λόγω λοιπόν, της σχετικής κοινωνικής ανεκτικότητας της εποχής εκείνης, η λέσχη των χασισοποτών είχε χαρακτήρα περισσότερο ελιτίστικο, παρά περιθωριακό.³⁰⁷ Η Λέσχη του Χασίς διαλύθηκε τα μέσα του 19ου αιώνα, αλλά, σε επιστημονικό επίπεδο, είχε κάνει αρκετή δουλειά, τουλάχιστον σε ότι αφορά την έρευνα της σχέσης μεταξύ ονείρου και τρέλας:

«[...]Ο Moreau de Tours είναι ο ψυχίατρος που έφερε, μέχρι τα πιο ακραία όρια, τη θέση της ταυτοποίησης του ονείρου και της τρέλας, ιδέα που δε σταμάτησε ποτέ να επιπλέει, μέσω της διαφορετικότητας των σκέψεων, των κουλτούρων, και των θρησκειών των ανθρώπων. Είναι αλήθεια πράγματι, ότι αν ο άνθρωπος δεν είχε εγγενώς τη δυνατότητα να ονειρευτεί, ως το χάσμα της επιθυμίας του για φαντασία και ως το μέσο για να δημιουργήσει έναν παράλογο κόσμο, είναι πράγματι αλήθεια, ότι αν αυτό δεν ήταν μέρος της φύσης του, δεν θα γινόταν ποτέ τρελός[...]».³⁰⁸

Ο καθηγητής Henri Baruk, θεώρησε τον Moreau de Tours ως τον ιδρυτή της ψυχοφαρμακολογίας, και έδωσε το όνομα του σε μια επιστημονική εταιρεία αφιερωμένη στην έρευνα της βιολογικής ψυχιατρικής. Παράλληλα όλη αυτή η μελέτη του Moreau de Tours, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα διότι εκτός του ότι θέτει τις βάσεις της ψυχοφαρμακολογίας, δημιουργεί έναν κανόνα μελέτης των ψυχοδραστικών ουσιών σύμφωνα με τον οποίο, εφεξής οποιαδήποτε ψυχοδραστική ουσία ανακαλύπτεται (μορφίνη αμφεταμίνες κοκαΐνη) θα «δοκιμάζεται» στα ψυχιατρικά άσυλα, πάνω στους ψυχασθενείς-πειραματόζωα. Επίσης ο Φρόιντ -που πιθανότατα γνώριζε τα γραπτά του δόκτορα Moreau- δια μέσου των ερευνών και των

³⁰⁶ Gautier Théophile, *Le club des Hachichins*, κεφ.1, «L' hotel Pimodan», 2002, Pitbook. Com, σ. 6.

³⁰⁷ Μαρσέλος Μάριος, *Εξαρτησιογόνες ουσίες*, ιατρική βιβλιοθήκη τυπωθήτω, Αθήνα 1997, σ. 153.

³⁰⁸ Henri Ey, *Jacques-Joseph Moreau (de Tours)*, Préface à l'ouvrage de J. Moreau de Tours, *Du Hachisch et de l'aliénation mentale*, Fortin, Masson et Cie, Παρίσι 1845 (gallikabnf).

πειραματισμών του με την κοκαΐνη, στην οικεία του συνείδηση και στους ασθενείς του μεταξύ των ετών 1884 και 1887, και με το έργο του *Über Coca*, ευχόταν πιθανότατα να εγγράψει το όνομά του στην ιστορία της ψυχοφαρμακολογίας, συνεχίζοντας έτσι την παράδοση που είχε εγκαινιάσει, όπως είδαμε το 1845 ο Moreau de Tours. Το χασίς απαγορεύτηκε τελικά στη Γαλλία κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου ως αντικίνητρο για τους στρατιώτες, ενώ επιτρεπόταν μάλιστα χρηματοδοτείτο από τον ίδιο το στρατό, το κρασί με κοκαΐνη αφού δημιουργούσε ευφορία και άγνοια κινδύνου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η χειρότερη μορφή εξουσίας είναι αυτή που ασκείται σε αδύναμους και ανήμπορους ανθρώπους. Και οι ψυχικά πάσχοντες είναι πιο ευάλωτοι σε αυτή, σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο ασθενή. Είδαμε ότι η σύγχρονη ψυχιατρική γεννήθηκε στο ιστορικό πλαίσιο της γαλλικής επανάστασης που θέτοντας ζητήματα ελευθερίας, ισότητας, αλλά κυρίως θέτοντας ζητήματα δικαιωμάτων του ατόμου και ορίων τόσο της ατομικής του ελευθερίας, όσο και της εξουσίας που την περιορίζει, άλλαξε σε βάθος τη μέχρι τότε υπάρχουσα αντίληψη περί ατόμου και εξουσίας.

Με ιδρυτή τον οπαδό της επανάστασης Pinel, η ψυχιατρική βασίστηκε αρχικά πάνω σε ένα κοινωνικοφιλοσοφικό υπόβαθρο και είχε ένα ανθρωπιστικό κίνητρο αφού ο διανοητικά αλλοτριωμένος -και όχι πλέον ο τρελός/τρελή- απόκτησε ένα «ανθρώπινο» στάτους έστω και αν ήταν, αυτό του αρρώστου. Διαπιστώσαμε ότι ο Pinel αν και πιθανώς δεν έσπασε τις αλυσίδες των παραφρόνων στο Bicêtre, μπόρεσε να σπάσει παρ' όλα αυτά, τις «πνευματικές αλυσίδες» οι οποίες συνδέαν τις μορφές των «τρελών» με εκείνες των εγκληματιών και των ζώων, διότι θεώρησε και «καθιέρωσε» τον «τρελό» ως ψυχικά ασθενή, που διαθέτει, παρά τη διανοητική αλλοτρίωση του, ένα υγιές λογικό κομμάτι. Με όπλο την ηθική μεταχείριση, είχε σαν όραμα να εξαφανίσει την κακομεταχείριση και τον στιγματισμό του ψυχικά ασθενή, ενεργώντας από τη μεριά του ως ειδικός γιατρός-επιστήμονας, που απευθύνεται στο λογικό κομμάτι του ασθενή, με σκοπό να τον θεραπεύσει. Σε αυτό το πλαίσιο η αναδυόμενη ψυχιατρική ήταν το αποτέλεσμα μιας αναμφισβήτητης επιστημονικής προόδου, αν σκεφτούμε ότι και σήμερα οι ψυχίατροι-ψυχοθεραπευτές, μέσω της ψυχοθεραπείας, σε αυτό το λογικό κομμάτι απευθύνονται, με στόχο να το ενδυναμώσουν, ώστε αυτό το υγιές-λογικό κομμάτι, μπορέσει τελικά να επιβληθεί στο «άρρωστο». Διαπιστώσαμε επίσης ότι η ψυχιατρική, συγγενής επιστήμη με τη νευρολογία, «έψαχνε» εξ αρχής τα αίτια της τρέλας πέραν των καθαρά οργανικών αιτιών, των βλαβών δηλαδή του εγκεφάλου και του νευρικού συστήματος, σε άλλα «ψυχογενή» αίτια, γι' αυτό και αναπτύχθηκε με λιγότερο τακτικό τρόπο από ότι η «συγγενής» νευρολογία, επωφελούμενη κατά καιρούς από τις προόδους της γενικής ιατρικής και της νευροεπιστήμης, αλλά επίσης εξαρτώμενη συχνά, ως προς τη θεωρητική της στάση και τις πρακτικές της, από παράγοντες της τάξης, πολιτιστικούς, ιδεολογικούς, κοινωνικοοικονομικούς, ακόμα και πολιτικούς. Ο καθορισμός αυτών των «ψυχογενών αιτιών» ωστόσο, αποδείχτηκε από την αρχή εξαιρετικά δύσκολος, όπως είδαμε, δεδομένου ότι, η ψυχιατρική ασχολούμενη με το πνεύμα ή καλύτερα την ψυχή ήταν και είναι ένας κλάδος της ιατρικής που αντιστέκεται διαχρονικά στην αντικειμενική μέθοδο και μάλλον, ευνοεί τη διαίσθηση και την προσωπική εμπειρία, με αποτέλεσμα οι ποιότητες του θεραπευτή γιατρού (που δεχόμαστε εξ αρχής ότι πρέπει να υπάρχουν, όπως υποστήριζε ο Reil), να καλύπτουν ουσιαστικά, τις «ελλείψεις» του ασθενή. Σε αυτό το πλαίσιο εδραιώθηκε, διευρυνόμενη εφεξής συνεχώς, η ισχύς, ο ρόλος και εν τέλει η εξουσία του ψυχιάτρου, καταλήγοντας συχνά μέχρι την αυθαιρεσία, αφού η διάγνωση στην οποία ο πρώτος κατέληγε και καταλήγει, μετέτρεπε και μετατρέπει τον ασθενή σε ένα

ψυχιατρικό υποκείμενο, το οποίο πλέον χαρακτηρίζεται εξ ολοκλήρου από τα συμπτώματά του, και άρα η ζωή του εξαρτάται και επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τον ψυχίατρο-θεραπευτή.

Διαπιστώσαμε επίσης ότι μέσα σε αυτήν τη λογική, ψηφίστηκε το 1838 -από τον πιστότερο οπαδό και συνεχιστή των ιδεών του Pinel, Esquirol- από το γαλλικό κοινοβούλιο ο νόμος που καθόριζε τις συνθήκες νοσηλείας των ψυχικά ασθενών σε ειδικά ιδρύματα-άσυλα, νόμος υπόδειγμα, που μεταλαμπάδευσε το κυρίαρχο γαλλικό ψυχιατρικό πρότυπο στις περισσότερες ευρωπαϊκές νομοθεσίες, ενώ ταυτόχρονα κατοχυρώθηκε νομικά, με τη συνδρομή της ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης, η έννοια του ακαταλόγιστου. Αυτός ο νόμος εδραίωσε, ουσιαστικά, και νομικά την ψυχιατρική εξουσία, αφού ο πρώτος ψυχίατρος στο άσυλο του, καθιερώθηκε ως χαρακτήρας που συνδύαζε τις λειτουργίες του διαχειριστή, του δικαστή, του εμπειρογνώμονα, του θεραπευτή και του «σοφού», εφόσον ο ψυχασθενής εγκλειόταν εκεί μετά την ψυχιατρική γνωμάτευση, με στόχο να θεραπευτεί-αναπρογραμματιστεί κάτω από την καλή επιρροή του ψυχιάτρου-δασκάλου-σοφού, ακολουθώντας τις οδηγίες του. Αν και η προστασία της ατομικής ελευθερίας που θα μπορούσε να απειληθεί από έναν εγκλεισμό, απασχόλησε αρκετά τους νομοθέτες του 1838, στην πράξη ωστόσο αυτός ο σεβασμός, καθώς απαιτούσε τα αγαθά κίνητρα και τη συνεννόηση μεταξύ γιατρών, νομαρχιακών και διοικητικών αρχών, σε μεγάλο βαθμό δεν επετεύχθη, και ο νόμος είχε συχνά ως αποτέλεσμα ένα πλήθος παράνομων εγκλεισμών, ανθρώπων, που βαφτίζονταν «τρελοί» επειδή δεν προσαρμόζονταν στο εξουσιαστικούς μηχανισμούς της τότε κυρίαρχης αστικής τάξης. Η «κοινωνική αταξία», στην ταραγμένη πολιτικά Γαλλία του 19^{ου} αιώνα, συνδεδεμένη από τους τότε πρώιμους ψυχιάτρους με τα αίτια της τρέλας, έδωσε άλλοθι στην κυρίαρχη αστικοπολιτική ιδεολογία να αναδεικνύει σε υπέρτατη αξία τη διατήρηση της τάξης και να μάχεται για αυτήν με κάθε κόστος. Συνεπώς, ο στόχος του ασύλου τον 19^ο αιώνα ήταν να «επαναπρογραμματίσει» εκτός από τους «παράφρονες», και τους «μελαγχολικούς ρεπουμπλικάνους», τους «πεισματάρηδες κομμουνιστές», τους «δημοκράτες με παραισθήσεις», τις πόρνες, ή τους/τις, εκτός των καθωσπρεπειστικών πατερναλιστικών ορίων, απροσάρμοστους-κοινωνικούς επαναστάτες, γιους/κόρες, ώστε να ενεργούν «κανονικά». Ο νόμος απέδωσε επίσης στον ψυχίατρο μέρος της δικαστικής εξουσίας, αφού ο ψυχίατρος, ως νέος «ειδικός» εισαγγελέας μέσω της πραγματογνωμοσύνης περί καταλογισμού, αποφάσιζε για την τύχη του κατηγορούμενου εγκληματία, ανοίγοντας έτσι τη συζήτηση περί εγκληματικής τρέλας, που συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας.

Διαπιστώσαμε ακόμα ότι η αναδυόμενη μετά τη Γαλλική Επανάσταση φιλελεύθερη αστική εξουσία, σχεδίασε ένα «ιδανικό» μοντέλο του άντρα και της γυναίκας, τελικά αρσενικό και μόνο αρσενικό ως προς τα προνόμια, απ' όπου οι γυναίκες αποκλείστηκαν εντελώς. Αυτό το μοντέλο αποδείχτηκε εξαιρετικά ανθεκτικό, γιατί υποστηρίχτηκε από τον κυρίαρχο πολιτικοφιλοσοφικό λόγο, ανεξάρτητα από την εναλλαγή των πολιτικών καθεστώτων, από το τέλος του 18^{ου} και καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, αφού τόσο στη σκέψη του Ρουσό, στις

πρακτικές των Ιακωβίνων, όσο και στη λογική του Proudhon, η γυναίκα ήταν «ανήλικη», πολιτικά ανίκανη, μητέρα-κόρη-αδελφή, με σεξουαλική δραστηριότητα αποδεκτή μόνο στα πλαίσια του γάμου και με σκοπό την αναπαραγωγή, εν τέλει πόρνη ή νοικοκυρά. Ο αναδυόμενος ψυχιατρικός λόγος, προσπάθησε από το δικό του πεδίο να εδραιώσει αυτό το ιδανικό μοντέλο του άντρα και της γυναίκας, και παγιδευμένος τελικά στην ακατανόητη για αυτόν, αχαλίνωτη γυναικεία φύση, περιέγραψε αρχικά την υστερία την ερωτομανία και τη νυμφομανία, αλλά και τη γυναικεία αγαμία, ως ψυχικές ασθένειες που οφείλονται καθαρά στη γυναικεία φύση ψυχιατροποιώντας ουσιαστικά, εκτός από τη σεξουαλικότητα της, την ίδια την γυναίκα ως ανθρώπινο ον. Σε αυτό το πλαίσιο η πορεία των γυναικών προς το άσυλο ήταν μονόδρομος και αντικατόπτριζε στην πραγματικότητα τις απογοητεύσεις και τις ανεκπλήρωτες επιθυμίες τους, αφού ο κυρίαρχος τρόπος ζωής της εποχής, τους αρνιόταν οποιαδήποτε ευχαρίστηση, συναισθηματική, σωματική ή διανοητική. Μπορούμε λοιπόν να ισχυριστούμε ότι τελικά η ψυχιατρική εν τη γενέσει της, ήταν ως προς τις γυναίκες, μια καταναγκαστική κοινωνική ιατρική που λόγω άγνοιας, αλλά και σύμφωνιας προς το κυρίαρχο αστικό-πατερναλιστικό πρότυπο, τους επέβαλλε μια ηθικολογική θεραπεία αντί της ηθικής θεραπείας που οραματιζόταν ο Pinel, κατορθώνοντας εν τέλει σε πολλές περιπτώσεις να προκαλέσει στις γυναίκες την τρέλα αντί να τη θεραπεύσει. Αυτή η θεραπευτική, κρυμμένη πίσω από έναν φιλανθρωπικό πατερναλισμό, συνέβαλε τελικά στην αποσιώπηση του γυναικείου λόγου και πιθανότατα στην τόσο «καθυστερημένη» χρονολογικά πολιτική χειραφέτηση των γυναικών στη Γαλλία, αφού η ετικέτα της εν δυνάμει τρελής γυναίκας που κατασκευάστηκε και επιστημονικά πλέον τότε από τους πρώιμους ψυχιάτρους, αφορούσε ολόκληρο το φάσμα της γυναικείας φύσης, από τις πόρνες και τις εργάτριες μέχρι τις ευυπόληπτες αστές, συζύγους ή γεροντοκόρες. Ο μύθος σύμφωνα με τον οποίο η γυναίκα είναι πιο επιρρεπής στην τρέλα από τον άντρα αποδείχτηκε έτσι, εξ αιτίας όλων αυτών, εξίσου εξαιρετικά ανθεκτικός, αφού μέσω των κατασταλτικών θεραπειών που επιβλήθηκαν τότε, ενδυναμώθηκαν στις γυναίκες η ενοχικότητα και η αυτοκατηγορία, βασικά στοιχεία εφεξής της γυναικείας προσωπικότητας –κατάλοιπα και τα δύο των έμφυλων κοινωνικοιατρικών κατασκευών- που τόσο συχνά συναντάμε ακόμα και σήμερα, στις «γυναικείες» διανοητικές διαταραχές.

Στο πλαίσιο της επιστημονικής προόδου η θεωρία του Morel, περί εκφυλισμού, θέτοντας τα ζητήματα περί κληρονομικότητας των ψυχικών ασθενειών και των αρνητικών εθισμών, εκτός του ότι προανήγγειλε τρόπον τινά την εγκληματική ανθρωπολογία και την ευγονική, άνοιξε και μία συζήτηση που συνεχίζεται μέχρι σήμερα, δεδομένου ότι οι σύγχρονοι ψυχιάτροι δεν έχουν καταλήξει ακόμα σε απόλυτα συμπεράσματα ως προς την κληρονομικότητα ή μη κάποιων ψυχικών ασθενειών, ενώ πολλοί από αυτούς υποστηρίζουν ότι το ζήτημα του εθισμού είναι στην ουσία ένα σύνδρομο που επηρεάζεται από περιβαλλοντικούς παράγοντες -όπως πίστευε και ο Morel- και έχει γενετική προδιάθεση. Διαπιστώσαμε ακόμα ότι με τον Charcot προς το τέλος του αιώνα και την πολυεπίπεδη μελέτη του για την υστερία και τον υπνωτισμό, άνοιξε ο δρόμος για τη γνώση των νευρώσεων με

τη σύγχρονη αποδοχή του όρου, ενώ παράλληλα επιβεβαιώθηκε η ισότητα απέναντι στην υστερία, και κατά συνέπεια απέναντι σε όλες τις νευροψυχικές διαταραχές, όλων των ανθρώπων ανεξαρτήτως φύλου ή κοινωνικής τάξης. Επειδή η θεωρία του Morel συνέπεσε χρονολογικά με μια ευρεία κριτική στο θεσμό του ασύλου και την αποτελεσματικότητα του και με το γενικότερο κυρίαρχο κοινωνικό αίσθημα παρακμής, ενώ η αντίστοιχη του Charcot με τις πολιτικές επιδιώξεις των ρεπουμπλικάνων της Τρίτης Δημοκρατίας του 1880, που φιλοδοξούσαν να δώσουν σε όλους τους πολίτες, ανεξαρτήτως φύλου, μια δωρεάν παιδεία ποιότητας βασισμένη στις ικανότητες τους και μόνο, μπορούμε να συμπεράνουμε την αλληλεπίδραση μεταξύ της ψυχιατρικής επιστημονικής αναζήτησης και των τότε ευρύτερων κοινωνικών-πολιτικών επιδιώξεων, που τελικά καθόρισαν τις εξελίξεις. Σε αυτό το πλαίσιο είδαμε ότι η ψυχική ανισορροπία, ως έννοια γενικότερα, προβλημάτιζε αλλά και ενέπνεε στην περίπτωση των λογοτεχνών, το συλλογικό φαντασιακό εκείνης της εποχής. Ο λογοτεχνικός λόγος μάλιστα συχνά προηγείτο του ψυχιατρικού, διεκδικώντας όπως είδαμε, το δικαίωμα «στο σπάσιμο», στην υπερβολική ευαισθησία-υστερία δηλαδή, και για το αντρικό φύλο, επίσης καταπιεσμένο μέσα στον ασφυκτικό κλοιό των καθωσπρεπειστικών ορίων του τότε εξουσιαστικού μηχανισμού.

Διαπιστώσαμε τέλος ότι στα πλαίσια της έρευνας οι πρώτοι ψυχίατροι του 19^{ου} αιώνα στη Γαλλία δεν δίστασαν να «δοκιμάσουν» διάφορα ναρκωτικά πάνω στον εαυτό τους και στους ασθενείς τους, στα πλαίσια ενός πειραματισμού που αποσκοπούσε από την πλευρά τους στην κατανόηση και την πιθανή θεραπεία της «τρέλας». Πρόκειται επίσης για μια αδιαμφισβήτητη πρόοδο της τότε πρώιμης ψυχιατρικής αν σκεφτούμε ότι η συζήτηση για την κάνναβη που ο Moreau άνοιξε τότε, έχει επανέλθει σήμερα στην επικαιρότητα, αφού η συγκεκριμένη ουσία θεωρείται από κάποιους ψυχιάτρους ακίνδυνη και ίσως «ηρεμιστική» για την αντιμετώπιση των κρίσεων πανικού ή του άγχους για παράδειγμα, ενώ αντίθετα από άλλους υποστηρίζεται ότι η χρήση της αντί να θεραπεύει, προκαλεί ακριβώς, τα παραπάνω συμπτώματα.

Ο ορισμός της τρέλας ως ασθένειας οδήγησε από την αρχή τους «ειδικούς γιατρούς-ψυχιάτρους» στην ανάγκη οριοθέτησης της αλλά και θεραπείας της. Και τα δύο αποδείχτηκαν εξαιρετικά δύσκολα από τον 19ο αιώνα, που η ψυχιατρική επιβλήθηκε ως ξεχωριστή ιατρική ειδικότητα, μέχρι και σήμερα που στο DSM, εντάσσονται ολοένα και νέες μορφές «τρέλας», ενώ πολλοί επιστήμονες αναζητούν εκ νέου τα αίτια κάποιων μορφών της, σε κάποιες «εγκεφαλικές δυσλειτουργίες», για τις οποίες δεν ευθύνεται ούτε το δυσλειτουργικό οικογενειακό περιβάλλον που δεν άφησε το συναίσθημα του «άρρωστου» να αναπτυχθεί σωστά, ούτε η κοινωνία που εξαιτίας της έλλειψης δομών, δεν μπόρεσε να καλύψει τα κενά της δυσλειτουργικής οικογένειας. Σε αυτό το πλαίσιο τα όρια μεταξύ «επικίνδυνης» τρέλας και «διοφυσής δημιουργικής» τρέλας παραμένουν ασαφή, όπως επίσης ασαφή και αμφίβολα είναι τα θεραπευτικά αποτελέσματα του πλήθους νέων συνταγογραφούμενων ψυχοτρόπων ψυχοφαρμάκων, συμπεριλαμβανομένης της «παλιάς» κάνναβης που με τον όρο

«φαρμακευτική» έχει τα τελευταία χρόνια ξαναμπει δυναμικά στο παιχνίδι. Το γεγονός ότι οι ιδιοφυείς λογοτέχνες του 19^{ου} αιώνα δέχτηκαν να γίνουν ουσιαστικά πειραματόζωα εμπιστευόμενοι τον «ειδήμονα» πρώιμο ψυχίατρο Moreau, μας αποδεικνύει αφενός την ψυχιατρικοποίηση της διάνοησης και τη γενικότερη επιβολή και αποδοχή του ψυχιατρικού λόγου, και αφετέρου τα «ρομαντικά κίνητρα» του Moreau, (και στη συνέχεια του Φρόιντ με την κοκαΐνη), που δεν δίστασε να εξετάσει τις επιπτώσεις της κάνναβης αρχικά στην οικεία του συνείδηση, γεγονός που μας βάζει στον πειρασμό να σκεφτούμε για το ποιος σύγχρονος ψυχίατρος (που γνωρίζει τις παρενέργειες των φαρμάκων που χορηγεί) θα δεχόταν να ακολουθήσει ο ίδιος για μερικές μέρες τη φαρμακευτική αγωγή που χορηγεί στον «ασθενή» του.³⁰⁹ Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο λοιπόν, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, ότι η αλληλεπίδραση λογοτεχνικού και ψυχιατρικού λόγου συντελέστηκε μέσα στο πλαίσιο μιας ισότιμης, κοινής «υπαρξιακής-ρομαντικής» αναζήτησης.

Άλλωστε όπως ισχυρίζεται ο Πλάτων στον Φαίδωνα «οἱ ὀρθῶς φιλοσοφοῦντες ἀποθνήσκουν μελετῶσι, καὶ τὸ τεθνάναι ἤκιστα αὐτοῖς ἀνθρώπων φοβερὸν», δηλαδή όσοι ορθά φιλοσοφούν μελετούν τον θάνατο τους και ο θάνατος δεν τους φοβίζει όσο τους άλλους ανθρώπους.³¹⁰ Ο θάνατος από μόνος του και η γνώση για αυτόν που μόνο ο άνθρωπος ως ἔλλογο ον διαθέτει, είναι ικανή αιτία, σύμφωνα με τους σύγχρονους ψυχιάτρους, να προκαλέσει νευρώσεις, φοβίες ακόμα και «τρέλα». Αν όπως υποστήριζαν οι αρχαίοι Έλληνες η φιλοσοφία γεννήθηκε από την ανάγκη του ανθρώπου να συμφιλιωθεί ή να ξεπεράσει τον άγνωστο θάνατο, που αναιρεί οποιαδήποτε εννοιολογική προσέγγιση καθώς και οποιαδήποτε προηγούμενη εμπειρία, κατ' αναλογία, μπορούμε να δεχτούμε ότι η ψυχιατρική γεννήθηκε από την ανάγκη του ανθρώπου να συμφιλιωθεί ή να ξεπεράσει την άγνωστη «τρέλα» που επίσης αναιρεί οποιαδήποτε εννοιολογική προσέγγιση καθώς και οποιαδήποτε προηγούμενη εμπειρία. Υπό αυτή την έννοια η ψυχοθεραπεία (ψυχική θεραπεία) μια θεραπευτική μέθοδος ισοδύναμη με χειρουργική επέμβαση και φαρμακοθεραπεία για αντίστοιχες ασθένειες με σωματικά συμπτώματα, όπως υποστήριζε ο Reil, είναι πιθανότατα λυτρωτική για τα ανθρώπινα όντα, αφού είναι πλέον εκ νέου, ευρέως αποδεκτή η θεωρία σύμφωνα με την οποία, τα όποια ψυχικά προβλήματα σωματοποιούνται προκαλώντας σωματικές ασθένειες. Σύμφωνα επίσης με τον τελευταίο αλλά και τους περισσότερους σύγχρονους ψυχιάτρους, οι ψυχικές ασθένειες είναι καθολικές και ο καθένας ανεξαρτήτως φύλου, μπορεί να προσβληθεί από αυτές. Άρα η ψυχοθεραπεία είναι ίσως και «προληπτικά» απαραίτητη, με την προϋπόθεση ότι ο/η ψυχίατρος-θεραπευτής διαθέτει τη διανοητική συγκρότηση την ευρύτητα πνεύματος, την ευαισθησία, τον απαιτούμενο φιλοσοφικό και κοινωνικό προβληματισμό, όπως και την απαραίτητη υπομονή-αγάπη, ώστε να κάνει τον «λογικό» και ανιδιοτελή διάλογο με τον/την πελάτη-ασθενή, στα πλαίσια πάντα μιας «ηθικής μεταχείρισης» που οραματιζόταν ο Pinel.

³⁰⁹ Γρίβας Κλ., *Η Εξουσία της Βίας*, ό.π., σ. 184.

³¹⁰ Πλάτωνος, *Φαίδων* Κείμενο- Μετάφραση: Ιωάννης Ε. Πετράκης, δ.φ. Το κείμενο του Φαίδωνος προέρχεται από την έκδοση των: Strachan, J. C. G. (εκδ.), Duke, E. A., Hicken, W. F., Nicoli, W. S. M., Robinson, D. B., *Piatonis Opera*, τόμος I, Oxford University Press 1995, σ. 11.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ

Bûchez Philippe-Joseph-Benjamin, *Introduction à l'étude des sciences médicales*, (leçons orales recueillies et redigées par Henry Lafevre), Eveillard et Cie, Παρίσι 1838.

Colin Henri, *Essai sur l'état mental des hystériques*, Rueff J και C, Παρίσι 1890.

De Salles François Eusèbe, *Histoire générale des races humaines ou philosophie ethnographique*, Benjamin Dupart, Παρίσι 1849.

Esquirol E., *Des maladies mentales*, Bailliere, Παρίσι 1838.

Esquirol E., *Des Établissements des aliénés en France et des moyens d'améliorer le sort de ces infortunés*, mémoire présenté à S. E. le ministre de l'Intérieur en septembre 1818, par le Dr Esquirol, Mme Huzard, Παρίσι 1819.

Gall F. J. Spurzheim G., *Dictionnaire des sciences médicales*, άρθρο «cerveau», Panchouche Παρίσι 1813.

Laccassagne A., *Vacher l'éventreur et les crimes sadiques*, Storck, Lyon 1899.

Laurent Emile, *Les habitués des prisons de Paris*, Storck, Lyon, 1890.

Maury A., *Nouvelles observations sur les analogies des phénomènes du rêve et de l'aliénation mentale*, Annales médico-psychologiques, Victor Masson, Παρίσι 1853.

Moreau (de Tours) J., *Du hachisch et de l'aliénation mentale, Études psychologiques*, Librairie de Fortin, Masson et Cie., Παρίσι 1845.

Moreau (de Tours) J., *Recherches sur les aliénés en Orient*, Annales Médico Psychologiques, Masson et Cie, Παρίσι 1843.

Morel B.A., *Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales*, Baillere, Παρίσι 1857.

Morel B.A., *Traité des maladies mentales*, Victor Masson, Παρίσι 1860.

Ribot Théodule, *L'hérédité psychologique*, F. Alcan, Παρίσι 1894.

Trélat Ul., *la folle lucide étudiée au point de vue de la famille et de la société*, A. Delahaye, Παρίσι 1861.

Virey Julien-Joseph, *Dictionnaire des sciences médicales*, «Filles», Panckoucke, Παρίσι 1815.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασίου Αθηνά, *Η μελέτη του φύλου ως αναλυτικού εργαλείου στο χώρο της υγείας* Εκπόνηση μελέτης-Υποστήριξη του έργου ΕΠΕΑΕΚ «ΠΙΜΣ- Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις», ΕΠΕΑΕΚ Νέα Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, 2004.

Beaudelaire Charles, *Les Paradis artificiels*, Michel Lévy frères, Παρίσι 1869.

Besnard Tiphaine, *Les prostituées à la Salpêtrière et dans le discours médical (1850-1914), Une folle débauche*, L'Harmattan, Παρίσι 2012.

Γρίβας Κλ., *Η Εξουσία της Βίας (33 ερωτήματα για τον ψυχιατρικό ολοκληρωτισμό)*, Ιανός, Θεσ/νίκη, 1987.

Cabanes J.L., Dufief P.J., Kopp R., Mollier J-Y., *Les Goncourt dans leur siècle: Un siècle de Goncourt*, Presses universitaires de Septentrion, Παρίσι 2005.

Carroy J., Ohayon A., και Plas R., *Histoire de la psychologie en France XIXe- XXe siècles*, La Découverte, coll. «Grands repères. Manuels», Παρίσι 2006.

Clébert Jean-Paul, *L'amour, l'argent et la folie, L'affaire Jean Mistral, Saint-Rémy-de-Provence, 1830-1890*, Lattès, Παρίσι 1982.

Confortin Laureanda Martina, *Genre fantastique et folie: Nerval et Maupassant*, διατριβή πανεπιστήμιο της Πάδοβα, 2016/2017.

Corniou O., *Vie et œuvre de Jean Martin Charcot*, Faculté de médecine de l'UPEC, coll. « thèse d'exercice », (διατριβή) Créteil 2002.

Delpal Bernard, Faur Olivier, *Religion et enfermements XVIIe-XXe siècle*, (Olivier Bonnet Servir Dieu, servir les fous. Les religieuses dans les asiles d'aliénés au xixe siècle) Presses universitaires de Rennes, Rennes 2005.

Δόγκας Β., *Ψυχώσεις επί μικρονόων*, Διατριβή, Αθήνα 1956.

Edelman Nicole, *Les métamorphoses de l'hystérique, Du début du XIXe siècle à la Grande Guerre*, La Découverte, Παρίσι 2003.

Ellenberger Henri F., *A la découverte de l'inconscient, histoire de la psychiatrie dynamique*, SIMEP, Παρίσι 1974.

Φουκώ Μισέλ (επιμέλεια), *Εγώ, ο Πιερ Ριβιέρ, που έσφαξα τη μητέρα μου, την αδερφή μου, και τον αδερφό μου, Μια περίπτωση μητροκτονίας-αδελφοκτονίας το 19ο αιώνα, μετάφραση: Γιάννης Οικονόμου, Κέδρος, Αθήνα, 2002.*

Flaubert, *Correspondence* «La Pleiade», Gallimard, Παρίσι 1911.

Gautier Jules (de), *le bovarysme, la psychologie dans l' oeuvre du Flaubert*, L.Cerf, Παρίσι 1892.

Gautier Théophile, *Le club des Hachichins*, Pitbook.com 2002.

Georget E., *De la folie, Textes choisis et présentés par Jacques Postel*, L'Harmattan, Παρίσι 1999.

Godfryd M., *Vocabulaire psychologique et psychiatrique (Que sais je)*, Presses universitaires de France/Humensis, Παρίσι 2018.

Gourevitch Michel, *Histoire de la psychiatrie Obsession-impulsion infanticide*, Histoire des sciences medicales organe officielle de la société française d' histoire de la medecine, Juillet - Août -Septembre 2006.

Guilpain Geneviève, *Les celibataires, des femmes singuliers, Le célibat féminin en France (XVIIe-XXIe siècle)*, l'Harmattan, Παρίσι 2012.

Gutting Gary, *Foucault and the history of madness*, G.Gutting (επιμ.), The Cambridge Companion to Foucault, CUP, 1994.

Καραμανωλάκης Βαγγέλης, *Από τα μοναστήρια στο φρενοκομείο Η αντιμετώπιση των τρελών στο ελληνικό βασίλειο τον 19ο αιώνα*, Αρχαιολογία & Τέχνες, Αθήνα 2011.

Laqueur Thomas, *Le sexe en solitaire, contribution à l'histoire culturelle de la sexualité*, (μεταφ) Pierre-Emmanuel Dauzat), Gallimard, Παρίσι 2005.

Marand-Fouquet Catherine, *La femme au temps de la Revolution*, Stock/Laurence Pernaud, Παρίσι 1989.

Μαρσέλος Μάριος, *Εξαρτησιογόνες ουσίες*, ιατρική βιβλιοθήκη τυπωθήτω, Αθήνα 1997.

Maupassant Guy, *Toutes les Chroniques de Guy de Maupassant (de 1876 à 1891 + les chroniques posthumes)*, Felix Nadar, Παρίσι 1888 .

Michelet, *Amour*, Hachette, Παρίσι 1870.

Michelet, *Histoire de la Révolution française*, Pléiade, Παρίσι, NRF, 1952.

Μπαρμπούτη Αλεξάνδρα, *Ευγονική και Μετανθρωπισμός*, 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ιατρικής Ηθικής και Βιοηθικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2017.

Πλάτων *Τιμαίος*, (μετάφραση Κάλφας Β), βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2013.

Πλάτωνος, *Φαίδων*, Κείμενο- Μετάφραση: Ιωάννης Ε. Πετράκης, δ.φ. Το κείμενο του Φαίδωνος προέρχεται από την έκδοση των: Strachan, J. C. G. (εκδ.), Duke, E. A., Hicken, W. F., Nicoli, W. S. M., Robinson, D. B., Piatonis Opera, τόμος I, Oxford University Press 1995.

- Pick Daniel, *Faces of degeneration*, Cambridge University Press, Λονδίνο 1989.
- Πλουμπίδης Δ., Αλεβίζος Β., Παπαδημητρίου Γ., *Η ιστορία της Ψυχιατρικής*, Βήτα, Αθήνα 2013.
- Postel Jacques, Quételet Claude, *Nouvelle histoire de la psychiatrie*, Dunod, Παρίσι 2012.
- Reimpression de l'ancien Moniteur, *Aux republicaines 17/11/1793*, Τόμος 18ος, Plon, Παρίσι 1847.
- Revue des grands proces contemporains, *L'affaire Mistral*, 1883 τόμος 1, Chevalier, Marescq, Παρίσι 1883.
- Ripa Yannick, *La ronde des folles, Femme, folie et enfermement au XIXe siècle: 1838-1870*, Aubier, Παρίσι 1998.
- Ρουσσώ Ζαν-Ζακ, *Το κοινωνικό συμβόλαιο*, μετάφραση Α. Σταινχάουερ, Β. Γρηγοροπούλου, Πόλις, Αθήνα 2004.
- Rouy Hersilie, *Memoires d'une alienée*, Paul Ollendorf, Παρίσι 1883.
- Showalter E, *The female malady: women, madness and English culture 1830-1980*, Virago, Λονδίνο 1987.
- Schneider William H., *Quality and Quantity, The Quest for Biological Regeneration in Twentieth-Century France*, Cambridge University Press, 1990.

ΑΡΘΡΑ

- Βώκος Γεράσιμος, *ένα νέο είδος τρέλας: η δημοκρατία*, Χρόνος // τεύχος Είκοσιεπτά, Ιούλιος 2015, ανακτήθηκε 7/5/2019, <http://www.chronosmag.eu/index.php/g-s-e-l-e.html>.
- Edelman N., *Discours médical et construction des catégories homme/femme, masculin/feminine*, ανακτήθηκε 12/5/2019, (Article publié en ligne : 2003/06) <http://www.senspublic.org/spip.php?article9>.
- Hautgen Thierry, *Les archives et l'histoire de la psychiatrie*. Première partie : les sources et les travaux, Mis en ligne sur Cairn.info le 07/11/2013, ανακτήθηκε 1/5/2019, <https://www.cairn.info/revue-psn-2013-3-page-69.htm?contenu=resume>.
- Hautgen Thierry, *Une nouvelle approche des relations entre psychiatrie et politique*, Analyse de l'ouvrage de Laure Murat, *L'Homme qui se prenait pour Napoléon. Pour une histoire politique de la folie*, Gallimard, 2011 ανακτήθηκε 5/6/2019, <https://www.cairn.info/revue-psn-2013-1-page-107.htm>.

- Kitts Antony, *La peur des mendiants et des vagabonds au XIXe siècle: entre fantasmes et réalités*, ανακτήθηκε 1/6/2019, https://www.academia.edu/34120503/La_peur_des_mendiants_et_des_vaga.
- Kalusznski Martine, *Le retour de l'homme dangereux*, ανακτήθηκε 7/6/2019, <https://journals.openedition.org/champpenal/6183>.
- Khalek Rand Lewino Frédéric, *Les plus beaux hôtels particuliers de Paris: le "Louvre du cul" de la Païva*, (05/06/2016 à 13:33), Le Point.fr ανακτήθηκε 11/2/2019, [https://www.lepoint.fr > Culture > Arts](https://www.lepoint.fr/Culture/Arts).
- Lempérière T., *Histoire de la neuropsychiatrie*, Annales Médico-psychologiques, revue psychiatrique Volume 162, Issue 1, February 2004, ανακτήθηκε 7/5/2019, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S00034448703002385>.
- Marquer B., *L'aliéniste dans l'imaginaire littéraire*, (Histoire des psychotherapies) sciences humaines 2013, ανακτήθηκε 5/6/2019, <https://www.scienceshumaines.com/>.
- Medarus, *Philippe PINEL (1745-1826)*, ανακτήθηκε 10/5/2019 <http://www.medarus.org/Medecins/MedecinsTextes/pinelp.html>.
- Πάντειο Πανεπιστήμιο, *Ευγονική*, ανακτήθηκε 10/6/2019, <https://openeclass.panteion.gr/modules/document/file.php/TMC250/7.pdf>.
- Recueil Duvergier, *Loi Esquirol 1838-06-30 (lég) Loi n° 7443 sur les aliénés du 30 juin 1838*, ανακτήθηκε 1/6/2019, <https://psychiatrie.crupa.asso.fr/1838-06-30-leg-Loi-no-7443-sur-les-alienes-du-30-juin-1838-Recueil-Duvergier-page-490-o-Loi-Esquirol?lang=fr>.
- Renneville Marc, *L'anthropologie du criminel en France*, Presses de l'Université de Montréal, 1994, ανακτήθηκε 9/5/2019, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00130213/document>.
- Renneville Marc, *La « Main homicide », La folie criminelle dans le savoir aliéniste de la première moitié du XIXe siècle*, Submitted on 9 May 2017, ανακτήθηκε 2/5/2019, <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00130226/document>.
- Renneville Marc, *Aliénisme, Dictionnaire d'histoire de la pensée médicale*, Presses universitaires de France, ανακτήθηκε 8/5/2019 [https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00130385 /file/ alienisme dicoPUF](https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00130385/file/alienisme_dicoPUF).
- Renneville Marc, *De la régénération à la dégénérescence : la science de l'homme face à 1848*. In: Revue d'histoire du XIXe siècle, Tome 15, 1997/2. 1848. Nouveaux regards, ανακτήθηκε 10/5/2019, https://www.persee.fr/doc/r1848_12651354_1997_num_15_2_2287.
- Thierry Jean, *La folie est-elle une question idéologique?* ανακτήθηκε 20/5/2019, <https://www.cairn.info/revue-journal-francais-de-psychiatrie-2003-2-page-4.htm>.

Franz-Anton Mesmer, ανακτήθηκε 19/5/2019, https://fr.wikipedia.org/wiki/Franz-Anton_Mesmer.

Thomas Malthus, ανακτήθηκε 2/6/2019, https://fr.wikipedia.org/wiki/Thomas_Malthus.

Spiritisme, ανακτήθηκε 15/6/2019, <https://fr.wikipedia.org/wiki/Spiritisme>.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Bourgerol Thierry, *Histoire de la Psychiatrie*, Université Joseph Fourier de Grenoble, ανακτήθηκε 5/5/2019, http://unf3s.cerimes.fr/media/paces/Grenoble_1112/bougerol_thierry/bougerol.

Carbonel Frédéric, *Folles et vagabondes dans les asiles de la Seine-Inférieure (1880-1914)*, ανακτήθηκε 30/5/2019, Clio.Femmes, Genre, Histoire [En ligne], 32 | 2010, mis en ligne le 31 décembre 2012, consulté le 01 octobre 2016 <http://clio.revues.org/9911>.

Dorlin Elsa et Grégoire Chamayou, *La masturbation réprimée*, ανακτήθηκε 5/6/2019, <https://www.pourlascience.fr/sd/histoire-sciences/la-masturbation-reprimee-2932.php>

Garrabé J., «*Aliénisme*» *Définition de aliénisme* - Encyclopædia Universalis ανακτήθηκε 7/5/2019, <https://www.universalis.fr/dictionnaire/alienisme/>

Kass-Danno Stéphanie, *La réforme des régimes de protection des majeurs: le regard d'un juge des tutelles*, στο *Vie sociale* 2010/3 (N° 3), ανακτήθηκε 7/6/2019, <https://www.cairn.info/revue-vie-sociale-2010-3-page-131.htm#re6no6>

La définition de Aliénation mentale, ανακτήθηκε 7/5/2019, <https://carnets2psycho.net/dico/sens-de-alienation-mentaleEW>

Meyer Sophie, *Les hystériques du bon Dr. Charcot*, (Thèmes: Histoire, Psychiatrie), 26 avril 2007, ανακτήθηκε 15/5/2019, https://360.ch/culture/3129-les_hysteriques/.

Senon Jean Louis, *Troubles psychiques et réponses pénales*, XXXIVe Congrès français de criminologie 2008, ανακτήθηκε 15/5/2019, <https://journals.openedition.org/champpenal/77>